ORTAÇAĞDA ENTELEKTÜELLER

Jacques Le Goff

Fransızcadan çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay

AYRINTI

ORTAÇAĞDA ENTELEKTÜELLER • Jacques Le Goff

JACQUES LE GOFF

1924'te Toulon'da doğdu. Ecole Normale Supérieure'ü bitirdi. Tarih agrégé'si oldu. Sorbonne, Prag, Oxford (Lincoln College) ve Roma üniversitelerinde eğitim gördü, incelemeler yaptı. Lucien Febvre ve Fernand Braudel'den sonra, 1972-1977 arasında Ecole pratique des hautes etudes'ün VI. kısmının başkanlığını yaptı.

Özellikle Batı Orta Çağının kültür, duyarlık ve zihniyet tarihiyle ilgilenmektedir. Çok sayıda makalesinin dışında başlıca eserleri:

- *Marchands et banquiers du Moyen Age*, P.U.F., 1955 (Ortaçağ tüccar ve bankacıları).
- *Le Moyen Age*, Bordas, 1962 (Orta Çağ).
- *La civilisation de l'Occident médiéval*, Arthaud, 1964 (Batı Ortaçağ uygarlığı).
- *Pour un autre Moyen Age*, Gallimard, 1977 (Başka bir Ortaçağ için).
- *La Naissance du Purgatoire*, Gallimard, 1981 (Araf'ın doğuşu).
- *L'Apogée de la Chretienté*, Bordas, 1982 (Hıristiyanlığın zirvesi).

Editörlüğünü yaptığı ortaklaşa eserler.

- *Hérésies et sociétés dans l'Europe préindustrielle, XIe-XVIIIe- siècles* Mouton, 1968 (Önendüstri Avrupası'nda sapkın hareketler ve toplumlar, XI.-XVIII. yüzyıllar)
- *Faire de l'histoire*, 3 cilt, Gallimard, 1973 (Tarih yapmak), Pierre Nora'yla birlikte.
- *Famille et parenté dans l'Occident médiéval*, Ecole Française de Rome, 1977 (Batı Ortaçağında aile ve akrabalık), George Duby'yle birlikte.
- *La Nouvelle Histoire*, Retz, 1978 (Yeni Tarih), R. Chartier ve J. Revel'le birlikte.

Krakow ve Louvain üniversitelerinin *honoris causa* doktorluk unvanı verdikleri Le Goff, *Tarihsel ve bilimsel çalışmalar komitesi* üyesidir. Ayrıca, Marc Bloch ve Lucien Febvre tarafından 1929'da kurulmuş olan ünlü ve prestijli *Annales (E.S.C.)* dergisinin iki yöneticisinden biridir.

Ayrıntı: 95
Tarih dizisi: 5

Ortaçağda Entelektüeller
Jacques Le Goff

Fransızcadan çeviren
Mehmet Ali Kılıçbay

Yayıma hazırlayan
Işık Ergüden

Kitabın özgün adı
Les Intellectuels au moyen âge

Éditions du Seuil / 1957
basımından çevrilmiştir.

Kapak resmi
Quentin Metsy
Aziz Hieronymus derin düşünürken
15. yüzyıl İtalyan geleneğine uygun olarak yapılmış Flaman resmi

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Basıma hazırlık
Renk Yapımevi (0 212) 516 94 15

Baskı
Renk Basımevi (0 212) 518 54 36

Birinci basım
Haziran 1994

ISBN 975-539-041-3

AYRINTI YAYINLARI
Piyer Loti Cad. 17/2 34400 Çemberlitaş–İstanbul Tel: (0 212) 518 76 19 Fax: (0 212) 516 45 77

Jacques Le Goff

ORTAÇAĞDA ENTELEKTÜELLER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

XII. YÜZYIL-ENTELEKTÜELLERİNİN DOĞUŞU 19

XII. yüzyılda kentlerin yeniden doğuşu ve entelektüelin doğuşu 21 Bir Karolenj rönesansı oldu mu? 23 XII. yüzyılın modernliği eskiler ve modernler 27 Yunan-Arap katkısı 32 Çevirmenler 33 Paris: Babil mi yoksa Kudüs mü? 38 Goliardlar 42 Entelektüel serserilik 43 Ahlâkdışılık 45 Toplumun eleştirisi 49 Abélard 55 Héloïse 58 XII. yüzyılda kadın ve evlilik 60 Yeni kavgalar 63 Aziz Bernard ve Abélard 64 Mantıkçı 67 Ahlâkçı 67 Hümanist 69 Chartres ve Chartres zihniyeti 69 Chartres natüralizmi 71 Chartres hümanizması 74 Mikrokozmos insan 77 Fabrika ve Homo Faber 80 Çehreler 81 Işıma 82 Entelektüel işçi ve kentsel şantiye 84 Araştırma ve öğretim 85 Aletler 86

XIII. YÜZYIL-OLGUNLUK VE SORUNLARI **89**

XIII. yüzyılın profili **91** Kilise iktidarına karşı **92** Laik iktidarlara karşı **94** Papalığın desteği ve duruma el koyması **96** Üniversitesi Loncasının iç çelişkileri **98** Üniversite loncasının örgütlenişi **100** Eğitimin örgütlenmesi **102** Programlar **104** Sınavlar **105** Ahlâki ve dinsel iklim **108** Üniversite imanı **109** Aletler **112** Alet olarak kitap **113** Yöntem: Skolastik **117** Kelime haznesi **117** Diyalektik **117** Otorite **118** Akıl: Bilim olarak ilahiyat **119** Alıştırmalar: Quaestio, Disputatio, Quadlıbet **120** Çelişkiler: Nasıl yaşamalı? Ücret mi, Kâr mı? **124** Kurallılar ve laikler kavgası **128** Skolastiğin çelişkileri: Eskinin taklidinin tehlikeleri: **137** Doğalcılığın Çağrıları **139** İman ile aklın zor dengesi: Aristotelesçilik ile İbn Rüşdcülük **142** Akıl ve deney arasındaki bağlar **151** Teori ile pratik arasındaki ilişkiler **151**

ÜNİVERSİTELİDEN HÜMANİSTE **157**

Ortaçağın gerilemesi **159** Üniversitelilerin talihinin değişmesi **161** Irsi bir aristokrasiye doğru **164** Kolejler ve üniversitelerin aristokratlaşması **168** Skolastiğin evrimi **172** Akıl ve imanın birbirlerinden kopmaları **172** Deneysel bilimin sınırları **174** Entelektüalizm-karşıtlığı **175** Üniversitelerin millileştirilmesi: Yeni Üniversite coğrafyası **180** Üniversite mensupları ve siyaset **184** İlk ulusal üniversite: Prag **187** Paris: Üniversite siyasetinin başarıları ve zayıflıkları **189** Skolastiğin köhneleşmesi **193** Üniversiteliler hümanizmaya açılıyorlar **196** Şiire ve sofuluğa geri dönüş **200** Aristoteles'in çevresinde: Güzel dile geri dönüş **203** Aristokrat hümanist **205** Kıra geri dönüş **207** Bilim ve öğretimin birbirinden kopması **211**

BİBLİYOGRAFYA **213**
KRONOLOJİ **214**
KÜÇÜK SÖZLÜK **217**

ÖNSÖZ

İnsanların çoğu basmakalıp, içeriği olgularla örtüşmeyen, tekrarlandığı için doğru sayılan sözleri ikide bir ileri sürmeyi düşünmek sanıyor. Bundan daha kötüsü, insanların düşünce ve vicdanlarına hükmeden ve genel olarak "kanaat önderi" başlığı altında anılan, çok çeşitli kesimlerden "aydınlanmış" kişiler de çoğu zaman bu cins söylemleri hem sürdürmekte, hem de ne yazık ki onların oluşmasına katkıda bulunmaktadırlar.

Bu cins peşin hükümlü ve içeriksiz, "popüler" yargılardan nasibini almamış hemen hiçbir düşünce alanı yoktur. Özellikle bizimki gibi ülkelerde herkes hekim, hukukçu, iktisatçı, tarihçi olmaktadır. İnsanların her şeyi bildikleri toplumlarda gerçeklerin ortaya çıkması ancak nadiren mümkün olabilmektedir. Gene bu

cins toplumlarda, bilimin temel karakteri olan doğruların zaman içindeki değişimi adeta hiç kimseyi ilgilendirmemekte ve "doğru" bir kerede ebediyete kadar geçerli olmak üzere bulunan bir şey olarak kavranmaktadır. Bu durumda insanların öğrendiklerini "doğru" olarak kabul etmeleri ve bunları minik vatanlar olarak savunmaları son derece doğal sayılmaktadır. Gresham'a mal edilen "kötü para iyisini kovar" özdeyişinin genişletilmesinde sakınca yoktur: Başta Türkiye olmak üzere, dünyanın hemen her yerinde, cehalet ve kolaycılıktan beslenen demagoji, bilimsel düşünceyi kovmaktadır. Başka bir ifadeyle, doğruyu kendi terimleriyle ifade eden ve bunun üzerine kapanarak her tür dış müdahaleyi reddeden ve bu durumda kendi terimleri içinde yanlışlanması mümkün olmayan "kapalı ideoloji", yanlışlanması dışsal olarak mümkün olan "açık ideoloji"yi, yani bilimsel düşünceyi devre dışı bırakmaktadır. Bu kapsamlı kovma faaliyetinden galip çıkarak yerleşik hale gelen ve üstelik bir de kendi doğrularını bilim diye kabul eden cehalet ("aydınlanmış cehalet") ve demagoji, ortaçağ konusunda da, bu kez kendini aklamaya yönelik bir ideoloji geliştirmiştir.

Ortaçağ, insanların çoğu için her türlü geriliğin, karanlığın, cehaletin, gaddarlığın, bağnazlığın vb. egemen olduğu bir dönemdir. Ortaçağın aşılması ise, tüm bu "kötülüklerin" aşılması anlamına gelmektedir. Modern insanların büyük çoğunluğu, ortaçağa, hiç de hak etmediği bu kulpları takarken, adeta mistik ve dinsel bir arınma ayininden geçmiş gibi olmaktadırlar. Çoğu için geçerli olmak üzere, oluşumuna hiç de katılmadıkları, herhangi bir bedel ödemeden yalnızca maddi olanaklarından yararlandıkları çağdaş dünyaya hacmen mensup olmanın, onları bu olumsuz değerlerin uzağında tuttuğunu, dolayısıyla olumlu değerlerle yüklü olduklarını sanmaktadırlar. Bu noktada insanların kafalarının nasıl çalıştığına ilişkin bir örnek, bizim dilimizde de var olan "ortaçağ kalıntıları" terimi tarafından sağlanmaktadır. Ortaçağa ilişkin hiçbir geçmişi olmayan bir toplum insanlarının, o anda var olan tüm gerilikleri ortaçağa ait olarak görmeleri bir arınma eyleminden başka hiçbir anlama gelmemektedir. Çünkü bunlar ne ortaçağa aittir ne de kalıntıdır. Bütün bu gerilik, bağnazlık, gaddarlık vb. tamamen o

çağın insanlarının eseridir, yani çağdaştır. Demek ki bu insanlar çağı geri bir şekilde yaşamaktadırlar. Bundan ortaçağı sorumlu tutarak arınmak istemek, büyü yapmaktan farksız bir tavırdır.

Zaten ortaçağ hakkında geliştirilen basmakalıp düşüncelerin hiçbiri doğru da değildir veya hemen hemen. Bir kere ortaçağ kavramı itibaridir ve yereldir. Ne insanlığın tümünü kapsar ne de belirlediği mekân içinde zamansal olarak türdeştir. İkincisi, o dönem insanlarının kendi varoluşlarını hissetme biçimlerini aktarmanın uzağındadır. Üçüncüsü ve en önemlisi, ortaçağ kendine atfedilen olumsuz değerleri, diğer herhangi bir çağdan daha büyük ölçekte belirleyici öğeler olarak ne yaşamış ne de üretmiştir. Buna bağlı olarak, ortaçağı olumsuzluğun simgesi olarak kavramak, onun olumlu değerlerinin ıskalanmasına yol açmaktadır.

Ortaçağ terimi itibaridir ve yereldir, yani insanlık tarihinin evrensel bir kategorisi olmayıp, çok belirgin bir coğrafyanın, Batı Avrupa'nın bir dönemini ifade etmektedir ve üstelik bu coğrafyanın her parçası için de aynı zamansal süreç ve yoğunlukta ortaya çıkmamıştır. Rönesans oluşumu sırasında, kendi dönemlerinin farklılığını vurgulamak isteyen hümanistlerin, benzemek istedikleri antikite ile kendi aralarına bir günah keçisi koymaları gerekmiştir. İşte olumlu değerlerin yüklendiği antikite ile daha üst düzeyden yeni olumlu değerleri (Rönesans dönemi) ayıran tarihsel süreye *medio evo,* ortaçağ adı verilmiş ve aşılmak istenilen tüm olumsuz değerler buraya mal edilmiştir.

Öte yandan ortaçağın, olumsuz değerlerin tercihli alanı olmasından 18. yüzyılın "aydınlanma" hareketi ile onun öz çocuğu olan 19. yüzyılın tüm düşünsel akımları da sorumludur. 18. yüzyılda Batı Avrupa'da gerçekleştirilen siyasal devrimler, aslında hiç de ortaçağa ait olmadıkları halde, onun ürünü olarak gösterilen mutlak monarşileri kötülemek ve kendi meşruluklarını kurmak üzere, ortaçağa karşı yapıldıklarını söylemişlerdir. Bunun yanı sıra, 19. yüzyıl pozitivizmi insanlığın sürekli bir ilerleme halinde olduğu varsayımı içinde, idealist felsefeden de yardım alarak, ortaçağı Batı'nın çocukluk dönemi olarak görmüştür. Öte yandan, bilimsel tekniklerin ve en başta da tarih araştırması araçlarının gerilik ve yetersizliği nedeniyle, 19. yüzyıl tarihçileri ortaçağı kavrayabilme-

nin uzağında kalmışlardır; bu durumda kendi eksikliklerini bu döneme yansıtarak, ünlü "karanlık çağlar" efsanesinin yeşermesinin baş mimarları olmuşlardır. Bütün bunların ötesinde, Batı'nın tüm dünyayı yutma süreci içinde, büyük çaplı kimlik sorunları yaşamaya başlayan dünyanın diğer kesimleri de Batı'nın aynasında kendilerine hayali "ortaçağlar" icat etmişlerdir. Bu dönemin olumsuzluk Kâbesi olmasında, bu sonradan Batılı olan toplumların büyük katkısı vardır. Kendi ülkelerinde en ağır insanlık suçlarının işlendiği bu insanların, ortaçağı "geri" bir dönem olarak algılamalarındaki kara mizah, aklın sınırlarını zorlayacak kadar üst düzeydedir.

Ayrıca ortaçağ, asıl vatanının her noktasında da aynı yoğunluk, boyut ve renklerde yaşanmamıştır. Fazla uzaklara gitmeden, iki komşu bölge arasında bile derin farklılıkların olduğunu belirtmekle yetinmeliyim. Zaten ortaçağın en büyük özelliklerinden biri de bu rengârenkliğidir.

Ortaçağa ilişkin olarak oluşturulan basmakalıp yargılar, o dönem insanlarının kendileri ve içinde yaşadıkları dünya hakkındaki yargılarıyla hemen hemen hiç örtüşmemektedir. Tarihi anlatmaya kalkışmak, devrini çoktan doldurmuş bir 19. yüzyıl tavrıdır, çünkü bu tavır tarihin bugünün gözlüğünden okunmasından başka bir şey olmayacak ve sonuçta bir yargılamaya dönüşecektir. İnsanları yaşamadıkları bir çağın değer yargılarıyla mahkûm etmenin tutarsızlığı, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısının tarihçiliğinin de tutarsızlığının belkemiğini oluşturmaktadır. Günümüz tarihçisi tarihi anlamaya uğraşmaktadır, bu ise onu kendi terimleri içinde yeniden inşa etmek demektir. Ortaçağa bu açıdan bakıldığında, bu dönem insanlarının hangi mayalanmalar içinde olduklarını görmek mümkün olacaktır.

Ve son olarak, ortaçağ kendine atfedilen olumsuz değerlerin hiçbirini başka herhangi bir çağdan daha derin ve yoğun yaşamamıştır. Ortaçağ savaşlarını, kitle imha silahlarının büyük bir rahatlıkla kullanıldığı modern, "çağdaş" savaşlara nazaran daha gaddar bulmak nasıl mümkün olur? Napalm ile kargı arasında yalnızca teknik bir düzey farkı mı görmek gerekir, yoksa zihinsel bir iklim farklılığı mı? Ortaçağda hiçbir savaşçı kendi hayatını tehli-

keye atmadan hasmını yok etme olanağına sahip değildi, bugün buna sportmenlik diyoruz. Çünkü bu bir zihinsel yapıyı belirlemektedir. Hiçbir ortaçağ savaşçısının aklına, rakibini kendini tehlikeye atmadan öldürmek gelemezdi, gelse bile bunu hemen uzaklaştırırdı, çünkü bu ahlaki değildi ve bilindiği, iyice bilindiği üzere her toplum belli bir ahlak üzerinde temellenir. Ortaçağın ahlakı ise şövalye ahlakıydı ve hiçbir şövalye kendini, hayatını kurtarma gibi küçük bir çıkar uğruna küçültemezdi. Oysa Hiroşima veya Nagazaki'de 300.000 kişiyi bir kerede öldüren "savaşçı", Halepçe'ye bomba-ı kimya atan "kahraman" herhangi bir riske girmemişti. Ortaçağın din savaşları da ne antikitenin (Hıristiyanları aslanlara parçalatan Romalılar) ne de modern çağın (Yahudi katliamı) din savaşlarından hiç de daha gaddar olmamıştır. Bu konuyu sonsuza kadar uzatabilirim, fakat tek bir noktayı vurgulayarak konuyu uzatmamayı tercih ediyorum: Yargılayan yargılanandan daha temiz olmalıdır.

Ortaçağın olumlu değerlerini saymak ise biter tükenir gibi bir iş değildir. Çok açıkçası, modern Batı değerlerinin (başlıcaları itibarıyla: İnsan hakları, demokrasi, ayrıcalıkların reddi anlamında eşitlik, kentsel uygarlık vb.) neredeyse tamamı ortaçağda oluşmaya başlamıştır. Bu arada entelektüel ve üniversite de Batı'da ortaçağın içinde doğmuşlardır. Entelektüelin yalnızca bilgili bir insan olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Bu gerekli koşuldur, ama yeterli değildir. Entelektüelin ortaya çıkabilmesi için, bazı insanların bilgilerini aktarmalarının (yazarak, öğreterek, konuşarak, oynayarak, çalarak) karşılığında geçimlerini sağlayabilmeleri ve resmen görevli olmadıkları halde, düşüncelerini, bedelini ödemeye razı olarak açıklamaları gerekir. Parantez içinde söylemeliyim ki, ortaçağın bu denli karalanmasının nedenlerinden biri bu noktada gizlidir. Entelektüeli üreten bu çağ, bu yeni türün düzeni eleştirmesine de tanık olmuştur. Düzen muhafızları, diğer her yerde olduğu gibi, bundan hoşlanmamışlar ve yargılamalar ile infazlar girla gitmiştir. Ama dikkatli olunması gereken husus olarak, bu kadar çok yargı ve infazın varlığı, ortaçağ toplumunun konuşkanlığının göstergesi olduğudur. Diğer toplumlarda ise böylesine yargılamaların olmaması, onların hoşgörülerinin değil; entelektüel

denilen insan türüne sahip olmamalarının göstergesidir.

Çok kısaca söylemek gerekirse entelektüel, bir hükümdarın veya bir zenginin himayesinde ve onun uşaklarıyla aynı statüde olan bir kimse değildir. Entelektüel altın kafeste yetişmez. Ve altın kafesteki kişi ne kadar bilgili olursa olsun, bu bilgisini yalnızca belirli bir kesime sunmaktadır, toplumsallaşmamıştır ve toplumsallaşılmadan entelektüel olmak da mümkün değildir. Bu açıdan entelektüel tamamen ortaçağa ait bir üründür ve hal böyleyken, hâlâ entelektüeli olmayan toplumların ortaçağı küçümsemeleri de anlaşılır gibi değildir.

Üniversite de, olması gereken haliyle, yani özerk, tartışmaya ve araştırmaya dayalı bir öğrenim kurumu olarak ortaçağda ortaya çıkmıştır. Annales okulunun önde gelen temsilcilerinden olan ünlü tarihçi Jacques Le Goff bu kitabında ortaçağda entelektüelin ve üniversitenin oluşumunu incelemektedir. Bu kitap, bizimki gibi bir şeyin adına sahip olunmasıyla kendine de sahip olunacağını sananların çoğunlukta oldukları ülkeler açısından ufuk açıcıdır. Bir yere üniversite adının verilmesiyle oranın üniversite olamayacağının, birine entelektüel denilmesiyle onun entelektüel olamayacağının bilgisinin üretilmesi, bunların oluşum süreçlerinin kavranmasından geçmektedir.

Mehmet Ali Kılıçbay
Kasım 1991

Ortaçağın sonunda dünyanın çeşitli "durum"larını -yani toplumun farklı gruplarını- gerilemekte olan bu dönemin duyarlılığının zirvesine ulaştığı hiçliğe doğru götüren ölüm dansı, kralların, soyluların, kilise mensuplarının, burjuvaların, halktan insanların yanı sıra, keşişler ve papazlarla her zaman karıştırılmayan okumuş rahibi de sürüklemektedir. Bu okumuş rahip *(clerc)* Batı ortaçağına özgü bir soyun ardılıdır: Yani entelektüeller soyunun. Neden bu kitaba adını veren bu kelime seçilmiştir? Bu keyfi bir tercih değildir. Bilgin, doktrin sahibi, okumuş adam, düşünür gibi birçok adın arasında (düşünce dünyasının terminolojisi her zaman bulanık olmuştur) ente-

lektüel, sınırları iyice belirlenmiş olan bir ortamı işaret etmektedir: Yani okul hocalarının ortamını. Bu ortam ortaçağın başlarında kendini belli etmeye başlamış, XII. yüzyılda kent okullarında gelişmiş ve XIII. yüzyıldan itibaren üniversitelerde serpilmiştir. Entelektüel kelimesi, meslekleri düşünmek ve düşüncelerini öğretmek olan kimseleri belirtmektedir. Düşünme eyleminin kişiselliği ile bunun eğitim yoluyla yayılmasının bu birlikteliği, entelektüeli belirlemekteydi. Hiç kuşkusuz bu ortam, çağdaş döneme gelininceye kadar hiçbir zaman, ortaçağda olduğu kadar iyi belirlenmemiş ve kendi hakkında bu kadar yüksek bir bilince sahip olmamıştır. Bu grup, ikircikli bir kelime olan okumuş rahip, bilgili kişi *(clerc)* yerine, kendini, Siger de Brabant'ın XIII. yüzyılda en büyük savunucusu olduğu *philosophus* olarak adlandırmaya çalışmıştır, ama ben bunu da devre dışı bıraktım, çünkü filozof bizim için tamamen farklı bir kişidir. Bu kelime antikiteden alınmıştır. Aquinolu Aziz Tommaso'nun ve Siger'nin döneminde büyük harf F ile *Filozof*, en üstün *filozof* Aristoteles'tir. Ama ortaçağda bu, Hıristiyan bir filozof haline gelmiştir. XII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadarki dönemde okulların ülküsü olan, Hıristiyan hümanizmasının ifadesi olmuştur. Fakat hümanist bizim açımızdan başka cinsten bir bilgini, XV. ve XVI. yüzyıllar Rönesansı'nın bilgili kişisini işaret etmektedir ve bu kişi de özellikle ortaçağ entelektüeliyle zıtlaşmaktadır.

Bu söylediklerimizin anlamı, zengin ortaçağ düşüncesinin ünlü temsilcilerinin bu taslağın -eğer bugün beş paralık hale gelmiş olan bu terimlerin fazlasıyla iddialı ve kötüye kullanılmış olmasından kaygılanmasaydım, taslağa "Batı entelektüelinin tarihsel sosyolojisine giriş" alt başlığını verirdim- dışında kaldıklarıdır. Ne kendilerini manastırlara kapatan mistikler ne de okul dünyasının uzağında kalarak, başka ortamlara dalmış olan şairler veya tarih yazarları, önemsiz durumlar dışında, bu çalışmada ortaya çıkacaklardır. Batı ortaçağ düşüncesine egemen olan Dante bile, devasa siluetini bu kitaba ancak gölge oyunu figürleri gibi yansıtabilecektir. Dante üniversitelere devam etmiş ve (ve acaba Paris'te Fouarre Caddesi'ne gerçekten gelmiş midir?), eserleri XIV. yüzyılın sonunda İtalya'da açıklanarak anlatılan metinler haline gelmiş,

Siger'nin görüntüsü onun *Cennet*'inde, garip sayılan dizelerde ortaya çıkmış olsa da, Vergilius'u karanlık ormanın ötesinde, bizim entelektüeller tarafından açılan ve üzerinden gidilen yollardan farklı yollarda izlemiştir. Bir Rutebeuf, bir Jean de Meung, bir Chaucer, bir Villon burada okullardan geçme derecelerine göre, yalnızca entelektüel sıfatlarıyla anılacaklardır.

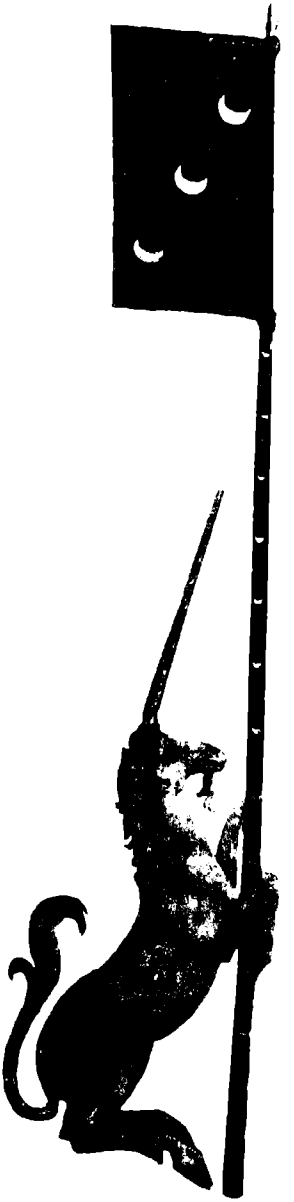
Demek ki burada ortaçağ düşüncesinin görüntülerinden yalnızca birini, diğerleri arasında yalnızca tek bir bilgili insan tipini ele alıyorum. Diğer düşünce ailelerinin, diğer maneviyat ustalarının ne varlığını ne de önemini bilmezden geliyorum. Fakat entelektüel bana Batı düşünce tarihi açısından o kadar anlamlı, o kadar dikkat çekici ve sosyolojik olarak o kadar iyi tanımlanmış gözüktü ki, onun simgesi ve tarihi dikkatimi çekti. Zaten bu kelimeyi hatalı olarak, tekil biçimiyle kullanıyorum; oysa çok çeşitlidir -ileriki sayfalarda bunun görüleceğini umarım. Abelard'dan Ockham'a, Büyük Albert'den Jean Gerson'a, Siger de Brabant'dan Bessarion'a ne kadar çok farklı, hatta zıt huy, karakter ve ilgi alanı vardır.

Bilgin ve hoca, meslek gereği düşünür olan entelektüel aynı zamanda zihniyetlerden yansıyan, sertleşebilen; alışkanlık, *mania* haline gelebilen bazı karakter kıvrımları aracılığıyla ortaya çıkabilen bazı psikolojik çizgilerle de tanımlanabilir. Akıl yürütücü olan entelektüel, kılı kırk yarmaya yuvarlanma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bilim adamı olarak kuruluk yolunu gözler. Eleştirmen olarak da, ilke olarak tahrip etmeyecek, sistem gereği yermeyecek midir? Çağdaş dünyada onu günah keçisi yapmaya uğraşan karşıtları hiç de eksik değildir. Ortaçağ, fosilleşmiş skolastiklerle alay ettiyse de onlara karşı o kadar da adaletsiz olmamıştır. Kudüs'ün kaybından üniversite hocalarını veya Azincourt bozgunundan Sorbonne takımını sorumlu tutmamıştır. Ortaçağ adalet tutkusunu, bilimin arkasında hakikat açlığını, eleştirinin arkasında daha iyinin aranmasını görmeyi bilmiştir. Dante XIII. yüzyılın en büyük entelektüel çehreleri olan Aziz Tommaso'yu, Aziz Bonaventure'yi ve Siger de Brabant'ı uzlaştırıp, Cennet'e yerleştirerek, entelektüel düşmanlarına yüzyıllardan beri karşılık vermektedir.

XII. YÜZYIL
ENTELEKTÜELLERİN DOĞUŞU

XII. YÜZYILDA KENTLERİN YENİDEN DOĞUŞU VE ENTELEKTÜELİN DOĞUŞU

Başlangıçta kentler vardır. Ortaçağ entelektüeli -Batı'da- onlarla birlikte doğmuştur. Entelektüel, kentlerin ticari ve endüstriyel -daha mütevazı bir şekilde zanaatsal diyelim- işlere bağlı olan atılımlarıyla birlikte, işbölümünün kendini dayattığı bu şehirlere yerleşen meslek adamlarından biri olarak ortaya çıkmıştır.

Bundan daha önceki tarihlerde toplumsal sınıfların Adalbéron de Laon tarafından ancak şöylesine bir ayrımı yapılmıştı: Dua edenler -rahipler-, koruyanlar -soylular-, çalışanlar -serfler-. Bu ayrım, insanların gerçek uzmanlaşma tarzlarına denk düşmekteydi. Serf tarlayı işlese de, aynı zamanda zanaatkârdı. Asker olan soylu, aynı zamanda mülk sahi-

bi, yargıç ve yöneticiydi. Ruhban -özellikle manastır keşişleri- çoğu zaman bunların hepsi birden olmaktaydı. Zihni çalışma onların faaliyetlerinden yalnızca biriydi. Bu cins çalışma bizatihi bir amaç değil de hayatın diğer kesimleri tarafından emredilen ve Yasa tarafından Tanrı'ya yönelik olarak düzenlenen bir faaliyet olmaktaydı. Keşişler manastır hayatının rastlantılarına göre hoca, bilgin veya yazar kimliğine bürünmekteydiler. Bu onların kişiliklerinde her zaman ikincil bir yere sahip olan, elden kaçıveren bir görüntüden ibaretti. Bunların gelecek yüzyılların entelektüellerini haber verenleri bile, henüz entelektüel haline gelememişlerdi. Bir Alcuin her şeyden önce yüksek dereceli bir memur, Charlemagne'ın kültür bakanı olmuştur. Bir Loup de Ferrières her şeyden önce, kitaplarla ilgilenen ve mektuplarında Ciceron'u zikretmekten hoşlanan bir başrahipti.

Mesleği yazmak veya öğretmek -veyahut daha doğrusu ikisi birden- olan biri, hocalık ve bilginliği profesyonel olarak yapan biri, kısacası bir entelektüel ancak kentlerle birlikte ortaya çıkmıştır.

Bu adam gerçekten ancak XII. yüzyılda ele gelir bir durum kazanmıştır. Kuşkusuz ortaçağ kenti bu dönemde Batı'da, bir mantar gibi aniden bitmemiştir. Hatta tarihçiler bu kenti tamamen oluşmuş bir halde IX., X. yüzyıllarda bulmaktadırlar ve konunun uzmanı olan dergilerin her sayısı kendileriyle birlikte şehirlerin doğuşunu yeniden belirlerler -zaman içinde daha gerilere giderek.

Kuşkusuz Batı'da her zaman kentler olmuştur, fakat Aşağı İmparatorluk döneminin Roma kentlerinin "kadavraları" surlarının içinde yalnızca bir avuç insan barındırmışlardır ve bunlar askeri, yönetsel veya dinsel bir önderin etrafında toplanmış durumdadırlar. Özellikle, piskoposluk makamı olan kentlerde laik kesim, kendinden biraz daha kalabalık bir ruhban grubunun çevresinde zayıf bir topluluk oluşturmakta ve gündelik ihtiyaçlara yönelik küçük bir yerel pazardan başka bir ekonomik hayata sahip olmamaktaydı.

İlk çekirdek kentler -*"portuslar"*- muhtemelen, özerk olarak veya piskoposlukların veyahut askeri *"bourg"*ların eteğine yapışmış olarak, X. belki IX. yüzyıldan itibaren hiç kuşkusuz Şam'ın, Fustat'ın, Tunus'un, Bağdat'ın, Kurtuba'nın çok sayıdaki şehirli müşterileri için barbar Batı'dan hammadde -tahta, kılıç, kürk,

köle- talep eden İslam dünyasının çağrısı üzerine gelişmeye başlamışlardır. Fakat bu olgu, ancak XII. yüzyılda yeterli bir genişliğe ulaşmış ve bu tarihlerde Batı'nın ekonomik ve toplumsal yapılarını derinlemesine değiştirerek komün hareketiyle de siyasal yapıları alt üst etmeye başlamıştır.

Bu devrimlere kültürel olan bir diğeri daha katılmaktadır. Bu yumurtadan çıkmalara veya bu yeniden doğuşlara, entelektüel olan bir tanesi daha eklenmektedir. Bu kitabın ana hatlarını çizmeye çalıştığı şey, işte bu öncülerin, onların ardıllarının bir başka "Yeniden Doğuş"a (Rönesans) ve ortaçağ denilen dönemin sonuna kadarki serüvenlerinin tarihidir.

BİR KAROLENJ RÖNESANSI OLDU MU?

XII. yüzyıldan önce yeteri kadar gelişkin gerçek bir kentsel yeniden doğuşun olduğunu kabul etmek güçse de uygarlık alanında Karolenj Rönesansı olarak adlandırmanın âdet olduğu bir dönem -VIII. yüzyılın sonu, IX. yüzyılın ilk yarısı- görmezden gelinebilir mi?

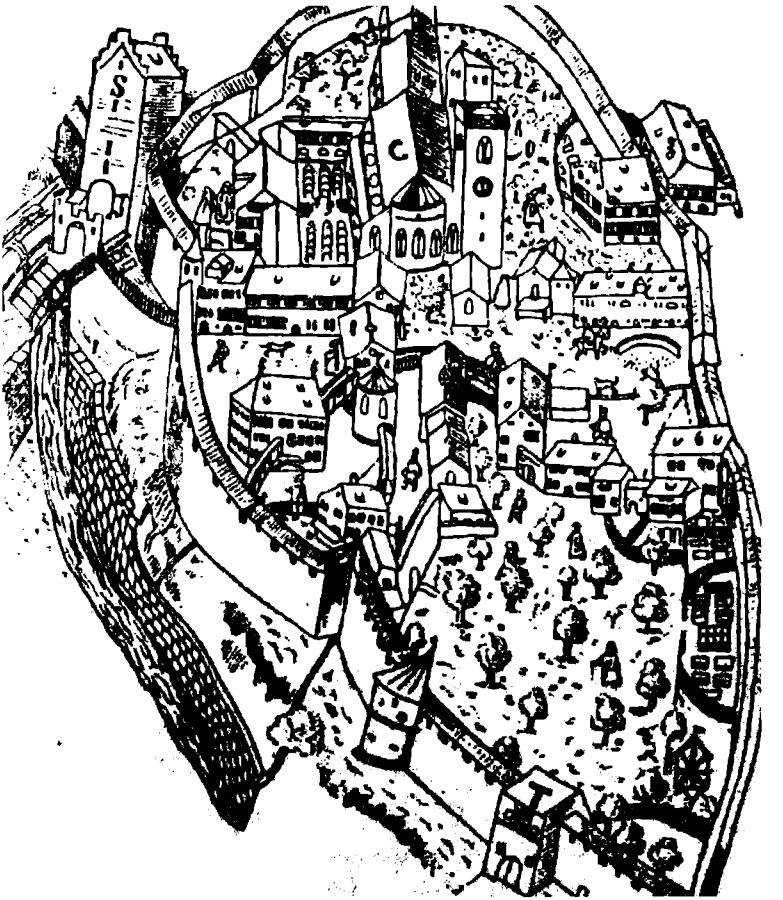
İşi onun varlığını inkâr etmeye ve bazı tarihçilerin yaptıkları gibi *sözde Rönesans*'tan söz etmeye vardırmaksızın, yalnızca onun sınırlarını belirlemek istiyoruz.

Bu kavram bize, bir Rönesans'a ilişkin hiçbir niceliksel çizgiye sahipmiş gibi gözükmemektedir. Saray okulunda eğitilen soyluların erkek çocuklarının, bazı büyük manastır veya piskoposluk merkezlerinde yetiştirilen geleceğin bilgili rahiplerinin kültür düzeyini yükseltmişse de Merovenj manastırlarının civarlarındaki kırsal bölge çocukları arasında yaygınlaştırdığı ilkel eğitimin son kalıntılarını da adeta tamamen yok etmiştir. İmparator Sofu Louis'ye Aziz Benoit d'Aniane tarafından ilham edilen ve ilk Benediktin manastırcılığının içe kapanma ilkesini kutsallaştıran Benediktin tarikatının 817'deki büyük ıslahatı sırasında manastırların "dış" okulları kapatılmıştır. Rönesans, Karolenjlerin ruhbana dayalı hiyerarşisine küçük bir yöneticiler ve siyasetçiler fidanlığı oluşturmaya yönelik, kapalı -sayısal olarak küçük- bir elit için söz konusudur. Fransız cumhuriyetçi tarih ders kitapları, aslında okuma yazması olmayan bir Charlemagne'ı okul gençliğinin koru-

yucusu ve Jules Ferry'nin öncüsü olarak popülerleştirirlerken iyice yanılmışlardır.

Monarşinin ve kilisenin yönetimi için eleman yetiştirme dışında Karolenj dönemi entelektüel hareketi; bir düşünce yayma gayreti içinde olmadığı gibi ne araçları ne de zihniyeti itibarıyla çıkar gözeten bir tavır sergilemiştir.

Saint-Gal manastırı

Dönemin muhteşem yazma eserleri lüks kitaplardır. Bunların güzel bir yazıyla yazılmaları, -çünkü güzel yazı; çirkin yazıdan daha büyük ölçüde, kitap talebinin düşük olduğu cahil bir dönemin simgesidir- saray veya az sayıdaki laik ya da kilise mensubu önemli şahıs için görkemli bir şekilde süslenmelerine harcanan zamân, kitapların dolaşım hızının çok düşük olduğunu açığa çıkarmaktadır.

Daha da iyisi, bu kitaplar okunmak için üretilmemekteydiler. Bunlar kiliselerin ve zengin özel kişilerin hazinelerini büyütmeye yöneliktiler. Manevi olmaktan çok, ekonomik bir maldılar. Bunlardan bazılarının yazarları, eskilerin veya kilise babalarının cümlelerinden alıntılar yaparak, eserlerinin manevi değerini artırdıklarını iddia etmekteydiler. Ve onların sözüne inanılmaktaydı. Ama bu da onların fiyatına eklenmekteydi. Charlemagne güzel elyazmalarından bazılarını sadaka dağıtmak için satmıştır. Kitaplar değerli sofra takımlarından daha farklı bir nitelikte görülmemektedirler.

Manastırların *scriptoria*larında onları sürekli çalışarak çoğaltan keşişler, bunların içerikleriyle ancak ikincil olarak ilgilenmektedirler -onlar için aslolan, yaptıkları işe gösterdikleri özen, harcadıkları zaman, yazarkenki yorgunluklarıdır-. Bu onları gök katlarına yükseltecek olan bir tövbe ve istiğfar çalışmasıdır. Zaten yukarı ortaçağ kilisesi liyakat ve zahmetlerin değerlendirilmesini tarifeye bağlama âdetini barbar yasalarından almıştır; böylece keşişler, Araf'taki bekleme sürelerini, yazdıkları sayfa, satır, harf sayısına göre satın alarak azaltmakta veya bunun tersine, bir harfi dikkatsizlik sonucu atlamalarının Araf'taki sürelerini artırmasından yakınmaktadırlar. Ardıllarına, onları rahatsız etme işinde uzmanlaşmış şu şeytan yavrusunun adını, Anatole France'ın yeniden bulacağı, nüsha çoğaltanların iblisi *Titivillus*'un adını bırakacaklardır.

İçlerinde birer barbar uyuklayan bu hıristiyanlar için bilim bir hazinedir. Onu özenle saklamak gerekmektedir. Kapalı ekonominin yanında, kapalı kültür. Karolenj Rönesansı tohum atmak yerine, elindekileri sıkı sıkı saklamayı tercih etmiştir. Acaba burada cimri bir Rönesans mı söz konusudur?

Karolenj dönemi bir tür gayri iradi cömertlik sayesinde, her şeye rağmen bu unvanı koruyabilmiştir. Bu dönemin kuşkusuz en özgün ve en güçlü düşünürü olan Jean Scot Erigène kendi çağdaşlarının hiç ilgisini çekmemiştir ve ancak XII. yüzyılda tanınmış, anlaşılmış ve yararlanılmıştır. Fakat bu tarihlerde, Karolenj *scriptoria*larında çoğaltılmış olan yazma kitaplar, Alcuin'in V. yüzyıl hatiplerinden Martianus Cappella'dan aldığı yedi düşünce sanatı kavramı, gene Alcuin tarafından ortaya atılan *translatio studii* fikri

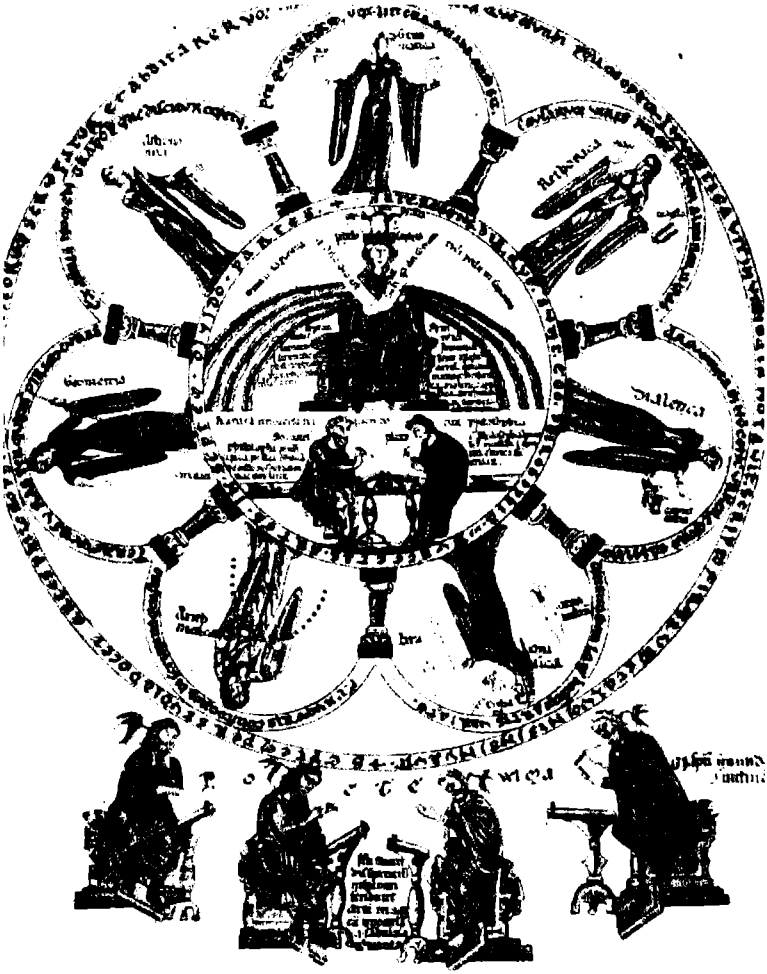
ile -uygarlık ocağı olarak Batı'nın, daha da kesin olarak Galya'nın Atina ve Roma'dan nöbeti devralması-, bütün bu birikmiş bilgi hazineleri dolaşıma sokulacak ve kentsel okulların potasına akıtılarak, XII. yüzyıl Rönesansı tarafından antik katkının sonuncu tabakası olarak özümleneceklerdir.

XII. YÜZYILIN MODERNLİĞİ ESKİLER VE MODERNLER

Yeniyi yapmak, yeni insanlar olmak: XII. yüzyıl entelektüelleri bu konuda canlı bir duyguya sahiptiler. Yeniden doğuş duygusu olmadan Rönesans olur mu? XVI. yüzyılda yeniden doğanları, Rabelais'yi düşünelim.

Öte yandan, bunların kendi dönemlerinin yazarlarını ifade etmek için dudaklarının ve kalemlerinin ucuna gelen kelime *modern* olmaktadır. *Modernler,* işte oldukları ve olmayı bildikleri budur. Fakat bunlar Eskilerle hiç kavga etmeyen modernlerdir; kavga etmek yerine, tersine, onları taklit etmekte, onlardan beslenmekte, onların omuzlarına tünemektedirler. Pierre de Blois *"Cehalet karanlıklarından bilimin ışığına ancak, eğer eskilerin eserleri her seferinde daha canlı bir aşkla yeniden okunursa geçilebilir"* diye haykırmaktadır. *"Köpekler havlasın, domuzlar homurdansın! Bu nedenden ötürü Eskilere daha az bağlanacak değilim. Bütün özenim onlar için olacaktır ve şafak her sabah beni onları incelerken bulacaktır."*

Ünlü bir öğrencinin, Salisburyli Jean'ın derlediği ders notlarına göre, Bernard Hoca tarafından XII. yüzyılın en ünlü okul merkezlerinden biri olan Chartres'da verilen temel eğitim şöyleydi: *"Ne kadar çok disiplin bilinirse, bunlar o kadar etkili olacaklardır, yazarların (Eskiler) haklılıkları daha iyi kavranacak ve bunlar daha açık bir şekilde öğretileceklerdir. Bütün bunlar bir öykünün, bir temanın, bir hayvan hikâyesinin ham malzemesinden hareketle, ve tamamlanmış eseri bütün sanatların bir imgesi haline getiren büyük bir sentez ve güçlü kılma sanatının ve tüm bu disiplinlerin yardımıyla yapılan* ***resimleme*** *veya* ***renklendirme*** *olarak çevirebileceğimiz* ***diacrisis*** *sayesinde olabilmektedir. Gramer ve şiir birbirleriyle sıkı sıkıya kaynaşmakta ve konunun bütününü kapsa-*

(Landsbergli Herrade'a göre, felsefe ve düşünce sanatları)

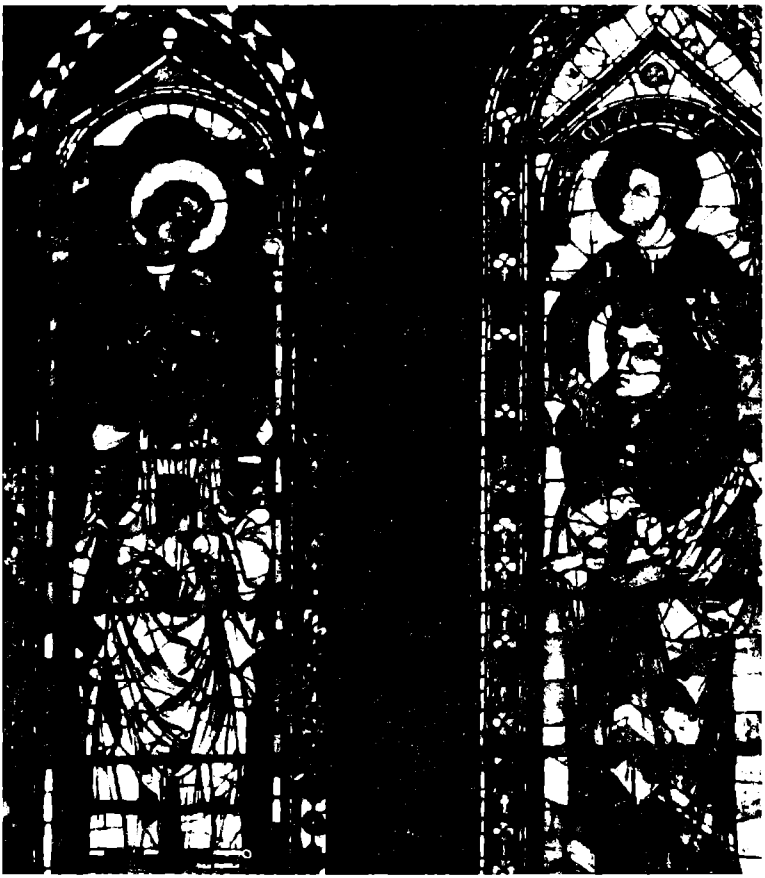
maktadırlar. Mantık ispat düşüncesini getirerek, akla dayalı kanıtlarını bu alana altın parlaklığıyla aktarmaktadır; hitabet ikna ve güzel konuşmanın parlaklığıyla gümüşün parıltısını davet etmektedir. Kendi arabalarının tekerlekleri tarafından sürüklenen mate-

matik diğer sanatların izlerinin üzerinden geçmekte ve cazibesini sonsuz renkleriyle birlikte arkasında bırakmaktadır. Fizik doğanın sırlarını araştırdıktan sonra, nüanslarının çoklu çekiciliğini getirmektedir. Son olarak da felsefe dallarının en yücesi olan, o olmaksızın filozofun adının bile olamayacağı Ahlâk, esere getirdiği vakar ile diğer hepsini aşmaktadır. Epluche, Vergilius veya Lucanus ve öğrettiğin felsefe hangisi olursa olsun, onun içinde ahlâka uyum sağlayacağın şeyler bulacaksın. Bu konuda, hocanın yeteneği ve öğrencinin beceri ve iştiyakı, ***eski yazarların*** *eserlerinin herşeyden önce* ***okunmasından*** *sağlanacak yararın derecesini belirleyecektir. Bu, Bernard de Chartres'ın izlediği yöntem olup, Galya'da modern zamanlarda yazının en bol kaynağını oluşturmaktadır..."*

Ama acaba bu taklit kölelik değil midir? Antikiteden alınan iyi hazmedilmemiş, iyi uyarlanmamış borçların Batı kültüründe yol açtığı boşluklar ileride görülecektir. Fakat XII. yüzyılda bütün bunlar yenidir!

Okumuş rahipler ve iyi hıristiyanlar olan bu hocalar eğer *textbook* olarak Vergilius'u Ecclesiaste'a, Platon'u Aziz Augustinus'a tercih ettilerse, bunun tek nedeni Vergilius ve Platon'un ahlâki öğretilerinin zenginliği ve kabuğun altında özün olduğu konusunda *(Kutsal Yazı'*da veya kilise babalarında daha çok öz yok mudur?) ikna olmuş olmaları değildir; bu hocalar aynı zamanda *Eneides* ve *Timeaus'*u öncelikle bilimsel eserler olarak kabul etmektedirler -yani bilginler tarafından yazılmış ve uzmanlaşmış, teknik bir eğitimin araçları olabilecek nitelikte; oysa kutsal yazı ve kilise babalarının eserleri de bilimsel malzeme bakımından onlar kadar zengin olabilirken (Örneğin *Yaradılış* bir doğal bilimler ve kozmoloji kitabı değil midir?) ancak ikincil olarak bilimseldirler-. Eskiler, yerlerini *uzmanlaşmış* bir eğitimde daha iyi bulan *uzmanlar*dır -yani *düşünce sanatları,* okullarda öğretilen disiplinler alanında-, oysa kilise babaları veya kutsal yazı daha çok ilahiyat alanında yer almaktadır. XII. yüzyıl entelektüeli, malzemesini eskilerin oluşturduğu ve başlıca tekniği de eskilerin taklidi olan bir profesyoneldir.

Ama, İtalyan gemilerinin zengin Doğu kaynaklarına gitmek için denizi kullanmaları gibi, eskiler de daha ileri gitmek için kullanıldılar.

(Chartres: Güney vitrayı, XIII. yüzyıl)
Biz devlerin omuzlarına tünemiş cüceleriz.

Bernard de Chartres'ın ortaçağda büyük yankı yaratan ünlü cümlesinin anlamı işte böyledir: *"Biz devlerin omuzlarına tünemiş cüceleriz. Böylece onlardan daha çok şeyi ve daha uzakları görüyoruz; bunun nedeni gözümüzün daha keskin olması veya daha uzun boylu olmamız değil, onların bizi havada taşımaları ve devasa boyları kadar yükseklere kaldırmalarıdır."*

Hippokrates ve Galianus (Anagni freskosu)

Kültürün ilerlediği duygusu; işte ünlü imge bunu ifade etmektedir. Kısacası tarihin ilerlediği duygusu. Tarih yukarı ortaçağda durmuştur, Batı'da zafer kazanan kilise bunu gerçekleştirmiştir. Freysingli Othon Aziz Augustinus'un iki kent* kavrayışını yeniden ele alarak şöyle ilân etmektedir: *"Sadece bütün insanların değil, birkaç istisna dışında imparatorların bile Katolik oldukları andan itibaren, bana öyle geliyor ki iki kentin değil, aslında Kilise olarak adlandırdığım tek bir kentin tarihini yazdım."*

Feodallerin *çağını bilmezden gelme iradesi*'nden -ve onlarla birlikte, feodal yapılarla bütünleşmiş keşişlerden de- söz edilmiştir. Burjuvazinin siyasal zaferine ulaşan Guizot, tarihin de sonuna ulaşıldığına inanacaktır. XII. yüzyıl entelektüelleri, her şeyin dolaşıma girdiği ve mübadele edildiği, kendini inşa etmekte olan bu

* Augustinusçu bağlam içinde iki hükümranlık alanı. Çev.

kentsel dekor içinde, tarih makinesini harekete geçirmekte ve öncelikle zaman içinde görevlerini tanımlamaktadırlar: Gene Bernard de Chartres *"Veritas, filia temporis"* demektedir.

YUNAN-ARAP KATKISI

Zamanın kızı olan hakikat, aynı zamanda coğrafi mekânın da çocuğudur. Kentler, fikirleri mallar gibi yüklemiş olan insanların dolaşımlarının kavşak noktaları, mübadele yerleri, entelektüel alışverişin pazarları ve buluşma yerleridir. Batı'nın henüz yalnızca hammadde ihraç edebildiği -dokumacılık atılımının başlamış olmasına rağmen- bu XII. yüzyılda nadir ürünler, değerli eşyalar Doğu'dan, Bizans'tan, Şam'dan, Bağdat'tan, Kurtuba'dan gelmektedir. Baharatla birlikte, ipek ve elyazmaları Hıristiyan Batı'ya Yunan-Arap kültürünü getirmektedir.

Nitekim Arapça her şeyden önce bir aracıdır. Aristoteles'in, Euclides'in, Ptolemeiaus'un, Galianus'un eserleri, Doğu'da sapkın Hıristiyanlara -İsa'nın yalnızca insani doğası olduğunu söyleyen *monophysite*'ler ve Nasturiler- ve Bizans tarafından kovuşturulan Yahudilere eşlik etmişler ve onlar tarafından Müslüman kütüphanelerine ve okullarına bırakılmışlardır. Müslümanlar bu eserlere kucak açmışlardır. Bu eserler şimdi ters yönde yolculuğa çıkarak, Batı Hıristiyanlığının kıyılarına yanaşmaktadırlar. Doğu'daki Latin devletinin oluşturduğu dar şeridin rolü son derece ikincil olmuştur. Batı ile İslamiyet arasındaki bu buluşma cephesi her şeyden önce askeri bir cephedir, silahlı bir çatışma alanıdır, Haçlı seferlerinin cephesidir. Fikirler ve kitaplar değil de, kılıç darbeleri mübadele edilmektedir. Bu çarpışma alanının sınırlarından içeri ancak çok az sayıda eser sızabilmektedir. Doğu yazmalarını esas olarak iki başlıca temas alanı kabul etmektedir: İtalya ve ondan da fazlası İspanya. Buralarda ne Müslümanların Sicilya ve Calabria'ya geçici olarak yerleşmeleri ne de Hıristiyan *reconquista* dalgaları, barışçıl değişimleri hiçbir zaman engellememiştir.

Yunan ve Arap elyazmalarının peşine düşen Hıristiyan eski eser avcıları Palermo'ya kadar ulaşmışlardır. Bu kentte, Sicilya'nın Norman kralları, daha sonra da II. Friedrich üç dili birden

-Yunanca, Latince, Arapça- kullanan kançılaryalarının ortasında, yeniden doğmakta olan ilk İtalyan sarayının etkilerini, 1087'de Müslümanlardan geri alınan ve Hıristiyan çevirmenlerin başpiskopos Raymond'un (1125-1151) koruması altında çalıştıkları Toledo'ya kadar yaymıştır.

ÇEVİRMENLER

Çevirmenler bu Rönesansın öncüleri olmuşlardır. Batı artık Yunanca anlamamaktadır. Abélard bu Batı'ya acımakta ve Paraclet'deki rahibeleri bu boşluğu doldurmaya ve böylece erkekleri kültür alanında aşmaya davet etmektedir. Bilim dili Latince olmuştur. Özgün Arapça eserler, Yunanca metinlerin Arapça versiyonları, özgün Yunanca metinler böylece ya tek başlarına kişiler ya da daha sıklıkla rastlandığı gibi çevirmen ekipleri tarafından çevrilmektedirler. Batı Hıristiyanları, İslam egemenliği -Mürsiye melikleri- altında yaşamış olan İspanyol Hıristiyanlarından, Yahudilerden, hatta Müslümanlardan bile yardım almaktadırlar. Böylece tüm uzmanlıklar bir araya getirilmiş olmaktadır. Bu ekiplerden biri ünlüdür: Bu takım, Cluny'nin meşhur başrahibi Saygın Pierre tarafından, Kuran çevirisi için oluşturulmuştur. Cluny tarikatının *reconquista*'nın ilerleme süreci içinde ortaya çıkan manastırlarını denetlemek üzere İspanya'da bir teftiş turnesine çıkan Saygın Pierre, Müslümanları askeri alanda değil de entelektüel alanda yenmek gerektiği düşüncesini ortaya atan ilk kişi olmuştur: Onların öğretilerini çürütmek için, bu öğretiyi tanımak gerekir -bize çok doğal bir gerçek gibi gözüken bu düşünce, Haçlı seferleri çağında cüretkârlıktır-.

"Muhammedçi hataya istenildiği kadar utanılacak sapkınlık veya iğrenç putataparlık adı verilsin, ona karşı eyleme geçmek, yani yazmak gerekir. Fakat Latinler ve özellikle de Modernler, antik kültürün yok olduğu şu sıralarda, eskiden çok dil bilen havarilere hayran olan Yahudilerin sözüne uygun olarak, doğdukları ülkeninkinden başka dil bilmemektedirler. Bugün bu hatanın ne büyüklüğü anlaşılabiliyor ne de yolu tıkanabiliyor. Bu yüzden kalbimi alevler sardı ve bu ateş beni derin düşüncelerim sırasında

yaktı. Latinlerin bu doğru yoldan ayrılmalarının nedenini bilmemelerine ve buna direnme çareleri konusundaki cehaletlerine öfkelendim; çünkü kimse cevap vermiyordu, çünkü kimse bilmiyordu. Bunun üzerine, bu zehrin dünyanın yarısından fazlasını ağulamasına yol açan Arap dili konusunda uzmanlar aradım. Onları dua ve para sayesinde, bu zavallının tarihi ve doktrini ile Kuran denilen yasasını Arapça'dan Latince'ye çevirmeye ikna ettim. Ve çevirinin aslına uygunluğunun tam olması ve hiçbir hatanın tam anlamamızı engellememesi için, Hıristiyan çevirmenlerin yanına bir de Müslüman kattım. İşte Hıristiyanların adları: Kettenli Robert, Dalmaçyalı Hermann, Toledolu Pedro; Müslümanın adı Muhammed idi. Bu takım, bu barbar halkın kütüphanelerini dibine kadar araştırdıktan sonra, onların Latin okuyucular için yayınladıkları kalın bir kitap buldu. Bu çalışma İspanya'ya gittiğim ve orada İspanyaların muzaffer imparatoru senyör Alfonso'yla görüştüğüm yılda, yani Efendimizin (İsa) 1142 yılında yapıldı."

Saygın Pierre'in örnek olarak aldığımız girişimi, bizi meşgûl eden çeviri hareketinin kıyısında yer almaktadır. İspanya'nın Hıristiyan çevirmenleri İslamiyetin değil, Yunan ve Arap bilimsel eserlerinin önünde gitmektedirler. Cluny manastırı başrahibinin vurguladığı üzere, uzmanların hizmetinden ancak yüksek ücretler ödeyerek yararlanabilmiştir. Profesyonel çalışmalarını geçici olarak bırakmalarının karşılığını onlara pahalı ödemek gerekmiştir.

XII. yüzyıl çevirmenlerinin meydana getirdiği bu ilk araştırmacı ve uzmanlaşmış entelektüel tipi Batı'ya ne getirmiştir? Bizans'ta ve Kuzey İtalya'da bir Venedikli Giaccomo'nun, bir Pisalı Burgondio'nun, bir Bergamolu Moise'in, bir Leon Tuscus'un; Sicilya'da bir Palermolu Aristippe'nin; İspanya'da bir Bathlı Adelard'ın, bir Tivolili Platon'un, bir Dalmaçyalı Hermann'ın, bir Kettenli Robert'in, bir Santallalı Hugo'nun, bir Gondisalvi'nin, bir Cremonalı Gerard'ın ne katkıları olmuştur?

Bu insanlar Latin mirasının Batı kültüründe bıraktığı boşlukları doldurmuşlardır: Felsefe ve özellikle de bilim. Euclides'le matematik, Ptolemaius'la astronomi, Hippokrates ve Galianus'la, Aristoteles'le fizik, mantık ve ahlâk, işte bu işçilerin devasa katkıları bunlardır. Ve belki konudan daha çok yöntem hakkında katkıları

Mahammed. (M. T. d'Alerny'nin ***Deux Traductions Latines du Coran au Moyen Age****'nda (Ortaçağda İki Latince Kuran Çevirisi) yer alan XII. yüzyıl orijinalinden hareketle J. Baltrusaitis tarafından yapılan desen.*

olmuştur. Merak, akıl yürütme ve Aristoteles'in bütün *Logica Nova*'sı: Yani iki *Analytiques (priora* ve *posteriora), Topiques* ve *Elenchi*'de *(Sophistici Elenchi)* yer alanlar; bütün bunlar Boetius'un eserleri boyunca tanınan ve itibarının zirvesinde olan *Logica Vetos'a* -Eski Mantık- eklenmişlerdir. Antik Helenizmin, Doğu ve Afrika üzerinden yaptığı uzun yolculuğun sonunda Batı'ya aktardığı ders, meydana getirdiği şok ve güdüleme işte budur.

Bunlara, tamamen Araplara ait olan katkıyı da ekleyelim.

XIII. yüzyılın başında Pisalı Leonardo'nun, aslında Hindu olan, ama Hind'den Araplar tarafından getirildiği için Arapça denilen rakamları tanıtmasını beklerken El-Harizmi'nin Cebiri'yle aritmetik. Razi'yle -Hıristiyanlar ona *Rhazès* adını vermektedirler- ve özellikle de tıp ansiklopedisi veya *Kanun*'u *(Canon)* Batılı hekimlerin başucu kitabı olacak olan İbn Sina veya *Avicenna* ile birlikte tıp. Astronomlar, botanikçiler, tarım bilginleri, bundan da fazlası, Latinlere iksir arama ateşini aşılayan simyacılar. Son olarak da Aristoteles'ten yola çıkarak El Farabi ve İbn Sina'yla birlikte güçlü sentezler oluşturan felsefe. Eserlerle birlikte sayı *(chiffre),* sıfır *(zéro),* cebir *(algèbre)* kelimeleri de Araplar tarafından Hıristiyanlara verilmiştir; Araplar aynı sıralarda onlara ticarete ilişkin kelimeleri de vermektedirler: Gümrük *(douane,* Osmanlıcası duhan), pazar *(bazar),* fonduk *(fondouk, fondacco),* tuz vergisi *(gabelle),* çek *(chèque)* vs.

Böylece, Norwich piskoposuna, geçtiği entelektüel güzergâhı anlatan şu Daniel of Morley adındaki İngiliz gibi bilgiye susamış birçok kimsenin İtalya ve İspanya'ya gitmelerinin nedeni anlaşılmaktadır.

"Öğrenme tutkum beni İngiltere'den dışarı atmıştı. Bir süre Paris'te kaldım. Burada yalnızca, önlerinde, üzerlerinde Ulpianus'un derslerini altın harflerle kopya eden muazzam kitaplar taşıyan iki üç tane taburenin bulunduğu kürsülerinde, ellerindeki kurşun kalemlerle kitapların üzerine yıldızcıklar ve ***obole****'ler*[1] *çizen, vakarlı bir otoriteyle oturan vahşilerden başka bir şey görmedim. Cehaletleri onların statüye önem vermelerine ve bunu korumaya çalışmalarına yol açmaktaydı; fakat kendileri bilgilerini sükût ederek gösterdiklerini iddia etmekteydiler. Ağızlarını açmaya kalkıştıklarında, yalnızca çocuklara özgü kelimeler duyuyordum. Durumu anladıktan sonra, bu tehlikelerden kurtulmanın ve Kutsal Kitapları aydınlatan "sanatları", onları geçerken selâmlama veya kestirmeden giderek onlarla karşılaşmaktan kaçınmanın dışındaki kavrama yollarını bulabilmenin çareleri üzerinde düşünmeye başladım. Öte yandan günümüzde, hemen tamamıyla* ***quadrivium*** *sanatlarından*[2] *meydana gelen, Arapların*

1. Hataları belirten verev çizgiler.

Toledo'daki eğitimleri herkese açık olduğundan, burada dünyanın en bilgin filozofları tarafından verilen dersleri dinleyebilmek için oraya gitmekte acele ediyordum. Dostlar beni çağırdıkları ve İspanya'dan geri dönmeye davet ettiklerinde, İngiltere'ye değerli bir kitap yüküyle geldim. Bana bu bölgelerde düşünce sanatlarının öğretiminin bilinmediği, Aristoteles ve Platon'un derin bir unutulmuşluk içinde oldukları, buna karşılık Titus ile Sevus'un ön planda oldukları söylendi. Acım büyük oldu ve Romalıların arasında tek Yunanlı olarak kalmamak için, bu tür incelemeleri yeşertmeyi öğrenebileceğim bir yer bulabilmek üzere yola koyuldum... Eğer dünyanın yaradılışını ele alırken kilise babalarının değil de putatapar filozofların tanıklıklarını anarsam kimse heyecanlanmasın, çünkü bu düşünürler müminler arasında yer almamakla birlikte, madem ki sözlerinin bazıları imanla yüklü, bizim öğretimimize dahil edilmelidir. Biz de Mısır'dan gizemcilikle kurtulduğumuz için, Efendimiz (İsa) bize Mısırlıların hazinelerini alarak bunlarla İbranileri zengin etmemizi buyurdu. Böylece Efendimizin buyruklarına uygun olarak ve onun yardımıyla putatapar filozofların bilgeliklerini ve hitabetlerini alalım, bu imansızları, onların varlıklarıyla iman içinde zenginleşmemiz için her şeylerinden yoksun bırakalım."

Morleyli Daniel, Paris'in ancak geleneksel, gerilemekte olan, aşılmış çehresini görmüştür. XII. yüzyıl Parisi'nde başka şeyler de vardır.

İspanya ve İtalya, Yunan-Arap kökenli malzemenin ancak ilk işlenişine tanık olmuşlardır, yani Batılı entelektüeller tarafından özümlenmelerine olanak verecek olan şu çeviri çalışmasına.

Doğu katkısının Hıristiyan kültürüne dahil edildiği merkezler başka yerlerde bulunmaktadır. Bunların en önemlileri Chartres ve Paris'tir; buraları daha geleneksel merkezler olan Laon, Reims, Orléans tarafından çevrelenmektedir. Bu merkezler, Kuzey dünyası ile Güney dünyasının birbirleriyle buluştukları şu diğer mübadele ve mamûl mal üretimi alanında yer almaktadırlar. Loire ile Ren arasında, tam da uluslararası ticaret ve bankacılığın Champagne fuarlarına yerleştikleri bölgede, Alcuin'in öngördüğü,

---

2. Yani bilimler.

Chrétien de Troyes'nın dile getirdiği gibi Fransa'yı Yunan ve Roma'nın ilk mirasçısı haline getirecek olan kültür yoğrulmaktadır.

PARİS: BABİL Mİ YOKSA KUDÜS MÜ?

Bu merkezlerin arasında, Capet krallığının artan prestiji tarafından teşvik edilen Paris en parlak olanıdır. Hocalar ve öğrenciler ya *Cité*'de veya buradaki katedral okulunda, ya da daha büyük bir bağımsızlıktan yararlandıkları ve giderek kalabalık hale geldikleri Sol Kıyı'da yığılmaktadırlar. Boucherie caddesiyle Garlande caddesi arasındaki Saint-Julien-le-Pauvre civarında; daha doğuda Saint-Victor katedral okulunun çevresinde; güneyde diğer büyük okuluyla Sainte-Geneviève manastırının taçlandırdığı Montagne'a doğru çıkarken bulunmaktadırlar. Notre-Dame katedral okulunun devamlı hocalarının yanı sıra Saint-Victor ve Sainte-Geneviève rahipler kurulu üyeleri, daha bağımsız hocalar, piskopos adına ders verme yetkisi *(licentia docendi)* almış olan *agregatus*'lar giderek artan sayıda öğrenciyi kendilerine çekmekte, bu öğrenciler ya kendi evlerinde ya da kendilerine açık olan Saint-Victer veya Sainte-Geneviève manastırlarında kalmaktadırlar. Paris ününü öncelikle, okul disiplinlerinin tepesinde yer alan ilahiyat öğretiminin parlaklığına borçludur, ama kısa bir süre sonra bu ününü esas olarak, Aristotelesçi katkıyı sonuna kadar kullanan ve akıl yürütmeye başvurmanın da yardımıyla zihnin rasyonel girişimlerini zafere götüren felsefe dalının, diyalektiğin sayesinde elde edecek ve bunu sürdürecektir.

Böylece Paris bazıları için gerçekte ve simgesel olarak fenerkent, her tür entelektüel tatminin kaynağı; diğer bazıları için de felsefi bozulmanın ağına düşmüş zihinlerin yozlaşmışlığıyla kendini kumara, şaraba, kadınlara adamış bir hayatın bayağılıklarının birbirlerine karıştığı, şeytanın inidir. Bu büyük kent kaybolmanın yeridir; Paris modern Babil'dir. Saint Bernard, Parisli hoca ve öğrencilere şöyle haykırmaktadır: *"Babil ortamından kaçınız, kaçınız ve ruhlarınızı kurtarınız. Geçmişinizden pişmanlık getire-*

*ceğiniz, şimdiki zamanı bağışlanma içinde yaşayabileceğiniz ve geleceği inançla bekleyebileceğiniz sığınak kentlere (*yani manastırlara*) doğru hep birlikte uçunuz. Ormanlarda kitaplardakinden çok daha fazla şey bulacaksın. Ağaçlar ve taşlar sana herhangi bir hocadan çok daha fazlasını öğreteceklerdir."*

Ve şu diğer Citeauxlu rahip Pierre de Celles de şöyle demektedir: *"Ey Paris, ruhları cezbetmeyi ve hayal kırıklığına uğratmayı ne de iyi biliyorsun! Günah ağları, belâ tuzakları, cehennem oklarını senin bağrında masum kalpleri yok ediyor... Bunun tersine İsa'nın kalplerimize bilgeliğinin sözlerini öğrettiği, ders görmeden ve çalışmadan ebedi hayatın yöntemini öğrendiğimiz okul ne mutlu okuldur! Burada kitap satın alınmaz, yazı hocasına ücret ödenmez, burada hiçbir tartışma olmaz, allâmece düşüncelerin müdahalesi olmaz, bütün sorunların çözümü burada basittir, burada her şeyin nedeni öğrenilir."*

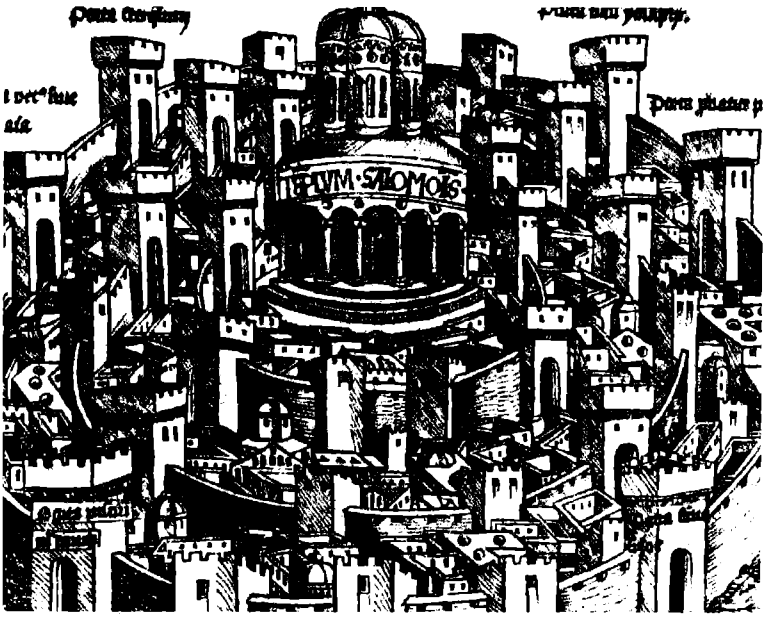
Kutsal Cehalet Partisi böylece inzivanın okulunu gürültünün okuluyla, manastırın okulunu kent okuluyla, İsa'nın okulunu Aristoteles ve Hippokrates'in okuluyla karşı karşıya koymaktadır.

Kentlerin yeni okumuş rahipleriyle, XII. yüzyıl ıslahatıyla birlikte Batı Benediktinliği hareketinin evriminin ötesinde, ilk manastırcılığın uç eğilimlerini yeniden bulan manastır çevreleri arasındaki temelli zıtlaşma, Aziz Bernard'ın samimi dostu olan Citeaux tarikatından rahip Guillaume de Saint-Thierry'nin şu şaşkınlığının içinde patlamıştır: *"Mont-Dieu kardeşleri! Bunlar Batı'nın karanlıklarına Doğu'nun ışığını ve Galya'nın soğukluğuna eski Mısır'ın dinsel ateşini, yani göksel hayat tarzının aynası olan münzevi hayatı getirmişlerdir."*

Böylece, kent entelektüelleri Batı'yı karakterize edecek ve onun entelektüel gücünü oluşturacak olan zihni mayayı ve düşünce yöntemlerini -akıl yürütmenin açıklığı, kesin olma kaygısı, bunların ikisine birden duyulan inanç ve bunlara dayanan akıl- Yunan-Arap kaynağından alırlarken, manastır ruhaniliği ilginç bir paradoksla, Batı'nın tam göbeğinde, Doğu'nun mistisizmine dönülmesini talep etmektedir. Belirleyici bir an: Kent entelektüelleri Batı'yı başka bir Asya'nın ve başka bir Afrika'nın seraplarından; yani mistik orman ve çöl seraplarından uzaklaştıracaklardır.

Manastır kurucusu Aziz Bernard (Burgonya okulu, XV. yüzyıl)

Kudüs.

Fakat bizzat keşişlerin inzivaya çekilmesi hareketi, yeni okulların atılımı için yolu açmıştır. 1131 tarihli Reims ruhani meclisi, keşişlerin manastırlar dışında hekimlik yapmalarını yasaklamıştır: Hippokrates'in önü açılmıştır.

Parisli okumuş rahipler Aziz Bernard'a kulak asmamışlardır. Salisburyli Jean 1164'te Thomas Becket'ye şöyle yazmaktadır: *"Yolumu uzatarak Paris'ten geçtim. Bu kentteki yiyecek bolluğunu, insanların rahatlığını, okumuşların gördükleri itibarı, Kilisenin tümünün yücelik ve şanını, filozofların çeşitli faaliyetlerini gördükten sonra, tepesi göğe temas eden ve inen çıkan meleklerle dolu olan Yakub'un merdivenini büyük bir hayranlıkla görmekte olduğumu sandım. Bu mutlu hac ziyaretinden heyecanlanmış olarak, itiraf etmeliyim ki, Efendimiz buradadır ve ben bunu bilmiyordum. Ve şairin şu sözü aklıma geldi: Burasını mekân tutan için ne*

mutlu sürgün." Ve başrahip Phillippe de Harvengt, kentsel eğitimin sağladığı zenginleşmenin bilincinde olarak şöyle yazmaktadır: *"Bilim aşkıyla sürüklenerek nihayet Paris'e geldin ve ne kadar da çok kimsenin arzuladığı bu Kudüs'ü buldun. Burası Davud'un, bilge Süleyman'ın makamıdır. Burada öylesine bir yarışma var ki, o kadar çok okumuş rahip burada yığılmış ki, bunlar kentin kalabalık laik nüfusunu geçmek üzereler. Kutsal kitapların büyük bir iştiyakla okundukları, karmaşık sırlarının Kutsal Ruh'un bağışladığı yetenekler sayesinde çözüldüğü, çok sayıda ünlü hocanın bulunduğu, kente bilim şehri adını verdirecek düzeyde bir ilahiyat bilimine sahip olan mutlu kent."*

GOLİARDLAR

Paris'e düzülen bu methiye konserinin içinden bir ses, benzersiz bir güçle yükselmektedir; bu, Goliardlar denilen garip bir entelektüeller grubunun sesidir. Onlara göre Paris *dünya cenneti, dünyanın gülü, evrenin ıtırı*'dır.

Paradisius mundi Parisius, mundi rosa, balsamuni orbis. Kimdir bu Goliardlar? Her şey, onların çehresini bizden saklamak için zekice düzenler kurmaktadır. İçlerinden çoğunu örten isimsizlik, bazılarının bizzat kendilerinin çıkardıkları efsaneler, düşmanlarının yaydıkları söylentiler -birçok iftiranın ve dedikodunun arasında-, modern allâme ve tarihçilerin ortaya attıkları rivayetler onların önyargılarla körleşmiş sahte benzerliklerin içinde kaybolmalarına neden olmaktadırlar. Bazı kişiler ruhani meclislerden, kilise kurul toplantılarından ve XII. ile XIII. yüzyılın bazı kilise yazarlarından kaynaklanan mahkûmiyet kararlarını tekrarlamaktadırlar. Bu *Goliardique* veya gezgin okumuşlara serseri, ahlâksız, hokkabaz, şeytan muamelesi yapılmıştır. Bu adamlar bohem, sahte-öğrenci haline getirilmiş, onlara bazen üzüntüyle -gençliğin geçmesi gerekir-, bazen de kaygı ve küçümsemeyle bakılmıştır: İşleri karıştıran ve düzeni hiçe sayan kişiler olarak, tehlikeli insanlar değiller miydi? Bunun tersine, daha başka kişiler onlarda bir cins *kent entelijansiyası,* feodalizme karşı ilân edilmiş tüm muhalefet biçimlerine açık bir devrimci ortam görmektedirler.

Gerçek nerededir?

Eğer bizatihi Goliard teriminin etimolojik kökenini bir yana bırakırsak; bunun *Tanrının düşmanı* şeytanın bedene bürünmüş hali olan Goliath'dan veya bu gruba mensup kimseleri pisboğaz *(goinfre)* veya gırtlağı güçlü hale getirebilmek için *gula*'dan *(gueule,* gırtlak, çene) türeten fantezi etimolojileri devre dışı bırakırsak, Goliardların üyesi oldukları bu tarikatın kurucusu olan tarihsel bir Golias'ı belirlemenin olanaksızlığını kabul edersek, bize bazı Goliardların yaşamöykülerine ilişkin bazı ayrıntılar, onların adı altına konulmuş bazı şiir derlemeleri -bireysel veya ortaklaşa, *carmina burana-* ve onları mahkûm eden veya karalayan çağdaş metinler kalmaktadır.

ENTELEKTÜEL SERSERİLİK

Bunların, yerleşik toplum düzenine yönelik eleştirilerin keyifle geliştiği bir ortam oluşturduklarından hiçbir kuşku yoktur. Kentli, köylü, hatta soylu kökenli olan bu kişiler öncelikle gezgin olup nüfus patlamasının, ticaretin canlanmasının, kentlerin inşa edilmelerinin feodal yapıları havaya uçurduğu; köklerinden kopanları, cüretkârları, mutsuzları yollara atıp, bunları bu yolların kavşak noktaları olan kentlere yığdığı bir dönemin tipik temsilcileridir. Goliardlar, XII. yüzyılın karakteristiği olan bu toplumsal hareketliliğin ürünüdürler. Gelenekselci zihinler için, yerleşik yapılardan kaçan bu kişiler ilk rezaleti meydana getirmektedirler. Yukarı ortaçağ herkesi yerine, görevine, tabakasına, konumuna bağlamaya çalışmıştı. Goliardlar ise kaçaklardır. Hiçbir maddi olanağı olmayan bu kaçaklar, kent okullarında sadakalar sayesinde yaşayan, talihli sınıf arkadaşlarının uşağı olan, dilencilik yaparak geçinen fakir öğrenciler grubunu oluşturmaktadırlar, çünkü Alman Evrard'ın dediği gibi, *"Paris zenginler için bir cennetse de, fakirler için ava susamış bir bataklıktır"*; aynı kişi *Parisiana fames,* Parisli fakir öğrencilerin açlığı karşısında gözyaşı dökmektedir.

Bunlar hayatlarını kazanabilmek için bazen hokkabazlık ve soytarılık yapmakta, böylece onlara sıklıkla yakıştırılan sıfatlar buradan gelmektedir. Ama *joculator,* hokkabaz sıfatının o dönem-

de tehlikeli görülen, toplumun dışına atılmak istenilen herkesin kafasına fırlatıldığını da düşünmek gerekir. Bir *joculator* bir "kızıl", bir asidir.

Hiçbir sabit mekânları, gelirleri, hiçbir mülkleri olmayan bu fakir öğrenciler böylece, hoşlarına giden hocayı izleyerek, ün kazanan hocanın yanına giderek entelektüel maceraya atılmakta, verilen eğitimin peşinde kentten kente dolaşmaktadırlar. Gene XII. yüzyılın çok karakteristik yanlarından biri olan okullu serseriler birliklerini de oluşturmaktadırlar. XII. yüzyıla maceracı, hercai, gözüpek edasını vermeye katkıda bulunmaktadırlar. Ama bir sınıf oluşturmamaktadırlar. Farklı kökenlerden olup, farklı tutkulara sahiptirler. Kuşkusuz öğrenimi savaşa tercih etmişlerdir. Ama onların kardeşleri orduların, Haçlı birliklerinin mevcutlarını artırmışlardır ve Avrupa ile Asya yolları boyunca dövüşmektedirler, bir süre sonra da İstanbul'u yağmalayacaklardır. Okumayı yeğleyenlerin hepsi eleştirilerde bulunuyorsa da, içlerinden bazıları, belki de çoğu, bir gün eleştirdikleri gibi olmanın düşünü kurmaktadır. *Pri-*

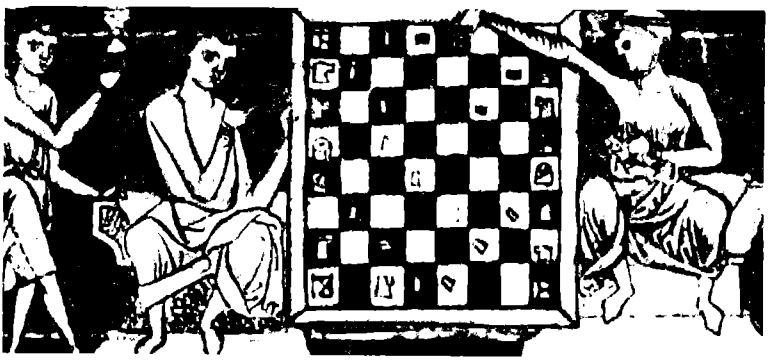
mat denilen Orléanslı Hugues, Orléans ve Paris'te başarılı dersler vermiş ve ince bir alaycı olma ününü elde etmişse de *(Decameron*'daki *Primasse* tipinin ilhamını o vermiştir.), hep beş parasız bir hayat sürmüşe ve her zaman uyanık bir zihne sahip olmuşa benzemektedir; Kolonya'nın şairi azamı, Friedrich Barbarossa'nın baş nazırı olan Alman yüksek din görevlisi Dasselli Reginald'ın sayesinde geçinmekte ve ona yağcılık etmektedir. Wiltonlu Serlon İngiliz Kraliçesi Mathilda'nın partisine (hizibine) bağlanmış ve eski hayatından pişmanlık getirerek Citeaux manastırına girmiştir. Lilleli Gautier II. Henri Plantagenét'nin sarayında, sonra Reims başpiskoposunun konağında yaşamış ve katedral kurulu üyesi olarak ölmüştür. Bunların hepsi de cömert bir koruyucunun, yağlı bir arpalığın, bolluk içinde ve mutlu bir hayatın düşünü görmektedirler. Öyle gözüküyor ki, toplumsal düzeni değiştirmektense, onun yeni yararlanıcıları haline gelmek istemektedirler.

AHLÂKDIŞILIK

Fakat yazdıkları şiirlerin temalarında bu topluma amansızca saldırmaktadırlar. Bunlardan çoğunun içerdiği devrimci niteliği reddetmek güçtür. Kumar, şarap, aşk: İşte öncelikle terennüm ettikleri üçlü -ki bu da o dönemin mümin ruhlarını öfkelendirmiş, ama modern tarihçileri de daha çok hoşgörü tarafına yöneltmiştir-.

Hafif bir şeyim,
Kasırganın oynadığı yaprak gibi
...
Kürekçisi olmadan sürüklenen kayık gibi,
Hava yollarında başıboş dolaşan bir kuş gibi,
Beni ne çıpa ne de halatlar bağlı tutar.
...
Kızların güzelliği bağrımı yaraladı.
Değemediklerime kalbimle sahibim.
...
Bende ikinci olarak kumarıma kızıyorlar. Ama kumar beni
Çıplak ve üşümüş bir bedenle bıraktıkça zihnim ısınır.
İşte ilham perim o zaman en güzel şarkılarını besteler.
Üçüncü olarak meyhanelerden söz edelim.

...
Meyhanede ölmek isterim
Şarapların ölmekte olanın ağzına yakın olduğu yerde,
Sonra melekler korosu şunu söyleyerek inecektir:
*"Tanrı bu iyi içkiciye karşı bağışlayıcı olsun."**

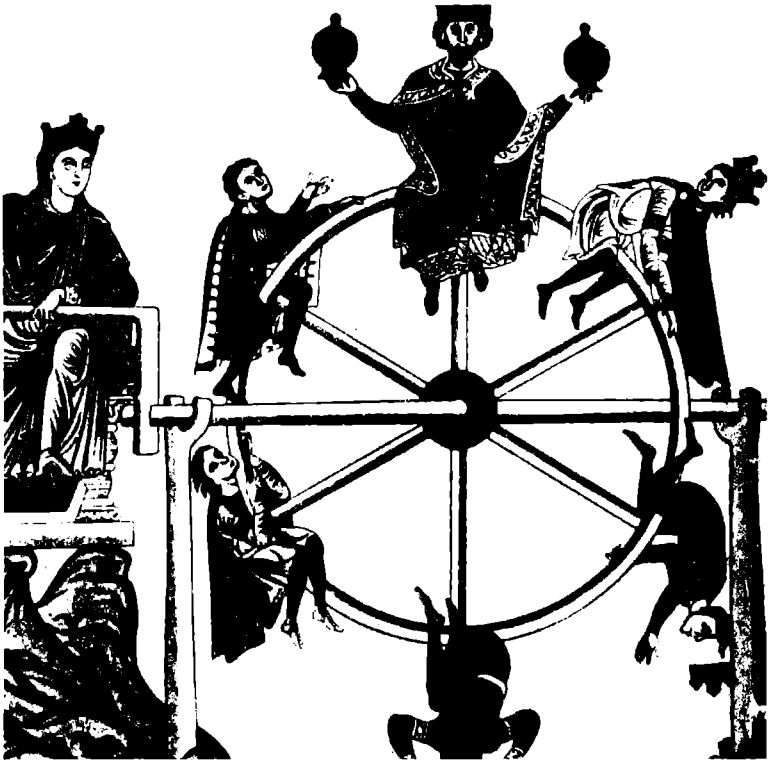
Bu şiir tehlikesiz gözükmekte ve deha yanı hariç, Villon'u haber vermekten başka bir şey yapmamaktadır. Ama dikkatli olmak gerekir; şiirin daha ısırgan çizgileri de vardır:

Ebedi selâmetten çok ihtirasa susamış olduğumdan,
Ruh ölünce ancak beden için kaygılanırım.
...
Doğayı evcilleştirmek ne kadar güç!

---

* *Je suis chose légère,/ Telle la feuille dont l'ouragan se joue./ .../ Tel l'esquif voguant sans pilote,/ Comme un oiseau errant par les chemins de l'air,/ Je ne suis fixé ni par l'ancre, ni par les cordes/ .../ La beauté des filles a blessé ma poitrine./ Celles que je ne puis toucher, je les posséde de coeur./ .../ On me reproche en second lieu le jeu. Mais sitôt que le jeu/ M'a laissé nu et le corps froid, mon esprit s'échauffe./ C'est alors que ma muse compose ses meilleurs chansons,/ En troisème lieu parlons du cabaret./ .../ Je veux mourir à la taverne/ Là où les vins seront proches de la bouche du mourant,/ Après les choeurs des Anges descendront en chantant:/ "A ce bon buveur que Dieu soit clément."*

Ve bir güzel görünce aklı başında kalmak.
Gençler bu kadar katı bir yasaya uyamazlar
*Ve hazır hale gelmiş olan bedenlerini rahatlatmamaya razı olamazlar.**

Bu tahrik edici ahlâk dışılıkta, bu erotizm methiyesinde -ki bu

* *Plus avide de volupté que de salut éternel,/ L'âme morte, je ne me soucie que de la chair./ .../ Qu'il est dur de dompter la nature!/ Et, à la vue d'une belle, de rester pur d'esprit./ Les jeunes ne peuvent suivre une loi si dure/ Et n'avoir cure de leur corps dispos.*

Goliardlarda çoğu zaman müstehcene ulaşmaktadır- doğal bir ahlâkın, kilisenin ve geleneksel ahlâkın öğretilmesinin reddinin bir taslağını bulursak fazla mı cüretkâr davranmış oluruz? Goliard, davranış ve söz özgürlüğü yoluyla zihin özgürlüğünü hedefleyen büyük hovardalar ailesine mensup değil midir?

Serseri okumuşların şiirlerinde sürekli olarak geçen Talih Çemberi (Çarkı Felek) imgesinde, şiirsel bir temadan başka bir şey daha vardır ve hiç kuşkusuz, bu imgeyi katedrallerde kurnazlık yapmadan veya hiç değilse art niyetsiz bir şekilde temsil eden çağdaşlarının onda gördüklerinden daha fazla bir şey vardır. Fakat dönmekte olan ve ebedi bir geri dönüşe hükmeden Talih Çemberi, başarıları tersine çeviren kör rastlantı, özleri itibarıyla devrimci temalar değillerdir: Bunlar gelişmeyi inkâr etmekte, tarihin bir anlamı olduğunu reddetmektedirler. Toplumun alt üst olmasını kabul edebilirler, ama bu onların bizatihi yarınlara karşı ilgisiz kalmalarına yol açmaktadır. İşte, devrim yerine isyan gibi temalara yönelik eğilim, tam da bu durumdan kaynaklanmaktadır. Goliardlar bunları şiirlerinde terennüm edip minyatürlerinde temsil etmektedirler.

TOPLUMUN ELEŞTİRİSİ

Goliardların şiirinin -bu tavrın burjuva edebiyatının ortak bir noktası olmasından çok önceleri- yukarı ortaçağ düzeninin tüm temsilcilerine saldırması anlamlıdır: Ruhbana, soyluya, hatta köylüye.

Goliardlar kilise içinde, toplum yapılarına, toplumsal, siyasal ve ideolojik olarak en sıkı bağlarla bağlı olan kişileri en büyük hedefleri haline getirmektedirler: Papa, piskopos, keşiş.

Goliardların papa karşıtı ve Roma karşıtı ilhamları, birbirlerine karışırlar ama şu diğer iki akımın içine katılmazlar: Özellikle papalığın dünyevi iddialarına kızan ve papalık partisine karşı imparatorluk partisini destekleyen *gibelin* akımı; papayı ve Roma sarayını dünyevi zevklere, lükse, para tutkusuna yönelmekle suçlayan ahlâkçı akım. İmparatorluk partisinin içinde hiç kuşkusuz Goliardlar -Kolonya *şairi azamı* gibi- yer almış ama Goliard şiirleri, geleneksel hale gelmiş ve sertliğinden arınmış bir temayla

yetindikleri durumlarda bile, papalık karşıtı taşlamaların başlangıcını oluşturmuşlardır. Ama Goliardlar tonları ve zihniyetleri itibarıyla, *gibelin*lerden çok açık bir şekilde farklılaşmışlardır. Romalı papa ile çevresinde önce başkanı ve toplumsal, siyasal, ideolojik bir düzenin garantileri olanları hedeflemektedirler; aslında bundan da fazlası hiyerarşik bir toplumsal düzene saldırmaktadırlar, çünkü Goliardlar devrimci olmaktan çok anarşisttirler. Papalığın Gregoriusçu ıslahattan beri feodal yapılardan sıyrılmak istediği ve eski toprak gücünün yanı sıra, paranın yeni gücüne dayanmak istediği sırada, Goliardlar eski geleneğe de saldırmayı sürdürerek bu yeni yönelimi ifşa etmektedirler.

VII. Gregorius şöyle ilân etmiştir: *"Efendimiz 'benim adım örf' dememiştir."* Goliardlar onun ardıllarını, İsa'ya *"Benim adım para"* dedirtmiş olmakla suçlamaktadırlar:

KUTSAL İNCİL'İN GÜMÜŞ MARK'A GÖRE BAŞLANGICI: Papa o çağda Romalılara şöyle demiştir: İnsanoğlu yüce makamımıza gelince ona önce şöyle deyiniz: "Dost! Neden geldin?" Ve eğer size hiçbir şey vermeden kapıyı çalmaya devam ederse dış karanlıklara atılsın." Fakir bir okumuş rahip bir gün Efendimiz papanın sarayına gelerek orada şöyle yalvardı: "Papanın kapıcıları bana acıyınız, çünkü fakirliğin eli bana temas etti. Zavallı ve yoksulum. İşte bu nedenden ötürü size yalvarıyorum, yoksulluğuma ve sefaletime çare bulmak üzere yardımıma geliniz." Onu dinleyen kapıcılar öfkelendiler ve dediler ki: "Dost, fakirliğin senin kaybına yol açmak üzere seninle birlikte olsun. Defol şeytan, paranın neler yapabileceğini hiç bilmiyorsun. Amin, amin. Bunu sana söylüyorum: Son kuruşunu vermeden Efendi'nin sevincine katılamazsın." Ve fakir oradan gitti, paltosu, entarisi ve nesi varsa hepsini sattı ve parayı kardinallere, kapıcılara, kilercilere verdi. Ama onlar dediler ki: "Bu kadar adam için bu kadar mı?" Ve onu kapının önüne koydular. Ve kovulan adam, hiç teselli bulamadan acı acı ağladı.

Bundan sonra saraya zengin, şişko ve yağlı bir okumuş rahip, gösteriş içinde geldi; bu adam bir ayaklanma esnasında bir cinayet işlemişti. Bu kişi önce kapıcıya verdi; sonra kilerciye ve üçüncü olarak da kardinallere verdi. Ve bunlar aralarında, onu daha

çok tırtıklamaya karar verdiler.

Papa Efendimiz kardinallerin ve diğer görevlilerin bu adamdan birçok bağış aldıklarını öğrenince, ağır bir hastalığa tutuldu. Ama zengin adam ona altın ve gümüşten bir ilaç gönderince, hemen iyileşti. Papa Efendimiz bunun üzerine adamlarını topladı ve onlara dedi ki: "Biraderler, kimsenin sizi boş sözlerle baştan çıkartmamasına dikkat ediniz. Ben size bu konuda örnek oluyorum. Benim yakaladığım gibi yakalayın."[1]

Soylulukla uzlaşma içinde olan ruhban şimdi de ticaret kodamanlarıyla uyuşmaktadır. Feodallerle birlikte uluyan kilise, tüccarlarla birlikte havlamaktadır. Laik bir kültürü kutsal bir çerçevenin içinde harekete geçirmeye uğraşan bu entelektüel grubun sözcüleri olan Goliardlar bu gelişmeyi vurgulamaktadır.

"Ruhban tabakası
Laikin küçümsemesine uğrar;
İsa'nın nişanlısı satılık hale gelir,
Hanımken fahişe olur.
*(İsa'nın nişanlısı [karısı] ticari mal olur, hanımken herkesin kadını olur).**

Paranın yukarı ortaçağda sahip olduğu düşük rol, din aracılığıyla çıkar sağlanmasını sınırlandırmaktaydı. Ama öneminin artması bu işin genelleşmesine yol açmaktaydı.

Goliardların Roman dilinde yazılmış grotesk öykülerdeki zihniyeti taşıyan yırtıcı taşlamaları; hayvan haline sokulmuş ruhbandan oluşan bir dekoru geliştirmekte, toplumun ön cephesinde, ruhbanın fahişeliğinin meydana getirdiği bir dünyayı ortaya çıkartmaktadır. Papa-aslan her şeyi yutmakta, piskopos-dana obur bir çoban olarak otu kuzularından önce yolmakta; onun başdiyakozu avı ortaya çıkartan bir vaşak olmaktadır; dekanı ise bir av köpeği olup diğer kilise görevlileriyle, yani piskoposun avcılarıyla birlikte avlara tuzak kurup yakalamaktadır. Goliardcı edebiyata göre *"oyunun kuralı"* böyledir.

* *"L'Ordre du clergé/ tombe dans le mépris du laique;/ la Fiancée du Christ devient vénale,/ de dame, femme publique./ (Sponsa Christi fis mercalis, generosa, generalis)*
1. *O. Dobiache-Rojdesvensky çevirisi.*

Köy papazı, hiyerarşinin kurbanı ve sefalet ile sömürüde halkın kader arkadaşı olarak görülüp, genelde Goliardlar tarafından dokunulmadan bırakılıyorsa da keşişe şiddetle saldırılmaktadır. Bu saldırılarda oburluk, tembellik, uçkuruna düşkünlük gibi kötü alışkanlıkları üzerine geleneksel takılmalardan daha fazlası vardır. Keşişlerin fakir köy papazlarından tövbekâr ve müminlerden ödentileri, söküp aldıklarını açıklayan -laik zihniyete yakın- dünyevi zihniyet vardır. Bu kavga bir sonraki yüzyılda üniversitelerde daha da sivri bir şekilde yeniden ortaya çıkacaktır. Ama hepsinden fazlası, Hıristiyanlığın koskoca bir kesiminin reddi vardır: Yaşadığı çağdan kopmak isteyen; bu dünyayı reddeden; ve inzivayı, zahidiliği, fakirliği, nefse egemen olmayı, hatta zihinsel malların reddi anlamına gelen cehaleti bile kapsayan bir tavır söz konusudur. İki hayat tarzı; faal hayat ile redde dayanan hayat arasında uç noktasına ulaşmış bir çarpışma; tutkuyla öte dünyada aranan selâmete karşı: dünya üzerinde oluşturulacak cennet, işte keşişle Goliard'ı karşı karşıya koyan ve bu sonuncusunu Rönesans hümanistinin öncüsü haline getiren temel zıtlık budur. Genç bir okumuş rahibi manastır hayatından vazgeçiren *Deus pater, adiuva* şairi, Valla adındaki birinin *gens cucullara*'ya (kukuletalılar kabilesi) yönelik saldırılarını ilân etmektedir.

Kent insanı olan Goliard, kırsal dünyaya karşı duyduğu küçümsemeyi de açığa vurmakta ve bu alanı temsil eden kaba köylü karşısında yalnızca nefret duymakta ve bu kişiyi ünlü *Köylünün Yükselişi*'nde kötülemektedir.

Bu sefil
bu kaba köylüden
bu şeytana
bu hırsız
ey haydut!
bu yağmacıdan

Bu melûnlar
bu sefillerden
bu yalancılara
bu haytalar

ey lânetliler!
bu imansızlardan[*]

Nihayet soylu da sonuncu hedeftir. Onun doğumdan gelen ayrıcalığını reddetmektedir:

Soylu toprağın soylu kıldığıdır:
Soysuz hiçbir erdemin zenginleştirmediğidir.[**]

Eski düzenin karşısına, liyakate dayalı yeni bir düzen çıkartmaktadır:

İnsanın soyluluğu, tanrısallığın imgesi olan ruhtur,
İnsanın soyluluğu, erdemlerin parlak soylu zinciridir,
İnsanın soyluluğu, kendine egemen olmadır,
İnsanın soyluluğu, alt düzeydekilerin yükselmeleridir,
İnsanın soyluluğu, doğasından gelen haklarıdır,
İnsanın soyluluğu, alçaklıktan başka bir şeyden çekinmemektir.[***]

Soylu kişiliğinin içinde, Goliard, aynı zamanda subay ve askerden de nefret etmektedir. Kent entelektüeli için zihinsel kavgalar ve diyalektik düellolar, yücelik açısından silah şakırtılarının ve askeri başarıların yerine geçmişlerdir. Kolonya şairi azamı askerlik mesleğinden duyduğu iğrenmeyi belirtmiştir *(me terruit labor militaris):* Tıpkı en büyük Goliardcı şairlerden biri olan Abélard gibi. Abélard'ın bu konudaki eserleri, tıpkı bugün moda şarkıların mırıldanıldığı gibi, Montagne Sainte-Geneviève'de ezbere söylenmekte veya şarkı olarak terennüm edilmekteydi, ancak bunlar ne yazık ki kaybolmuşlardır.

** Ce vilain/ de ce rustre/ á ce tferfero (1)/ ce voleur/ ô brigand!/ par ce pillard/ ces maudits/ de ces misérables/ á ces menteurs/ ces vauriens/ ô détestables!/ par ces infidèles.*

*** Le noble c'est celui que la terre a ennobli;/ Le dégénéré c'est celui qu'aucune vertu n'a enrichi.*

**** La noblesse de l'homme, c'est l'esprit, image de la divinité,/ La noblesse de l'homme, c'est l'illustre lignage des vertus,/ La noblesse de l'homme, c'est la maitrise de soi,/ La noblesse de l'homme, c'est la promotion des humbles,/ La noblesse de l'homme, ce sont les droits qu'il tient de la nature/ La noblesse de l'homme, c'est de ne craindre que la turpitude.*

(1) Bu şeytana *(teufel)*

Soylu-asker ile yeni tarz entelektüel arasındaki çatışma herhalde en iyi, sosyolog için özel bir önemi olan bir alanda ifade edilmiştir: Cinsler arası ilişkiler. Okumuş ile şövalye arasında cereyan eden ve çok sayıda şaire ilham kaynağı olan ünlü tartışmanın derinliklerinde, iki toplumsal grubun kadın karşısındaki rekabeti yer almaktadır. Goliardlar, feodaller karşısındaki üstünlüklerini en iyi, kadınların kendilerine yönelik eğilimleriyle övünerek belirtmektedirler: Kadınlar bizi tercih etmekte; okumuş, şövalyeden daha iyi aşk yapmaktadır. Sosyolog bu iddiada, toplumsal gruplar arasındaki bir mücadelenin ayrıcalıklı bir ifadesini görmek durumundadır.

Chanson de Phyllis et de Flore'da, kahramanlardan biri bir okumuşu, diğeri de bir şövalyeyi *(miles)* sevmektedir; kahramanlar deneyleri sonucunda, saraylı aşkından çıkan dersleri taklit eden bir sonuca, şu özdeyiş halinde ulaşmaktadırlar:

"Bilime uygun olarak
Âdetlere uygun olarak
Okumuş, aşka
*Şövalyeden daha yatkın gözükmektedir."**

Goliardlar önemlerine rağmen, entelektüel hareketin kıyısına atılmışlardır. Kuşkusuz geleceğe ilişkin temalar öne sürmüşlerdir, ama bunlar, uzun süren talihli dönemleri süresince sivri yanlarını yitirmişlerdir; özgürleşme açlığı içindeki bir ortamın en ateşli temsilcileri olmuşlar; bir sonraki yüzyıla doğal ahlâka, âdet veya düşünce serbestisine, dinsel toplumun eleştirisine ilişkin birçok düşünceyi bırakmışlardır ve bu düşünceler üniversite mensupları arasında, Rutebeuf'ün şiirlerinde, Jean de Meung'ün *Gülün Romanı*'nda, Paris'te 1277'de mahkûm edilen önerilerin bazılarında yeniden ortaya çıkmışlardır. Fakat XIII. yüzyıl onların ortadan silinmelerine tanık olmuştur. Takipler ve mahkûmiyetler onları etkilemiş, tamamen tahripkâr bir eleştiriye doğru olan eğilimleri onlara üniversite ortamında bir yer sağlamamış, onlar da bazen bu

* *"Conformément à la science/ Conformément aux usages/ Le clerc se révèle à l'amour/ Plus apte que le chevalier"*

ortamdan kaçarak, kolay yaşam koşullarının veya serseri bir hayata atılma fırsatlarının peşinden koşmuşlar veyahut entelektüel hareketi, üniversitelerin oluşturduğu örgütlü merkezlerde sabitleştirmenin yollarını aramışlardır, ama bu sabitleşme, bu gezginci türünün sonunda yitip giden bir grup olmasına yol açmıştır.

ABÉLARD

Paris ortamının şanını oluşturan Pierre Abélard, Goliard olduysa da onlardan çok daha fazla bir anlam taşımış ve çok daha büyük katkılarda bulunmuştur. Abélard ilk büyük entelektüel çehredir, -modernliğin XII. yüzyıldaki sınırları içinde- Abélard ilk *hoca*'dır.

Öncelikle, bir insan açısından, kariyeri şaşırtıcıdır. Nantes yakınlarındaki Pallet'de 1079'da doğan bu Bröton, parasal ekonominin ilk adımlarını atmasının karşısında hayatı zorlaşan küçük soyluluğa mensuptur. Askerlik mesleğini sevinçle erkek kardeşlerine bırakarak, inceleme, araştırma âlemine atılmıştır.

Abélard savaşçının silahlarını reddettiyse, bunu başka çarpışmalara girmek için yapmıştır. Her zaman mücadeleci olan Abélard, Paul Vignaux'nun sözleriyle *diyalektik şövalyesi* olacaktır. Her zaman hareket halindedir ve nerede kavga varsa oraya gitmektedir. Her zaman insanların düşüncelerini uyaran bir kişi olarak, adımını attığı her yerde tutkulu tartışmalar doğurmaktadır.

Bu entelektüel Haçlı seferi onu kaçınılmaz olarak Paris'e ulaştırmıştır. Burada karakterinin bir çizgisi daha açığa çıkmıştır: Putları yıkma ihtiyacı. Hiç saklamadığı kendine olan güveni -genellikle, *me presumens* (önyargılarım) demektedir, ama bunun anlamı *kendi hakkımda aşırı önyargılı* olduğum değil de *kendi değerimin bilincinde olduğum*'dur-, onun Parisli hocaların en ünlüsü olan Guillaume de Champeaux'ya saldırmasına yol açmıştır. Onu tahrik etmekte, onu mevzilerine geri çekilmek zorunda bırakmakta, dinleyicilerini kendi yanına çekmektedir. Guillaume da onu gitmeye zorlamaktadır. Fakat bu genç yeteneği boğmak için artık çok geçtir. O da hoca olmuştur. Dinleyebilmek için onu Melun'de, sonra da okul kurduğu Corbeil'de izlemektedirler. Yalnızca akıl

için yaşayan bu adamın bedeni aniden teklemiştir: Hastalandığı için birkaç yıl Brötanya'ya çekilmek zorunda kalmıştır.

İyileştikten sonra eski düşmanı Guillaume de Champeaux'yu Paris'te yeniden bulmuştur. Yeni düellolar; sarsılan Guillaume genç karşıtının eleştirilerini hesaba katarak, doktrinini değiştirecektir. Fakat tatmin olmanın uzağında kalan Abélard saldırılarını katlamış ve o kadar ileri gitmiştir ki, Melun'e geri çekilmek ve kavgaya oradan devam etmek zorunda kalmıştır. Ancak Guillaume'un zaferi bir bozgundur. Tüm öğrencileri onu terk etmiştir. Yenilen yaşlı hoca ders vermekten vazgeçmiştir. Abélard muzaffer bir şekilde geri dönmüş ve tam da yaşlı rakibinin terk ettiği yere yerleşmiştir; yani Montagne Sainte-Geneviève'e. Zarlar atılmıştır. Paris kültürünün merkezi bundan sonra Cité adasında değil de artık hep Montagne'da, Sol Yaka'da olacaktır: Bu kez bir semtin kaderini tek bir kişi belirlemiştir.

Abélard artık kendi çapında bir rakibinin olmamasından acı çekmektedir. Zaten mantıkçı olarak, ilahiyatçıların herkesin üstüne konulmasına kızmaktadır. Yemin etmiştir: O da ilahiyatçı olacaktır. Yeniden öğrenci olmuş ve Laon'da o dönemin en ünlü ilahiyatçısı Anselme'in derslerini izlemeye koşmuştur. Anselme'in şanı, burnundan soluyan gelenek karşıtının put kırma tutkusu karşısında fazla tutunamamıştır.

"Ününü yetenek veya kültüründen çok, ilerlemiş yaşına borçlu olan bu ihtiyar adama yaklaştım. Kesin bir karara varamadıkları bir konu hakkında fikrini almak için ona yaklaşan herkes, daha da kararsız olarak ayrılmaktaydı. Eğer onu dinlemekle yetinilirse, hayranlık verici olarak gözükmektedir, ama eğer soru sorulursa boş olduğu ortaya çıkıyordu. Laf kalabalığı olarak harika, akıl olarak işe yaramaz, mantık olarak boştur. Ateşi, evi aydınlatmaktan çok dumana boğmaktadır. Uzaktan tamamen yapraklarla kaplı olarak gözüken ağacı gözleri kendine çekmektedir, ama yakından ve daha özenli olarak bakıldığında, hiçbir meyvesinin olmadığı görülmektedir. Meyve toplamak için ona yaklaştığımda, Efendimizin lânetlediği incir ağacına veya Lucanus'un Pompeus'la bir tuttuğu şu yaşlı meşe ağacına benzediğini gördüm.

*Héloïse ve Abélard (**Gülün Romanı**'ndan minyatür)*

Büyük bir adın gölgesinde durur,
*Tıpkı tarlaların ortasındaki yüce bir meşe gibi.**

Öğreneceğimi öğrendiğimden okulda zaman kaybetmedim."

Aynını yapması için Anselme'e de meydan okumuş o da düello için suratına çarpılan eldiveni geri çevirmemiştir. Ona, felsefeyi derinlemesine biliyorsa da ilahiyatın cahili olduğunu söylemiştir. Abélard da aynı yöntemin ilahiyat için de yeterli olacağı cevabını vermiştir. Deneyimsizliği ileri sürülmüştür. *"Ben de ders verirken eskilerin yazdıklarına başvurmanın âdetim olmadığı, kendi zihnimin kaynaklarına başvurduğum cevabını verdim."* Bunun üzerine İşaya'nın kehanetlerinin yorumunu doğaçlamadan yapmış ve dinleyicilerini heyecanlandırmıştır. Bu konferansta tutulan notları çoğaltabilmek için, insanlar bunları birbirlerinden kapar olmuşlardır. Giderek büyüyen bir dinleyici kitlesi onu, yorumunu sürdürmeye zorlamaktadır. Bu işi devam ettirmek üzere Paris'e geri dönmüştür.

HÉLOÏSE

Bu, zafer, Héloïse'la macerası nedeniyle 1118'de aniden kesintiye uğramıştır. Bu olayın ayrıntılarını olağandışı bir özyaşam öyküsü olan *Historia Calamitatum*'dan (Mutsuzluklarımın Öyküsü), kesin biçimini almamış *İtiraflar*'ından biliyoruz.

Bu macera tıpkı *Tehlikeli İlişkiler* gibi başlamıştır. Abélard düzenbaz ve çıkarcı biri değildir. Fakat 39 yaşına geldiği halde aşkı yalnızca Ovidius'un kitaplarından ve kendi bestelediği şarkılardan -deneyle değil de Goliardcı zihniyet içinde- tanıyan bu entelektüel, orta yaş aşkının kendini istila etmesine ses çıkartamamıştır. Şan ve gururunun doruğundadır. Bunu itiraf etmektedir: *Dünyada benden başka tek bir filozof bile olmadığını sanıyordum...* Héloïse, aklın fethine eklenmesi gereken başka bir fetihtir.

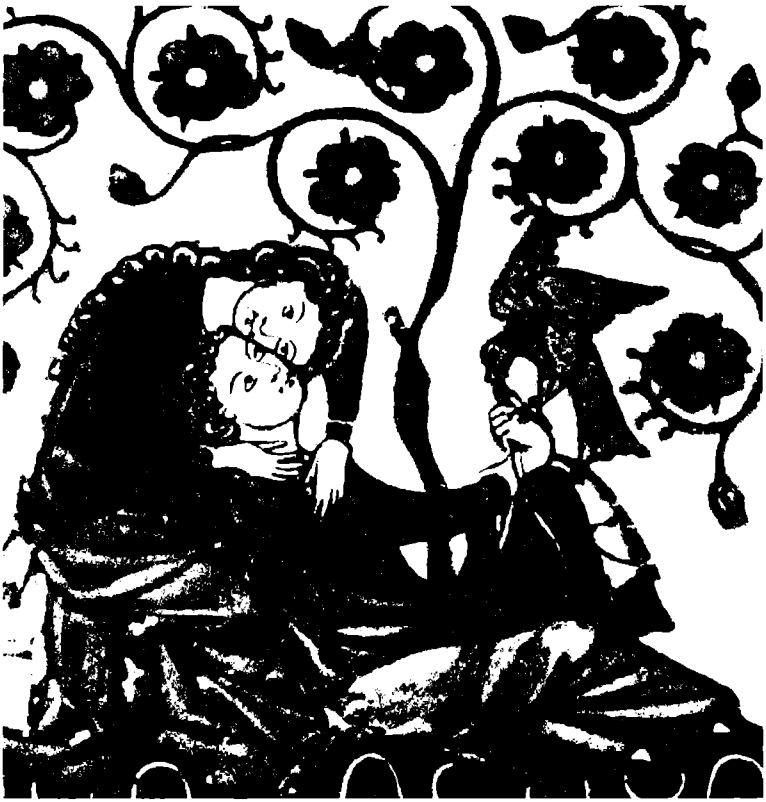
* *Il se tient à l'ombre d'un grand nom,/ Tel un chêne superbe au milieu des champs.*

Ve tensel bir olay olmaktan çok, bir kafa işidir. Bir meslektaşının, katedral okulunda hoca olan Fulbert'in yeğeninin varlığını öğrenmiştir: Bu kız 17 yaşındadır, güzeldir ve o kadar kültürlüdür ki bilgisi daha şimdiden tüm Fransa'da ünlüdür. Bu ona gereken kadındır. Bir aptala asla dayanamaz; bu kadar güzel olması da hoşuna gitmektedir. Zevk ve prestij sorunu. Her türlü beklentinin ötesinde başarılı olan bir planı soğukkanlılıkla hazırlamıştır. Katedral kurulu üyesi, genç Héloïse'i ona öğrenci olarak emanet ederken, yeğenine böylesine bir hoca bulmuş olmaktan ötürü koltukları kabarmıştır. İş ücretin saptanmasına gelince, Abélard tutumlu Fulbert tarafından ayni olarak ödemeye kolaylıkla razı edilmiştir: Yemek ve yatak. Şeytan durumu gözlemektedir. Hoca ile öğrencisinin arasına yıldırım düşmüştür: Entelektüel alışveriş, kısa bir süre sonra da tensel alışveriş. Bedenine şeytan giren Abélard, derslerini ve çalışmalarını bırakmıştır. Macera sürmekte, derinleşmektedir. Aşk doğmuştur ve artık hiç bitmeyecektir. Önce sıkıntılara, sonra da drama dönecektir.

İlk sıkıntı: Yakalanırlar. Abélard aldatılan ev sahibinin konutundan ayrılmak zorunda kalır. Başka yerlerde buluşmaktadırlar. Kaçamak olan ilişkileri, kısa süre sonra tekrar ortaya çıkar. Kendilerini rezaletin ötesinde saymaktadırlar.

İkinci sıkıntı: Héloïse hamile kalmıştır. Abélard Fulbert'in bir süre yok olmasından yararlanarak, metresini rahibe kılığına sokarak Brötanya'daki kız kardeşinin evine kaçırır. Héloïse burada, Usturlab *(Astrolabe)* adı takılan bir oğlan çocuk doğurur. Entelektüel bir çiftin çocuğu olmanın tehlikeleri vardır.

Üçüncü sıkıntı: Evlilik sorunu. Abélard, Fulbert'e istemeye istemeye giderek, hatasını Héloïse'le evlenerek telâfi etmeyi teklif eder. Bu ünlü çifte ilişkin hayranlık verici incelemesinde, Etienne Gilson, Abélard'ın bu konudaki çekingenliğinin rahip olma niteliğinden kaynaklanmadığını göstermiştir. Günah çıkartma ve papazlık görevleri yapmayan basit bir din adamı olarak evlenmesine bir engel yoktur. Ama evlendiği zaman hocalık kariyerinin yara alacağından ve okul dünyasının alay konusu olacağından endişelenmektedir.

XII. YÜZYILDA KADIN VE EVLİLİK

Nitekim XII. yüzyıl güçlü bir evlilik karşıtı akıma tanık olmuştur. Tam da kadının özgürleştiği, artık erkeğin mülkü veya çocuk yapma makinesi olarak görülmediği, artık bir ruhunun olup olmadığının tartışma dışı kaldığı -bu yüzyıl Batı'da Bakire Meryem tapınısının atılım yaptığı dönemdir- bir anda evlilik soylu çevrelerde olduğu kadar -tensel veya zihinsel saraylı aşkı ancak evlilik dışında var olabilmekte, Tristan ve Iseult, Lancelot ve Genièvre

ile bütünleşmektedir- bir yüzyıl sonra, Jean de Meung'ün *Gülün Romanı*'nda tekrar görülecek olan koskoca bir doğal aşk teorisinin oluşturulduğu okul çevrelerinde de gözden düşmektedir.

Demek ki kadın mevcuttur ve Héloïse'in Abélard'ın yanında gözükmesi ve bunun Goliardlar tarafından desteklenen ve papalar da dahil ruhbanın tümü için tensel zevklere ulaşabilme hakkını talep eden hareketin üzerine eklenmesi, XII. yüzyıl entelektüellerinin yeni çehrelerinin bir görüntüsünü çok parlak bir şekilde açığa çıkartmaktadır. Bu entelektüelin hümanizması onun tamamen insan olmasını istemektedir. Kendi benliğinin azalması olarak gördüğü her şeyi reddetmektedir. Kendini tamamlayabilmek için yanı başında kadına ihtiyacı vardır. Goliardlar kelime haznelerinin serbestliği içinde hem Eski hem de Yeni Ahid'den yaptıkları alıntılardan destek alarak kadın ve erkeğin kullanımlarını küçümsememeleri gereken organlarla donatılmış olduklarının altını çizmektedirler. Çok sayıdaki açık saçık ve kuşkulu alayın anılarından kurtulmak ve patlayacak olan dramın kapsamını daha iyi kavrayabilmek ve Abélard'ın duygularını daha iyi anlayabilmek için bu iklimin, bu psikolojinin üzerinde düşünelim.

Özellikle Héloïse'in duyguları ifade edilmektedir. Şaşırtıcı bir mektupta, Abélard'ı evlilik düşüncesinden vazgeçmeye çağırmaktadır. Meydana getirecekleri fakir entelektüeller birliğinin imgesini aktarmaktadır. Ona *"Bir karıyla ve felsefeyle aynı özenle ilgilenemezsin"* demektedir. *"Okuldaki dersleri ve hizmetçileri, kütüphaneleri ve beşikleri, kitapları ve örekeleri, kalemleri ve mekikleri uyuşturmak nasıl mümkün olacaktır? İlahiyat veya felsefe alanında derin düşüncelere dalmak zorunda olan kimse bebek ağlamasına, dadıların ninnilerine, kadınlı erkekli hizmetçi kalabalığının gürültülerine dayanabilir mi? Küçük çocukların sürekli olarak yarattıkları pisliklere nasıl hoşgörü gösterilebilir? İçinde inzivaya çekilecek kadar geniş bir sarayı veya konağı olan, varlığından ötürü masrafa aldırmayan, her gün maddi sorunlarla uğraşmayan zenginler bunu yapabilirler. Ama entelektüellerin (filozoflar) durumu böyle değildir; para ile ve maddi kaygılarla uğraşmak zorunda olanlar kendilerini ilahiyatçılık veya filozofluk mesleğine adayamazlar."*

Zaten bu konumu destekleyen ve bilgenin evliliğini mahkûm eden makamlar da vardır. Ve bunlar Théophraste'ı veya ondan daha çok da, XII. yüzyılda çok moda olan ve onun kanıtlarını *Adversus Jovinianum* adlı kitabında tekrarlayan Aziz Jérome'u zikretmektedirler. Bunlar, Tarentia'dan boşandıktan sonra, dostu Hirtius'un kız kardeşiyle evlenmeyi reddeden antik düşünür Ciceron'u kilise babalarının yanına yerleştirmektedirler.

Fakat Abélard, Héloïse'in kurban edilmesini kabul etmemektedir. Evliliğe karar verilmiştir, ama gizli tutulmaktadır. Yatıştırılmak istenilen Fulbert durumdan haberdar edilmiştir ve evlilik kutsamasına bile katılmıştır.

Fakat çeşitli oyuncuların çıkarları aynı doğrultuda değildir. Vicdanı rahatlayan Abélard işinin başına dönmek istemektedir, Héloïse'i karanlıkta bırakmaktadır. Fulbert ise evliliği ilân etmek, sağladığı tatmini herkese bildirmek ve herhalde affetmediği Abélard'ın kredisini düşürmek istemektedir.

Çaresiz kalan Abélard bir strateji tasarlar. Héloïse Argenteuil manastırına kapanarak, rahibe çırağı kıyafetine bürünecektir. Bu, söylentileri önlemenin en kesin yoludur. Artık Abélard'ınkilerden başka istekleri olmayan Héloïse, bu tebdili kıyafet altında söylentilerin yatışmasını bekleyecektir. Bu ise, aldatıldığına inanan Fulbert'in hesaba katılmaması demektir. Abélard'ın Héloïse'i başından attığını, onu tarikata sokarak evliliği sona erdirdiğini düşünmektedir. Ve geceleyin Abélard'ın evine yapılan cezalandırma harekâtı, sakatlama, sokakta toplanan kalabalık ve ertesi sabah rezalet.

Abélard utancını Saint-Denis manastırında saklayacaktır. Yukarıda söylenenlere bakarak, umutsuzluğunun büyüklüğü anlaşılmaktadır. Bir hadım hâlâ bir erkek olabilir mi?

Artık konumuza ait olmaktan çıkan Héloïse'i burada terk ediyoruz. İki âşığın bir manastırdan diğerine, ölüm ayırana kadar nasıl hayranlık verici bir ruhsal alışveriş sürdürdükleri bilinmektedir.

Entelektüel tutku Abélard'ı iyileştirmiştir. Yaraları sarıldıktan sonra kavgacılığına yeniden kavuşmuştur. Cahil ve kaba keşişler ona batmaktadır. Gururlu olduğu için o da keşişlere batmakta, üstelik bir de hocadan ders almak için yalvaran öğrencilerin kalabalıklığı inzivalarını bozduğu için ona ayrıca öfkelenmektedirler. Abélard bu öğrenciler için ilk ilahiyat ders kitabını yazmıştır. Bu çalışmanın kazandığı başarı bazılarının hoşuna gitmemiştir. *Ruhani meclis adıyla süslenen küçük bir heyet,* onu yargılamak üzere 1121'de Soissons'da toplanmıştır. Tutkulu bir atmosfer içinde -düşmanları onu etkilemek üzere, linç etmekle tehdit eden kalabalığı ayaklandırmışlardır- ek bir soruşturma talep eden Chartres piskoposunun çabalarına rağmen kitabı yakılmış ve Abélard hayatının son yıllarını bir manastırda geçirmeye mahkûm edilmiştir.

Saint-Denis'ye dönmüş ve burada keşişlerle yeniden kavgaya tutuşmuştur. Hilduin'in manastırın kurucusuna ilişkin olarak yazdığı ünlü sayfaların tamamen uydurma olduğunu ve ilk Paris piskoposunun Aziz Paul'ün Hıristiyan yaptığı kişiyle hiçbir ilgisinin olmadığını göstererek, onları körüklemekte değil midir? Ertesi yıl kaçmış ve nihayet Troyes piskoposunun yanında bir sığınak bulmuştur. Ondan Nogent-sur-Seine yakınlarında bir toprak edinmiş, buraya tek başına yerleşmiş ve burada Kutsal Teslis adına küçük bir tekke inşa etmiştir. Hiçbir şeyi unutmamıştır, mahkûm edilen kitap Kutsal Teslis'e adanmıştı.

Sığınağı kısa bir süre sonra çömezleri tarafından keşfedilmiş ve inziva yerine doğru bir hücum olmuştur. Çadırlar ve kulübelerden oluşan bir okul köyü meydana gelmektedir. Büyütülen ve taştan inşa edilen mimber Paraclet'ye (Abélard'ın Nogent-sur-Seine'de kurduğu ve başrahibesi Héloïse olan manastır. Çev.) ithaf edilmiştir; bu tahrik edici bir yeniliktir. Hazırlıksız köylülere kentin zevklerini yalnızca Abélard'ın dersleri unutturabilirdi. Bu sonradan olma köylüler *"öğrencilerin kentte, kendilerine gereken her tür kolaylıktan yararlandıklarını"* melankoliyle hatırlamaktadır.

Abélard'ın huzuru uzun sürmemiştir. Dediğine göre, iki *yeni*

havari ona karşı bir komplo düzenlemişlerdir. Bunlar Prémontrés manastırının kurucusu olan Aziz Norbert'le, Citeaux manastırını ıslah eden Aziz Bernard'dır. Abélard'ı öyle bir takibata almışlardır ki, Doğu'ya kaçmayı düşünmektedir. *"Allah bilir ya, birçok kereler derin bir umutsuzluğa düştüm, Hıristiyan topraklarını terk ederek, huzur içinde yaşamak ve haraç ödeyerek İsa'nın düşmanları arasında Hıristiyan olarak yaşamayı kurdum* (Jean de Meung çevirisinde Sarrazinlerin, yani Müslümanların yanına gitmek diyerek, durumu daha da kesinleştirecektir). *Kurbanı olduğum ithamlara inanarak benim ne kadar az Hıristiyan olduğumu düşünürlerse, bana o kadar fazla hüsnü kabul göstereceklerini düşünüyordum."*

Bu uç çözüme -yaşadığı dünya karşısında umutsuzluğa kapılan entelektüelin birinci eğilimi- başvurmaktan kurtulmuştur.

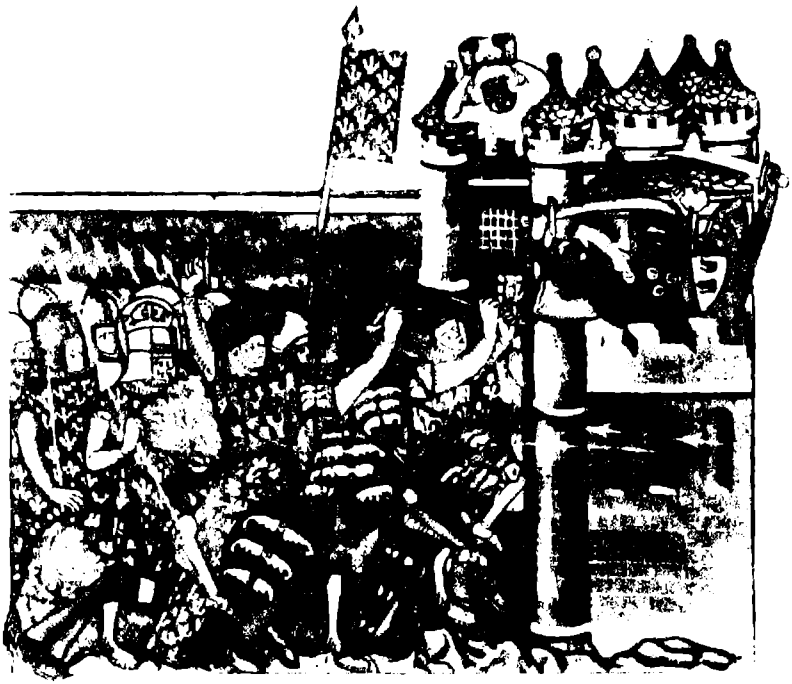
Bir Bröton manastırına başrahip seçilmiştir. Yeni uyuşmazlıklar çıkmıştır; kendini barbarlar arasında kalmış saymaktadır. Burada yalnızca eski Brötonca konuşulmaktadır. Keşişler inanılmaz derecede kabadırlar. Onları terbiye etmeye uğraşmış, onlar da onu zehirlemeye kalkışmışlardır. 1132'de buradan kaçmıştır.

1136'da Montagne Sainte-Geneviève'de yeniden ortaya çıkmış, görülmemiş derecede kalabalık bir öğrenci grubuna ders vermeye başlamıştır. Kentte karışıklık tohumları atıldığı için İtalya'dan sınırdışı edilen Bresciali Arnauld, Paris'e sığınarak, Abélard'la ilişki kurmuş ve ona yaşayabilmek için dilenen fakir çömezlerini dinleyici olarak getirmiştir. Abélard eserinin Soissons'da mahkûm edilmesinden sonra yazmaya ara vermemiştir. Fakat düşmanları onun eserlerine karşı yeniden saldırıya ancak 1140'ta geçmişlerdir. Romalı sürgünle olan bağlantıları düşmanlarının husumetini zirvesine çıkartmış olmalıdır. Kentsel diyalektik ile demokratik komün hareketi arasındaki ittifakın, hasımlarına anlamlı gelmiş olması normaldir.

AZİZ BERNARD VE ABÉLARD

Bu hasımların başında Aziz Bernard bulunmaktadır. Citeaux başrahibi peder Chénu'nün uygun ifadesine göre, Bernard *Hıristiyanlığın başka bir sınırında*'dır. Bir feodal olarak kalmış olan bu kır

adamı, her şeyden önce bir asker olup, kent *entelijansiyasını* anlamaya uygun bir yapıda değildir. Sapkına veya imansıza karşı tek bir yol bilmektedir: Güç. Silahlı Haçlı seferinin şampiyonu olarak, entelektüel Haçlı seferine inanmamaktadır. Saygın Pierre ondan, Muhammed'e kalemle cevap vermesi için Kuran çevirisini okumasını istediğinde, cevap vermemiştir. Manastırın inzivasında, dü-

şüncelerini mistik tefekkürden sağlamakta -bu düşünceyi zirvesine çıkarmaktadır- dünyaya adalet dağıtıcı olarak geri dönmektedir. Bu münzevi hayat havarisi, kendine tehlikeli olarak gözüken yeniliklerle mücadele etmek için her zaman yollardadır. Hayatının son yıllarında, emirlerini papaya dikte ederek, askeri tarikatların kurulmasına alkış tutarak, Batı'yı İsa'nın askeri gücü haline getirmenin düşünü kurarak, Hıristiyan âlemini gerçekte o yönetmektedir: Zamanından önce bir baş engizisyoncu.

Abélard'la aralarında bir çatışma olması kaçınılmazdı. Saldırıyı Aziz Bernard'ın başyardımcısı olan Guillaume de Saint-Thierry yönetmiştir. Aziz Bernard'a yazdığı bir mektupta *yeni ilahiyatçı*'yı ihbar etmekte, ünlü dostunu onu kovuşturmaya tahrik etmektedir. Aziz Bernard Paris'e gitmiş, öğrencileri ayartmaya çalışmış, ama bilindiği gibi pek bir başarı elde edememiş, Abélard'ın yaydığı kötülük tohumlarının vahameti konusunda ikna olmuştur. İki adam arasındaki görüşme hiçbir sonuç vermemiştir. Abélard'ın çömezlerinden biri, Sens'da ilahiyatçıların ve piskoposların önünde tartışmalı bir toplantı yapılmasını önermiştir. Hoca, hayranlarını bir kez daha ayağa kaldırmıştır. Aziz Bernard ise el altından, toplantının tüm niteliğini değiştirmiştir. Dinleyicileri ruhani meclise, rakibini sanığa döndürmüştür. Tartışmaların öncesindeki gece piskoposları toplayarak, onlara Abélard'ı tehlikeli bir sapkın olarak gösteren, iyi hazırlanmış bir dosya vermiştir. Abélard ertesi gün meclisin yetkisini reddetmek ve papaya çağrıda bulunmaktan başka bir şey yapamamıştır. Piskoposlar Roma'ya çok tavsamış bir mahkûmiyet kararı aktarmışlardır. Alarm durumuna geçen Aziz Bernard hemen onların yanına gelmiştir. Sekreteri, ona çok bağlı olan kardinallere birer mektup ulaştırmış, onlar da papadan Abélard'ın mahkûmiyet kararını kopartmışlardır, bunun üzerine hocanın kitapları Sanctus Petrus kapellasında yakılmıştır. Haberi yolda öğrenen Abélard, Cluny manastırına sığınmıştır. Bu kez artık mahvolmuştur. Onu sonsuz bir merhametle konuk eden Saygın Pierre, Aziz Bernard'la aralarını bulmuş, Roma'nın aforoz kararını kaldırmasını sağlamış ve onu 21 Nisan 1142'de öleceği Châlon-sur-Saône'daki Saint-Marcel manastırına yollamıştır. Cluny manastırının büyük başrahibi ona yazılı bir günah bağışlama belgesi göndermiş ve sonuncu bir incelikle, onu Paraclet başrahibesi Héloïse'e geri vermiştir.

Hem tipik bir varoluş hem de sıra dışı bir kader. Abélard'ın oldukça büyük bir hacme sahip olan eserlerinden, burada ancak birkaç belirleyici çizgiyi ortaya koyabiliyoruz.

MANTIKÇI

Abélard öncelikle bir mantıkçı olmuş ve bütün büyük filozoflar gibi öncelikle bir yöntem getirmiştir. Büyük bir diyalektik şampiyonudur. *Yeni Başlayanlar İçin Mantık Elkitabı (Logica ingredientibus)* adlı eseriyle ve özellikle de 1122 tarihli *Sic et Non*'uyla (Evet ve Hayır), Batı düşüncesine ilk *Yöntem Üzerine Söylev*'ini vermiştir. Bu eserlerinde, parlak bir yalınlıkla, akıl yürütmeye başvurmanın gerekliliğini kanıtlamaktadır. Kilise babaları hiçbir konuda anlaşma halinde olmamışlardır; birinin beyaz dediğine, diğeri siyah demektedir -*Sic et Non*-.

Bu yüzden bir dil bilimine ihtiyaç vardır. Kelimeler anlamları işaret etmek için vardırlar -*nominalizm*-, ama bunların temelleri gerçeklere dayanmaktadır. Anlamlarının işaret ettikleri şeylere tekabül etmektedirler. Mantığın bütün çabası, dilin açığa çıkardığı gerçeğe anlamlı bir şekilde uygun olmasını sağlamaya yönelik olmalıdır. Bu doyumsuz beyin için dil gerçeğin örtüsü değil, onun ifadesidir. Abélard, aletinin -sözün- anlambilimsel değerine inanmaktadır.

AHLÂKÇI

Bu mantıkçı aynı zamanda bir ahlâkçıdır. *Ahlâk veya Kendi Kendini Tanı (Ethica seu scito te ipsum)* adlı eserinde, antik felsefeden beslenen bu Hıristiyan kendi kendine bakışa *(introspectio)*, manastır kökenli mistikler kadar, Aziz Bernard ve Guillaume de Saint-Thierry kadar büyük bir önem vermektedir. Ama M. de Gandillac'ın dediği gibi, *"Citeaux tarikatı mensupları için 'Hıristiyan Sokratesçiliği' her şeyden önce günahkâr insanın güçsüzlüğü üzerine derin bir düşünce iken, insanın kendi kendini tanıması* ***Ethica'****da, günahı meydana getiren Tanrı'nın insanları küçük görmesinin kabul veya reddini mümkün kılan özgür rızanın bir çözümlemesi olarak ortaya çıkmaktadır."*

Aziz Bernard'ın *"Günahtan doğma günahkârlar olan bizler, günahkârlar doğuruyoruz; borçlulardan borçlu olarak doğduk;*

yozlaşmışlardan yozlaşmış olarak doğduk; kölelerden köle olarak doğduk. Bu dünyaya girdiğimiz andan itibaren, orada yaşadığımız sürece ve oradan çıkarken yaralıyız; ayak tabanımızdan başımıza kadar sağlıklı hiçbir şeyimiz yok" diye haykırdığı yerde, Abélard günahın bir eksiklik olduğu cevabını vermektedir: *"Günah işlemek yaratıcımızı küçük görmek, yani onun için vazgeçmemizin ödevimiz olduğuna inandığımız eylemleri yapmaktan sakınmamaktır. Günahı böylece ayıplanası hareketlerden vazgeçmeyerek veya bunun tersine, uygun hareketleri yapmayarak, tamamen olumsuz bir şekilde tanımlayarak, günahın bir öz olmadığını, varlıktan çok yokluktan ortaya çıktığını, bu yokluğun tanımlanabilir karanlıklar gibi olduğunu açıkça göstermiş oluyoruz: Işığın gerektiği yerde ışığın olmaması gibi."* Ve insan için rıza hakkını, ahlâki hayatın merkezinde yer alan doğruluğa bağlı olan kabul veya red hakkını talep etmektedir.

Böylece Abélard Hıristiyanlığın esas kutsal dayanaklarından biri olan kefaret koşullarının altüst edilmesine büyük katkıda bulunmuştur. Kesin olarak kötü insan karşısında, barbarlık döneminin kilisesi, günah listeleri düzenlemiş ve barbar yasalarının üzerine oturan kefaret tarifeleri oluşturmuştur. Bu *tövbe defterleri,* yukarı ortaçağ insanı için önemli olanın günah ve bundan hareketle, buna verilen ceza olduğuna tanıklık etmektedir. Abélard bu tavrı tersine çevirme yönündeki eğilimi ifade etmiş ve onu güçlendirmiştir. Artık önemli olan günahkâr, yani onun niyetidir ve kefaretin başat eylemi pişmanlık, tövbe olacaktır. Abélard *"içten gelen pişmanlık günahı yok eder, yani Tanrı'yı hiçe saymış olmayı veya kötülüğe rıza göstermiş olmayı ortadan kaldırır. Çünkü bu inlemeyi ilham eden tanrısal merhamet günahla uyuşmaz"* diye yazmaktadır. Yüzyılın sonunda görülen günah çıkartmaları derleyen kitaplar, bu tersine dönüşü -eğer ilahiyat değilse- kefaret psikolojisiyle bütünleştireceklerdir. Böylece kentlerde ve kent okullarında psikolojik çözümleme derinleşmekte ve kutsallaştırmalar, kelimenin tam anlamıyla insanileştirmektedir. Batılı insanın zihniyeti açısından ne kadar büyük bir zenginleşme!

İlahiyatçı yanına ilişkin olarak tek bir çizgiyi vurgulayalım. Akıl ile imanın birliğini kimse Abélard kadar talep etmemiştir. Bu alanda yeni ilahiyatın büyük kurucusu olan Aziz Tommaso beklenirken, Abélard, bir önceki yüzyılda şu verimli formülü ileri sürmüş olan Aziz Anselme'i geride bırakmıştır: Aklı arayan iman *(fides quaerens intellectum)*.

Abélard bu birlik talebiyle, ilahiyat alanında *"insani ve felsefi kanıtlar öne süren ve söyleneceklerden çok anlaşılacak şeyler talep eden"* okul çevrelerinin ihtiyaçlarını gidermekteydi. Bu çevre mensupları *"anlaşılırlıktan yoksun kelimeler neye yarar?"* demekteydiler. *"Anlaşılamayana inanılmaz ve ne kendinin ne de dinleyicilerin akıl yoluyla kavrayamadıklarını başkalarına öğretmek gülünçtür."*

Bu hümanist, Cluny'deki hayatının son birkaç ayı boyunca, büyük bir sükûnet içinde *Bir Filozof (putatapar), Bir Yahudi ve Bir Hıristiyan Arasındaki Diyalog* adlı eserini yazmaya girişmiştir. Burada ne ilk günahın ne de bedene bürünmenin insanlık tarihinde mutlak bir kopuş oluşturduğunu göstermeye çalışmıştır. İnsan düşüncesinin toplamını temsil eden üç din de ortak olan her şeyi açığa çıkartmanın yollarını aramaktaydı. Her insanda Tanrı'nın oğlunun varlığının tanınmasına olanak verecek olan doğal yasaları, dinlerin ötesinde aramaktaydı. Onun hümanizması hoşgörüyle tamamlanmaktaydı ve insanları birbirinden ayıran şeylere karşı, insanları birleştiren şeyin ne olduğunu ararken, *"Tanrı'nın mülkünde çok ev"* bulunduğunu aklında tutmaktaydı. Abélard Paris ortamının en yüksek derecedeki ifadesi idiyse de, doğmakta olan entelektüelin diğer çizgilerini Chartres'da aramak gerekmektedir.

CHARTRES VE CHARTRES ZİHNİYETİ

Chartres o yüzyılın büyük bilimsel merkezidir. *Trivium* sanatları denilen gramer, hitabet, mantık burada küçük görülmemektedir: Bu durum Bernard de Chartres'ın derslerinde gözlenmektedir.

Fakat Chartres bu *voces* (kelimeler) incelemesi yerine, *quadrivium*'u oluşturan aritmetik, geometri, müzik ve astronominin konusu olan *res* (şeyler) incelemesini yeğlemektedir.

Chartres zihniyetini işte bu yönelim belirlemektedir. Bu merak, gözlem, araştırma zihniyeti, Yunan-Arap biliminden beslenmiştir ve ışıklarını yakında saçacaktır. Öğrenme açlığı o kadar yaygınlaşacaktır ki yüzyılın en ünlü basitleştiricisi olan Autunlü denilen Honorius, bu durumu çarpıcı bir formülle özetleyecektir: *İnsanın sürgünü cehalet, vatanı bilimdir.*

Bu merak gelenekselci zihniyet mensuplarını kızdırmaktadır. Saint-Victorlu Absalon *dünyanın yapılışı, unsurların doğası, yıldızların yerleri, hayvanların doğası, rüzgârın şiddeti, bitki ve köklerin hayatı* gibi konulara ilgi duyulmasını rezalet olarak görmektedir. Guillaume de Saint-Thierry Aziz Bernard'a, ilk insanın yaratılışını *"Tanrı'dan hareketle değil de ruhlardan ve yıldızlardan hareketle"* açıklayan kişilerin bulunduğunu ihbar etmek için mektup yazmaktadır. Guillaume de Conches ise buna şöyle cevap vermektedir: *"Doğanın güçlerinin cahili olduklarından bizim de cehaletlerine bağlanmamızı istiyorlar, araştırma hakkımızın olduğunu reddediyorlar ve bizi kaba köylüler gibi akla dayalı olmayan bir inanç içinde kalmaya mahkûm ediyorlar."*

Böylece, Hıristiyanlaştırılarak bilginin simgeleri, *bilginin efsanevi büyük ataları* haline gelen geçmişin bazı büyük çehreleri, yüceltilmiş ve popüler hale getirilmiştir.

Süleyman (Salomon) tüm Doğu ve İbrani biliminin üstadıdır; sadece Eski Ahit'in *Bilge*si değil, aynı zamanda Sihirsel Bilgiler Ansiklopedisi'ne adını vermiş Gizil Bilim'in büyük temsilcisidir de; bunun yanı sıra sırlar üstadı, bilimin sırlarının sahibi olarak kabul edilmektedir.

İskender (Alexandre) her şeyden önce araştırmacıdır. Hocası Aristoteles ona araştırma tutkusunu, bilimin anası olan merakın heyecanını aşılamıştır. Hocasına Hind'in harikalarını anlattığı, eski bir düzmece mektup yayımlanmaktadır. İskender'in bir filozofu bilimsel araştırmanın yöneticisi yaptığına, dünyanın her bir yanına gönderilen bir kâşifler kurulunun başına getirdiğine dair Plinus'un efsanesi yeniden ele alınmaktadır. Yolculukların, fetihlerinin

devindirici gücü bilgi açlığı olmalıdır. Dünyayı dolaşmakla yetinmeyerek, diğer unsurları da deşmeyi istediği söylenmektedir. Uçan bir halının üzerinde, havada dolaşmıştır. Özellikle de camdan fıçılar yaptırtmış ve batiskafın bu atasıyla denizin dibine dalmıştır, bu dalış esnasında balıkların davranışlarını ve denizaltı bitkilerini incelemiştir. Alexandre Neckam, *"Ne yazık ki bu gözlemlerini bize aktarmamıştır,"* diye yazmaktadır.

Son olarak da Vergilius, dördüncü *epilog*'da İsa'yı haber verdiği, mezarının üzerinde Aziz Paulus'un dua ettiği ve *Eneide* adlı kitabında antik dünyanın tüm bilgilerini bir araya topladığı söylenilen Vergilius. Bernard de Chartres onun ilk altı şiir kitabını, *Genesis*'le (Yaradılış) aynı düzeyde olmak üzere, bilimsel eserler olarak yorumlamıştır. Böylece Dante'nin meydana getirdiği harika kişiye yöneltilecek olan efsane oluşmaktadır; *Divina Commedia*'sında yeraltı dünyasının keşfine girişecek olan kişiye: *Tu duca, tu signore et tu maestro.*

Ancak araştırma zihniyeti Chartreslı entelektüellerin başka bir eğilimine çarpacaktır: Akılcı zihniyet. Modern çağın eşiğinde, bilimsel zihniyetin iki temel tavrı çoğu zaman çatışma halinde olmuştur. XII. yüzyıl bilginleri için deney ancak olgulara, görüntülere ulaşabilmektedir. Bilim, gerçeği akıl yürütme yoluyla kavrayabilmek için bunlara sırtını dönmelidir. Ortaçağ bilimi üzerinde çok ağır etkileri olan bu karşıtlığı ileride göreceğiz.

CHARTRES NATÜRALİZMİ

Bu Chartres rasyonalizminin temeli "Doğa"nın tam bir güce sahip olduğuna ilişkin inançtır. Chartreslılara göre Doğa öncelikle dölleyici, sürekli olarak yaratıcı, tükenmez kaynakları olan bir *mater generationis*'tir. XII. yüzyılın, yani atılım ve genişleme yüzyılının doğacı iyimserliğinin tabanı bu olmaktadır.

Fakat doğa aynı zamanda kozmos'tur, yani düzenlenmiş ve akli bir bütündür. Varlığı evrenin akılcı bir bilimini mümkün ve gerekli kılan yasaların meydana getirdiği bir ağdır. Diğer bir iyimserlik kaynağı saçma değil anlaşılmaz, düzensiz değil uyumlu olan dünyanın aklileştirilebilirliğidir. Hatta Chartreslıların ihtiyaç

İskender-batiskalfa

duydukları evrende düzen düşüncesi, içlerinden çoğunu başlangıçta bir kaos olduğu düşüncesini reddetmeye götürmüştür. Bu, Guillaume de Conches ve Arnaud de Bonneval'in konumudur; bu sonuncusu *Genesis*'i şu terimlerle yorumlamaktadır: *"Tanrı yerlerin ve adların özelliklerini ayırarak, nesnelere kendilerine uygun*

ölçüler ve işlevler vermiş ve onları devasa bir gövdenin organları gibi yapmıştır. Bu çok eski zamanda (Yaradılış) bile Tanrı'da karışık olan hiçbir şey, şekilsiz hiçbir şey olmamıştır, çünkü nesnelerin maddesi daha yaradılışından itibaren, yerine tıpatıp uyan cinsler halinde biçimlendirilmiştir."

Chartreslılar, artık doğal yasalara göre açıklanan Yaradılış'ı işte bu zihniyet içinde yorumlamaktadırlar. *Simgeciliğe* karşı *fizisizm.* Ve Kitabı Mukaddes metnini *fiziğe göre ve harfiyen (secundum physicam et ad Litteram)* yorumlamak isteyen Thierry de Chartres böyle yapmaktadır. Abélard da kendi cephesinden, *Expositio in Hexameron* adlı eserinde böyle yapmaktadır.

Bu Hıristiyanlar, bu inançlara kolayca ulaşamamışlardır. Esas sorun doğa ile Tanrı arasındaki ilişkilerdir. Chartreslılara göre Tanrı doğayı yaratmışsa da, onu tabi kıldığı yasalara saygı göstermektedir. Tanrı'nın sonsuz gücü determinizmle zıtlaşmamaktadır. Mucize doğal düzenin içinde iş görmektedir. Guillaume de Conches, *"Önemli olan Tanrı'nın bunu yapabilmiş olması değil, bunu incelemek, akli olarak açıklamak, amaç ve yararını göstermektir. Kuşkusuz Tanrı her şeyi yapabilir, ama önemli olan şunu veya bunu yapmış olmasıdır. Hiç kuşku yoktur ki Tanrı, köylülerin dediği gibi bir ağaç gövdesinden bir dana yapabilir, ama bunu hiç yaptı mı?"* diye yazmaktadır.

Doğanın kutsallıktan arındırılması, simgeciliğin eleştirisi işi böyle sürdürülmektedir. Bunlar Pierre Duhem'in gösterdiği üzere, Hıristiyanlığın yayılmasından itibaren doğanın, yıldızların, olguların Tanrılar gibi kabul edilmelerini önleyerek -antik bilimin de yaptığı gibi- ve onları Tanrı'nın yarattığı şeyler olarak sunarak mümkün kıldığı bilimsel bilgiye ön hazırlıklardır. Yeni aşama, bu yaradılışın rasyonel karakterini öne çıkartmaktadır. Böylece daha önce söylendiği gibi *"evrenin simgesel olarak yorumlanması yanlılarına karşı, Tanrı'nın eylemine bağlı olan, bir özerk ikincil nedenler düzeninin var olduğu iddiası"* yükselmektedir. Hiç kuşkusuz XII. yüzyıl hâlâ simgelerle doludur, ama bu yüzyıl entelektüelleri daha şimdiden ibreyi rasyonel bilime doğru döndürmüşlerdir.

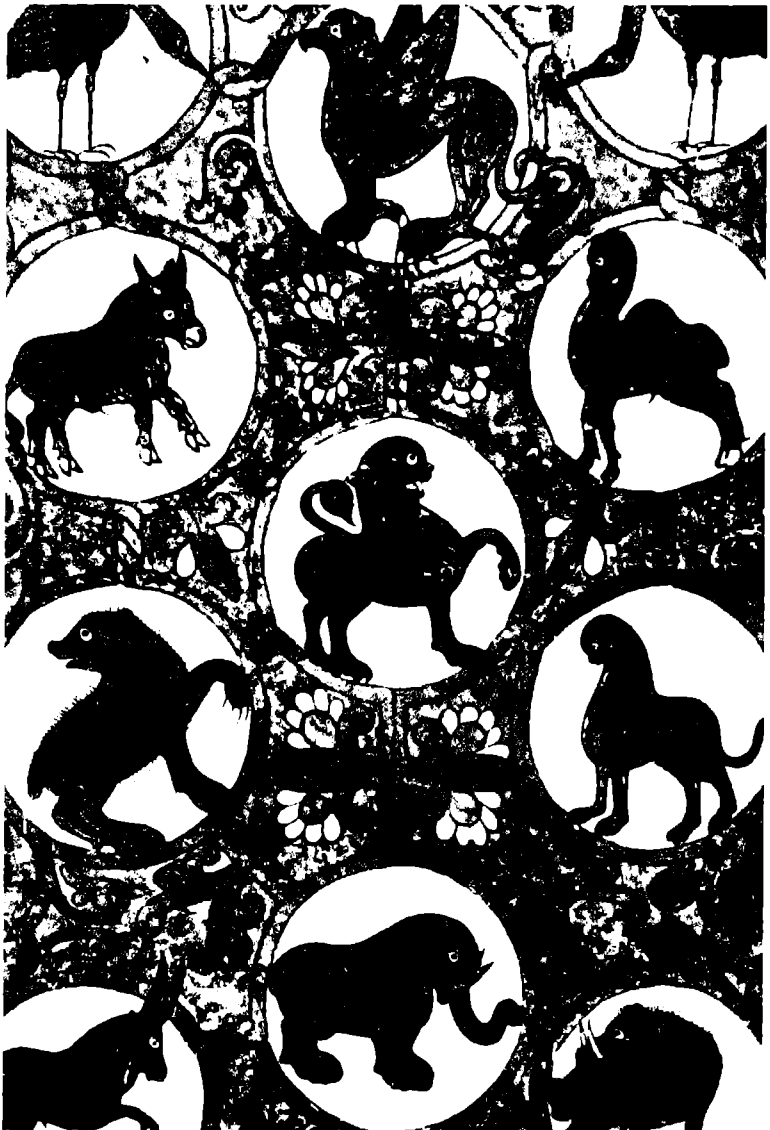
Fakat Chartres zihniyeti her şeyden önce bir hümanizmadır. Sadece, doktrinini antik kültüre dayandırarak inşa etmesinden kaynaklanan bu ikincil anlamda değil; özellikle insanı biliminin, felsefesinin ve âdeta ilahiyatının merkezine yerleştirdiği için böyledir.

Bu zihniyete göre insan Yaradılış'ın hem nesnesi hem de merkezidir. Peder Chenu'nün *Cur Deus homo* tartışmasına ilişkin olarak harika bir şekilde gösterdiği üzere, bu dinsel tartışmanın anlamı budur. Aziz Gregorius tarafından yeniden ele alınan ve insanı yaradılışın bir kazası, bir *ersatz,* deliği kapatan bir tıpa olarak kabul eden, isyanlarından sonra yenik düşen meleklerin yerine yenilerini koymak için Tanrı'nın başvurduğu bir yol olarak gören geleneksel tezin karşısına, Aziz Anselme'in eserini geliştiren Chartes, insanın Yaratıcı'nın planında her zaman öngörüldüğü ve hatta dünyanın onun için yapıldığı fikrini çıkartmaktadır.

Autunlü Honorius ünlü bir metinde, Chartres tezini basitleştirmiştir; ve şöyle demektedir: *"Akıl yoluyla kanıtlanmış olanından başka hakikat yoktur; otoritenin bize inanmayı öğrettiği şeyi, akıl kendi kanıtlarıyla doğrular. Kutsal Yazı'nın aşikâr otoritesinin ilân ettiğini, tartışmacı akıl kanıtlar: Bütün melekler gökte kalsalardı bile, insan bütün ardıllarıyla birlikte gene de yaratılırdı. Çünkü bu dünya insan için yapılmıştır ve dünya dediğimiz zaman göğü ve yeri ve evrenin içinde var olan her şeyi anlıyorum; ve tüm meleklerin varlıklarını sürdürmeleri durumunda, evrenin onun için yaratıldığını okuduğumuz insanın yaratılmamış olması bir saçmalık olurdu."*

Geçerken vurgulayalım ki, ortaçağ ilahiyatçıları melekler konusunda -ve hatta cinsiyetleri konusunda- tartıştıklarında hemen her zaman insanı düşünmekteydiler ve aklın geleceği konusunda bu görünüşte boşuna olan tartışmalardan daha önemli hiçbir şey olmamıştır.

Chartreslılar insanı öncelikle akli bir varlık olarak görmektedirler. XII. yüzyıl entelektüellerinin temel öğretilerinden biri olan, şu akıl ile imanın faal birlikteliği insanda meydana gelmektedir. Ben onların -insanı değerli kılan karşıt varlıklar olarak- hayvanlara

Simgesel Hayvanlar

olan büyük ilgilerini bu bakış açısı içinde görüyorum. Vahşi-insan zıtlığı bu yüzyılın en büyük eğretilemelerinden (metaforlarından) biridir. Roman dillerinde yazılmış hayvan hikâyelerinde, Doğu'dan gelmiş olan ve geleneksel hayal gücünün kendi simgeciliği için yeniden ürettiği bu grotesk dünyada, okul çevresi tersine bir hümanizma görmektedir. Zaten Gotik, heykeltıraşlara yeni bir modeli, insanı ilham etmek üzere, bu gelenekten kopacaktır.

Yunanlıların ve Arapların bu hümanist rasyonalizme katkılarının olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda, İspanya'da uzun yolculuklar yapan, çevirmen ve filozof Bathlı Adélard'ınkinden daha iyi bir örnek olamaz.

Tam da hayvanlar üzerinde bir tartışma öneren bir gelenekçiye şöyle cevap vermiştir: *"Hayvanlar üzerinde tartışmak benim için güçtür. Nitekim Arap hocalarımdan aklı rehber olarak almayı öğrendim, sen ise kıssadan hisse çıkartan bir otoriteyi, onun zincirli kölesi olarak izlemekle yetiniyorsun. Zincirin otoritesine başka ne ad verilebilir? Tıpkı aptal hayvanların zincirle güdülmeleri, nereye ve niçin götürüldüklerini bilmemeleri ve onları bağlı tutan ipi izlemekle yetinmeleri gibi, çoğunuz da hayvanlara özgü bir inancın esirisiniz; yazılı olanın otoritesine, tehlikeli inançlarla bağlı olarak, sizi oraya buraya götürmelerine aldırmıyorsunuz."*

Ayrıca şunları da söylemiştir: *"Aristoteles canı eğlenmek istediğinde, ona karşı hakikati savunan dinleyicilerinin karşısında, çok incelmiş becerisinin sayesinde, diyalektiğin kanıtlarıyla yanlışı savunurdu. Bunun anlamı, diğer tüm sanatların ancak diyalektiğe hizmet etmeleri koşuluyla sağlam bir şekilde ilerleyebilmeleri; ama o olmadan ayaklarının dolaşması ve dengesiz durumda kalmalarıdır. Onun için modernler tartışmaların yürütülmesinde, bu sanatta en becerikli olanlara başvurmaktadırlar."*

Bathlı Adélard bizi daha da ileri gitmeye davet etmektedir. XII. yüzyıl entelektüellerinin, otoritelere atıf yaparak yargıda bulunmaya alışmış kimselerin karşısında cüretkâr gözükmemek için, eskilerin ve Arapların adı altında gizledikleri şeyin özünü, düşüncelerinin kaynaklarından, kendilerinden elde edip etmedikleri kuşkuludur -bu düşünceler yeni de olsa-. İşte şöyle itiraf etmek-

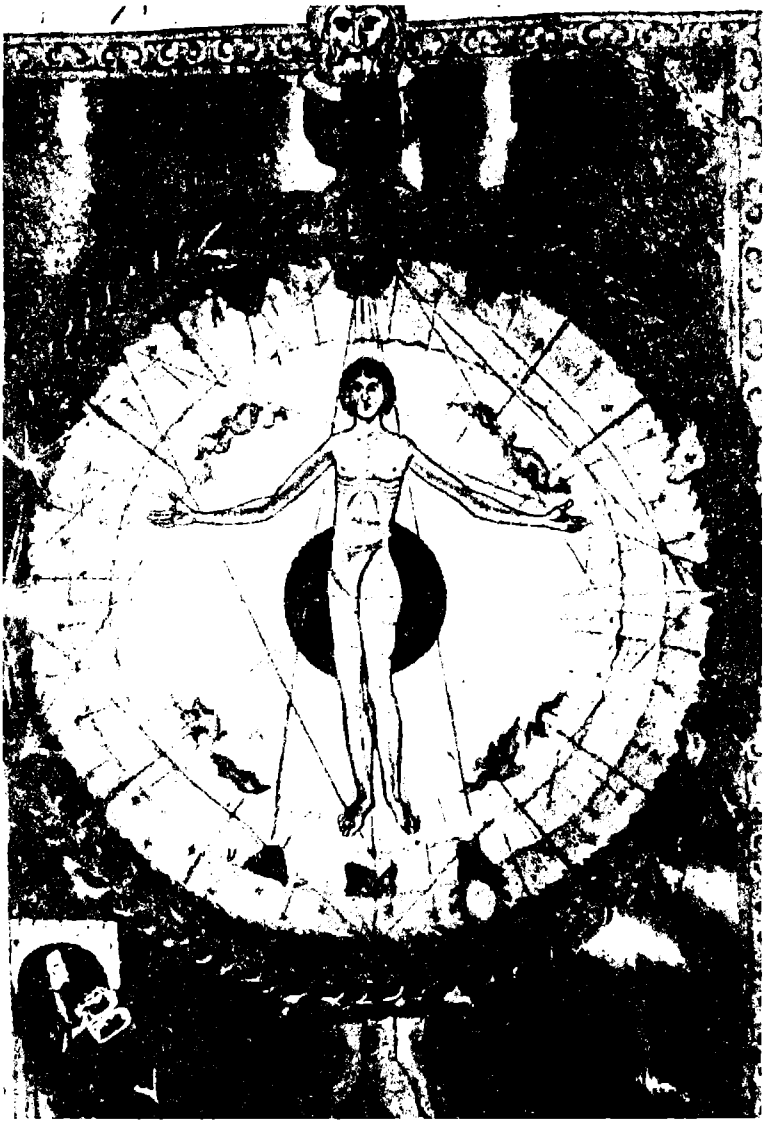
tedir: *"Bizim kuşak, modernlerden kaynaklandığını sandığı her şeyi reddetmek gibi köklü bir kusura sahiptir. Öylesine ki kişisel bir fikir bulduğumda ve bunu yayımlamak istediğimde onu başka birine atfediyor ve şöyle ilân ediyorum: 'Bunu söyleyen ben değil de şudur'. Ve bana tamamen inanılması için, bütün kanaatlerime ilişkin olarak şöyle söylüyorum: 'Bunları bulan ben değil de, şudur'. Benim gibi bir cahilin fikirlerini kendi kaynaklarından çıkardığı gibi sakıncalı bir düşünceyi önlemek için, onları Arap kaynaklarını incelemem sonucu ortaya çıkardığımın sanılmasını sağlıyorum. Eğer söylediklerim geri zekâlıların hoşuna gitmezse, onların hoşuna gitmeyenin ben sanılmasını önlemek istiyorum. Gerçek bilginlerin sıradan insanların nezdindeki kaderini biliyorum. Böylece kendi davamı değil, Araplarınkini yürütüyorum."*

En yeni nokta, akıl sahibi olan ve böylece bizatihi Yaratıcı tarafından akli olarak düzenlenmiş bir doğayı inceleyip, kavrayabilen bir insanın da Chartreslılar tarafından *doğa* olarak kabul edilmesi ve böylece dünyanın düzeniyle mükemmel bir şekilde bütünleşmesidir.

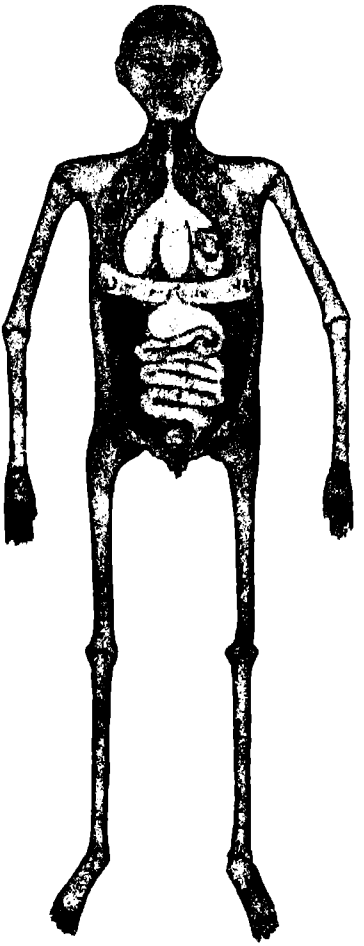
MİKROKOZMOS İNSAN

Eski *mikrokozmos insan* imgesi böylece canlandırılmış ve ona derin bir anlam yüklenmiş olmaktadır. Bu tez Bernard Silvestris'ten Adam de Lille'e kadar, dünya ile insan arasındaki, insanın meydana getirdiği şu minyatür evrenle megakozmos arasındaki analojiden hareketle gelişmiştir. İnsanda dört unsurun bulunduğu ve anolojilerin saçma bir noktaya kadar götürüldüğü bizi tebessüm ettiren çözümlemelerin ötesinde, bu kavram devrimcidir.

İnsanı bütün olarak ve öncelikle de bedeniyle birlikte ele almaya zorlamaktadır. Bathlı Adélard'ın Büyük Bilimsel Ansiklopedisi insan anatomi ve fizyolojisi üzerinde uzun uzadıya durmaktadır. Bu durum tıp ve hijyen alanındaki gelişmelerle atbaşı gitmekte ve onları desteklemektedir. Bedeni kendine geri verilmiş olan bu insan, böylece XII. yüzyılın en büyük olaylarından biri olan insan

Birgenli Hildegarde'a göre mikrokozmos insan (Lucca ***Liber Divinorum Operum*** *elyazması)*

sevgisinin keşfine yanaşmaktadır. Abélard bu keşfi trajik bir şekilde yaşamış ve Denis de Rougemont bu olguyu ele alan ünlü ve tartışmalı bir kitap yazmıştır. Bu mikrokozmos-insan aynı zamanda kendini, bir benzerini oluşturduğu, uyum içinde olduğu, iplerini çekmeye yetenekli olduğu, dünyayla benzeşme içinde olan bir evrenin merkezine yerleştirilmiş olarak bulmaktadır. Bir Autunlü Honorius'un ve belki de ondan daha fazla olmak üzere, *Liber Scivias* ve *Liber Diviniorum Operum* adında iki kitabı bulunan ve bu kitaplarda yeni teorilerle geleneksel manastır mistisizmini birbirine karıştıran şu olağandışı kadın, başrahibe Bingenli Hildegarde tarafından basitleştirilen sonsuz perspektifler bu mikrokozmos-insana açılmış olmaktadır. Hemen ünlü olan minyatürler bu perspektiflere istisnai bir önem kazandırmışlardır. Bedenin

modeline sevgi duyan ve mikrokozmos insanı çıplak halde gösteren minyatürü örnek olarak verelim. Bu minyatür XII. yüzyıl entelektüellerinin hümanizmasının, biçimlerin, estetik duygusunun hakiki oranlara olan sevgiyle birleştiği bu boyutu kendine mal etmek için öteki Rönesansı beklemediğini açığa çıkartmaktadır.

Bu hümanizmanın son sözü hiç kuşkusuz, insanın doğa olduğu, doğayı akılla anlayabildiği ve onu eylemiyle değiştirebildiğidir.

FABRİKA VE HOMO FABER

Kentsel şantiyenin ortasına yerleştirilmiş olan XII. yüzyıl entelektüeli bu şantiyenin imgesinde bir evren, yani tezgâhların gürültüsüyle homurdanan geniş bir fabrika görmektedir. Stoacı fabrika-dünya eğretilemesi, daha dinamik ve çok daha etkin bir kapsama sahip olan bir dünyada yeniden ele alınmıştır. *"Bütün dünyanın oluşturduğu bu büyük fabrika(dan), şu bir tür evren atölyesi (nden)... (illa magna totius, mundi, fabrica et quaedem universalis officina),"* *Liber de Aedificio Dei* adlı eserinde söz eden kişi Reichersbergli Gerloch'tur.

İnsan kendini bu şantiyede, dönüştürücü ve yaratıcı bir zanaatkâr olarak kanıtlamaktadır: Yaradılış'ta Tanrı'yla ve doğayla işbirliği yapan *Homo faber*'in yeniden keşfi. Guillaume de Conches, *"Her eser yaratıcının eseridir, doğanın eseridir veya doğayı taklit eden zanaatkâr-insanın eseridir"* demektedir.

İnsan toplumu imgesi de değişmektedir. Yüzyılın ekonomik ve toplumsal yapılarına kendi anlamını veren bu dinamik bakış açısı içinde algılanan bu imge, insanların çalışan tüm unsurlarını içermektedir. Emeğe itibarının böylece iade edilmesiyle, dünün küçük görülenleri, Tanrı kentinin imgesi olan insani kentle bütünleşmiş olmaktadırlar. Salisburyli Jean *Polycratius* adlı eserinde, tarım emekçilerini topluma yeniden kabul etmektedir: *"Tarlalarda, çayırlarda, bahçelerde çalışanlar";* sonra da zanaatkârları yeniden kabul etmektedir: *"Yün işinde çalışanlar ve tahta, demir, tunç ve diğer madenleri işleyen tüm öteki makine işçileri."* Bu bakış açısı içinde, yedi serbest sanattan oluşan eski okul çerçevesi parçalan-

maktadır. Öğretim yalnızca diyalektik, fizik, ahlâk gibi yeni disiplinlere değil, aynı zamanda insan faaliyetlerinin esas parçalarından biri olan bilimsel ve zanaatsal tekniklere de yer vermek zorundadır. Hugues de Saint-Victor *Didascalion* adlı kitabının eğitim programı bölümünde, bu yeni kavrayışı onaylamaktadır. Autunlü Honorius ise bu kavrayışı şu ünlü formülüyle geliştirmektedir: *"İnsanın sürgünü cehalet, vatanı bilimdir."* Nitekim bu formüle şunu eklemektedir: *"Bu vatana, konaklama kentleri gibi olan düşünce sanatları sayesinde ulaşılır."* İlk kent gramer, ikincisi hitabet, üçüncüsü diyalektik, dördüncüsü aritmetik, beşincisi müzik, altıncısı geometri, yedincisi astronomidir. Buraya kadar geleneksel olandan başka bir şey söz konusu değildir, ama yol henüz sona ermemiştir. Sekizincisi, *"Hippokrates'in hacılara otların, ağaçların, madenlerin, hayvanların erdem ve doğalarını öğrettiği"* fiziktir. Dokuzuncusu *"hacıların maden, odun, mermer işlemesini, resim, heykel ve tüm el sanatlarını yapmasını öğrendikleri"* mekaniktir. *"Nemrut kulesini mekanik sayesinde yükseltmiş ve Süleyman tapınağını böyle yapmıştır. Nuh gemisini bu sayede inşa etmiş, tahkimat sanatını ve çeşitli dokumacılık işlerini öğretmiştir."* On birincisi iktisattır. *"Bu insanın vatanının kapısıdır. Devletler ve makamlar ayarlanır bu alanda, burada işlevler ile tabakalar birbirinden ayrılır. Burada vatanlarına kavuşmak için acele eden insanlara, liyakatlerine göre meleklerin hiyerarşisine nasıl katılacakları öğretilir."* Böylece XII. yüzyıl entelektüellerinin hümanizma yolculukları siyaset bilimiyle sona ermektedir.

ÇEHRELER

Bu entelektüeller arasında ve hatta Chartres'da bile kişiliklerle karakterleri birbirlerinden ayırmak gerekir. Bernard esas olarak öğrencilerine sağlam bir *gramer* eğitimi, temel bir kültür ve yöntem, düşünce sistemi kazandırmaya gayret eden bir hocaydı. Bernard Silvestris ve Guillaume de Conches esas olarak *bilim adamları* olmuşlardır ve bu açıdan Chartres zihniyetinin en özgün yöneliminin sadık temsilcileridir. Bu yüzyıl onların sayesinde, birçok kimseyi cezbetmiş olan edebi zihniyeti yerinden etmiştir. Abélard'ın

Héloïse'e dediği gibi, *"hitabetten çok öğretimi önemsediğim için, hitabetten çok ifadenin açıklığına, edebi süslü konuşmadan çok anlama özen gösteriyorum."* Güzellik peşinde koşan ve aslına sadık kalmayanlardan nefret eden çevirmenler de bu ilkeyi izlemektedirler. Chesterli Robert, Saygın Pierre'e şöyle yazmaktadır: *"Muhteşem binanızı korumanız için size gereken malzemeleri hissedilir bir şekilde ne budadım ne de bozdum; onları anlaşılır kılmak dışında.. ve sefil ve değersiz bir malzemeyi altınla kaplamaya girişmedim."* Buna karşılık bir Salisburyli Jean daha çok, bizim için bildik hale gelmiş anlamda bir hümanisttir, kültürü sevimli kılmakta ve bir mutluluk aracı haline getirmektedir. Fakat Chartreslı olarak bir edebiyatçıdır. Dahası, başarılı bir dengeyi korumaya çalışır. *"Tıpkı aklın aydınlatmadığı hitabetin cüretkâr ve kör olması gibi, tıpkı kelimeleri kullanmasını bilmeyen bilimin zayıf ve kof olması gibi; insanlar da yetenekleri arasında yer alan hitabetten yoksun kalırlarsa, hayvanlar gibi olurlar."*

Gilbert de la Porrée bir düşünürdür, belki de yüzyılın en büyük metafizikçisidir. Uğradığı felâketler -o da gelenekçilerin ve Aziz Bernard'ın kurbanı olmuştur- çok sayıdaki çömezini (bunların arasında Adam de Lille, Nicholas d'Amiens gibileri yer almaktadır) coşturmasını ve yönetimindeki Poitiers diyakozluğunda halk kadar ruhbanın da onu içten bir şekilde sevmesini engellememiştir.

IŞIMA

Chartres özellikle öncüler yetiştirmiştir. Paris'te Abélard'ın yol açtığı fırtınalardan sonra, ılımlı kişiler, yenilikçilerden rezalete yol açmadan alınabilecek her şeyi kilisenin geleneksel eğitimiyle bütünleştirme çabasına girişmişlerdir. Bu bilhassa piskopos Pierre Lombard ile Obur Pierre'in -kitap oburu olma gibi büyük bir ünü vardır- gayretleriyle olmuştur. Pierre Lombard'ın *Hikmetler Kitabı,* obur Pierre'in de *Kilise Tarihi* -bu kitaplar felsefi hakikatlerle Kitabı Mukaddes'te bulunan tarihsel olguların sistematik açıklamalarıdır- adlı kitapları XIII. yüzyılda üniversite eğitiminin temel ders kitapları olacaktır. Temkinliler kitlesi bu kitaplar sayesinde, az sayıdaki cüretkârın keşiflerinden gene de yararlanacaklardır.

Pierre Lombard ve Obur Pierre

Bu entelektüel tipi ancak kent çerçevesi içinde gelişebilmiştir. Yeni türden kentleri ve entelektüelleri aynı lânetin içinde sayan hasımları ve düşmanları bunu iyice görmüşlerdir. Yüzyılın sonunda Sainte-Geneviève manastırı başrahibi olan Etienne de Tournai, ilahiyatın "*disputatio*"nun istilasına uğraması karşısında şaşıp kalmıştır: "*Tanrısallığın sırları, sözün bedene bürünmesi konuları, kutsal yasaların ihlali pahasına, herkesin gözü önünde tartışılıyor. Bölünmez Teslis yol ağızlarında kesilmiş ve parçalanmıştır. Ne kadar doktor varsa, o kadar hata; ne kadar konuşma salonu varsa, o kadar rezalet; ne kadar kamusal alan varsa, o kadar küfür vardır.*" Parisli hocalar için de "*söz tüccarları*" *(venditores verborum)* demektedir.

Böylece, yüzyılın başında kent okullarında kendiyle alay edildiğini öğrenen ve bunun üzerine cesaretle manastırından çıkarak, düşmanlarının ortasına, kente gelen Deutz başrahibi Rupert'in söylediklerini tekrarlamaktadır. Başrahip bu erken tarihte bile, her sokak başında tartışma görmüş ve kötülüğün yayılacağını öngörmüştür. Bütün kent kurucularının, bir geçiş yeri olan yeryüzünde çadırlarda konaklamak yerine, buraya yerleşen ve başkalarını da yerleştiren dinsizler olduklarını hatırlatmaktadır. Tüm Kitabı Mukaddes'i satır satır araştırarak, içinden devasa bir kent karşıtı fresko çıkartmıştır. Kabil tarafından kurulan ilk kentten sonra, Yoşua'nın kutsal borazanlarının yıktığı Eriha'dan itibaren Enok, Babil, Asur, Ninova'yı saymaktadır. Tanrının kentleri ve kentlileri sevmediğini söylemektedir. Ve hocalar ile öğrencilerin yararsız tartışmalarıyla uğuldayan günümüz kentleri, Sodom ile Gomorra'nın hortlamış biçimlerinden başka bir şey değillerdir.

XII. yüzyılın kent entelektüeli kendini tam olarak diğer kentlilerin bir benzeri, bir zanaatkâr, bir lonca mensubu gibi hissetmektedir. İşlevi *düşünce sanatları*'nın incelenmesi ve öğretilmesidir. Ama bir *sanat* nedir? Bir bilim değil de bir tekniktir. *Ars*, "*tekne*"dir, yani marangoz veya demircininki gibi, hocanın uzmanlık alanıdır. Hugues de Saint-Victor'dan sonra, ertesi yüzyılda Aziz Tommaso bu konumdan bütün sonuçları çıkartacaktır. Bir

sanat, zihnin maddi olduğu kadar entelektüel araçlar imalatına da uyguladığı her tür akli ve doğru faaliyettir; sanat, bir şey yapmanın zekice tekniğidir. *Ars est recta ratio factibilium.* Böylece entelektüel, bir zanaatkârdır: *"Bütün bilimler arasında (düşünce sanatlarına) sanat denilmiştir, çünkü bunlar yalnızca bilgi değil, aynı zamanda doğrudan akılla bağlantılı olan bir üretim gerektirmektedirler, örneğin inşa (gramer), kıyas (diyalektik), söylev (hitabet), sayı (aritmetik), ölçü (geometri), melodi (müzik) ve yıldızların yolunun hesabının (astronomi) işlevleri böyledir."*

Abélard sefalete mahkûm olduğu gün, toprak işlemekten aciz ve dilenmekten utanır olduğunu fark ettiğinde, hocalığa *(scolarum regimen)* geri dönmüştür. *"Bildiğim mesleğe geri dönüyordum, elimle çalışmaktan aciz olduğum için, dilimin hizmetinden yararlanmak zorundaydım."*

ARAŞTIRMA VE ÖĞRETİM

Lonca mensubu olan entelektüel, yüklendiği mesleğin bilincindedir. Bilim ile öğretim arasındaki gerekli bağlantıyı bilmektedir. Artık bilimin biriktirilip saklanmasına inanmamaktadır, dolaşıma sokulmasının gerekliliğine ikna olmuştur. Okullar fikirlerin, tıpkı mallar gibi ihraç edildikleri atölyelerdir. Hoca kentsel şantiyede, zanaatkâr ve tüccarla aynı üretici atılım içinde omuz omuzadır. Abélard Héloïse'e, bilimlerini kendilerine saklayan ve hem kendilerini hem de başkalarını bundan yararlanmaktan alıkoyanların darkafalılar *(Philistins)* olduğunu hatırlatmaktadır. *"Bize gelince, İzak'a dönelim ve darkafalılar engel çıkartsalar ve direnseler bile, İzak'la birlikte taze su kuyuları açalım, onunla birlikte inatla kuyu açmaya devam edelim ki, bize de 'kendi küplerinin ve kendi kuyularının suyunu iç'* (Prov. V, 15) *denilsin ve öyle bir kazalım ki, meydanlarımızdaki kuyular bol suyla dolsun, taşsın, böylece Kutsal Kitaplar'ın bilimi bizimle sınırlı olmasın, diğerlerine de bundan içmesini öğretelim."* Entelektüelin cömertliği. Bundan ilk yararlanacak kişinin kendi olduğunu bilmektedir. Dalmaçyalı Hermann bir dostuna *"Eğer bu kitabı yazabildimse, bu hasımları-*

mın saldırılarına halk okullarında göğüs germiş olmam sayesindedir", diye yazmaktadır.

ALETLER

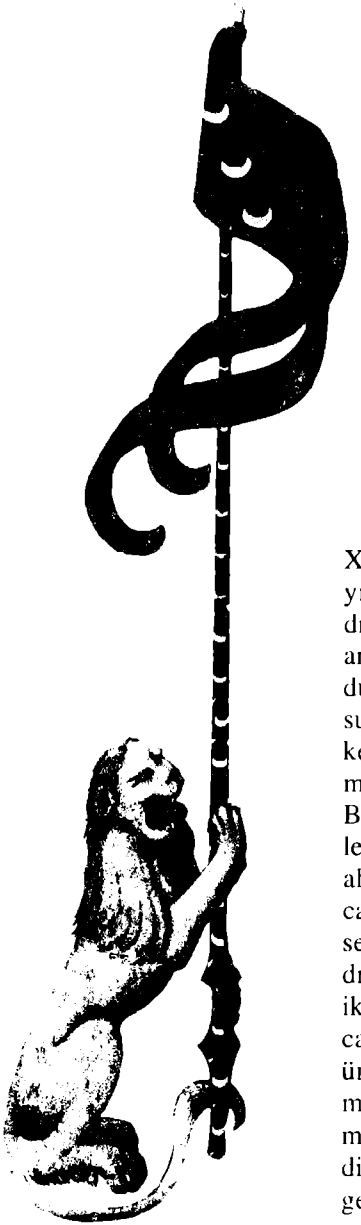
Evren denilen bu büyük fabrikada, entelektüel kendi yerinde, kendine özgü yetenekleriyle, yoğrulmakta olan yaratıcı çalışmayla işbirliği yapmak zorundadır. Zaten alet olarak yalnızca zihnine değil, iş aletleri olan kitaplarına da sahiptir. Onlarla birlikte yukarı ortaçağın sözel eğitiminden nasıl da uzaklaşılmaktadır! Barrili Giraud şöyle açıklıyor: *"Bugün okuması yazması olmayan rahipler tıpkı savaşçı yetenekleri olmayan soylular gibidirler. Çocuklar için yapılmış bir okuma kitabını görünce, tıpkı aniden bir tiyatro gösterisiyle karşılaşmışçasına apışıp kalmaktadırlar, çünkü demircinin, ağın balıkçının aracı olduğunu ve balıkçının da örs ile çekicin demircinin aletleri olduğunu bilmelerine ve hiçbirinin diğerinin sanatını yapamamasına, bu aletlerin nasıl kullanıldığını ve tekniğini bilmemelerine rağmen, adlarını sayabilmelerine karşın, bu cahiller ruhbanın aletlerinin ne olduğunu bilmemektedirler..."*

XII. yüzyılın kentsel atılımı içinde idmanlı hale gelen bu zihin zanaatkârları için artık geriye, komünal hareketle taçlanan lonca hareketinin içinde örgütlenmek kalmıştır. Bu hoca ve öğrenci loncaları, kelimenin dar anlamında *üniversiteler* olacaklardır. Bu XIII. yüzyılın eseri olacaktır.

XIII. YÜZYIL
OLGUNLUK VE SORUNLARI

Justus Van Ghent tarafından yapılan Büyük Albert portresi

XIII. YÜZYILIN PROFİLİ

XIII. yüzyıl üniversitelerin yüzyılıdır, çünkü loncaların yüzyılıdır. Önemli sayıda üyeyi bir araya getiren bir mesleğin bulunduğu her kentte, bu meslek mensupları çıkarlarını savunmak, kendi yararlarına tekel oluşturmak üzere örgütlenmektedirler. Bu, kazanılmış siyasal özgürlükleri Komünler halinde, ekonomik alanda kazanılan mevkileri loncalar halinde maddileştiren kentsel atılımın kurumsal aşamasıdır. Özgürlüğün anlamı burada ikirciklidir: Bağımsızlık mı ayrıcalık mı? Bu anlam belirsizliği üniversite loncasında da karşımıza çıkacaktır. Lonca örgütlenmesi daha şimdiden yerleştirdiği şeyleri dondurmaktadır. Bir gelişmenin sonucu ve cezası ola-

rak bir tıknefeslilik baş göstermekte, bir gerilemeyi başlatmaktadır. Yüzyılla uyum içinde olan XIII. yüzyıl üniversiteleri için de böyle olmuştur. Nüfus artışı zirvesindedir, ama yavaşlamaktadır ve Hıristiyan âleminin nüfusu bir süre sonra duraklayacaktır. Bu insan fazlasının beslenmesi için gerekli olan yeni toprakların tarıma açılması hareketi yavaşlamış ve durmuştur. İnşaat atılımı, bu daha kalabalık Hıristiyan halk için yeni bir zihniyetin ürünü olan yeni bir kiliseler ağı kurmuştur, ama büyük gotik katedraller çağı bu yüzyılla birlikte kapanmıştır. Üniversiter konjonktür de aynı eğriyi izlemiştir: Bologna, Paris, Oxford hiçbir zaman bu kadar çok hoca ve öğrenciye sahip olamayacaklardır. Ve üniversiter yöntem -skolastik-, Büyük Albert'in, Halèsli Alexandre'ın, Roger Bacon'ın, Aziz Bonaventure'ün, Aquinolu Aziz Tommaso'nun derlemeleri kadar parlak anıtları bir daha yükseltemeyecektir.

Kentteki yerini fethetmiş olan entelektüel, kendine sunulan seçenekler karşısında, geleceğe ilişkin çözümlerin tercihi konusunda gene de aciz kalmaktadır. Gelişmenin ürünü olduğu düşünülebilecek ve olgunluğun uyarıları olan bir dizi bunalım karşısında, gençleşmeden yana seçim yapmayı bilememekte, toplumsal yapıların ve bocalayıp duracağı entelektüel alışkanlıkların içine yerleşmektedir.

Üniversite loncalarının kökenleri bizim için, diğer meslek kuruluşlarının kökenleri kadar karanlıkta kalmaktadır. Bu loncalar birbirlerini izleyen fetihlerle, birer fırsat da olan olayların rastlantıları içinde, yavaşça örgütlenmektedirler. Üniversite yasaları, genellikle bu kazanımları ancak gecikmeli olarak onaylamaktadır. Bu yasaların elimizde olanlarının, bunların ilkleri olduğundan pek emin değiliz. Bu durumda şaşılacak bir şey yoktur. Bu loncaların oluşmakta oldukları kentlerde, üniversiteler üyelerinin sayı ve niteliğiyle, diğer iktidar odaklarını endişelendiren bir güç göstermektedirler. Özerkliklerini, bazen kilise iktidarıyla, bazen de laik iktidar odaklarıyla mücadele ederek kazanmışlardır.

KİLİSE İKTİDARINA KARŞI

Önce kilisenin iktidar odaklarına karşı. Üniversiteliler ruhbana

mensupturlar. Bulundukları yerin piskoposu onları uyrukları saymaktadır. Öğretim kilisenin işlevidir. Okulların başı olan piskopos, bu konudaki yetkilerini oldukça uzun bir zamandan beri, memurlarından birine devretmiştir. Bu görevliye XII. yüzyılda genellikle okul yöneticisi *(scolasticus)* adı verilmekteyken, artık daha çok şansölye denilmektedir. Bu görevli, tekelinin delinmesine razı değildir. Bu tekelin artık mutlak olmaktan çıktığı, manastırların güçlü bir okullaşma konumuna ulaştıkları yerlerde, üniversite loncalarının diğer rakipleri bu manastırlardır. Son olarak da kültür bir iman sorunudur; piskopos bunun denetiminin kendi işi olduğunu iddia etmektedir.

Şansölye Paris'te 1213'te, *licence* (lisans) verme imtiyazını, yani ders verme iznini uygulamada kaybetmiştir. Bu hak üniversite hocalarına geçmiştir. Şansölye 1219'da, Dilenci tarikatı üyelerinin üniversiteye girmeleri nedeniyle, bu yeniliğe karşı çıkmak istemiş ve son ayrıcalıklarını da kaybetmiştir. Hatta 1301'de okulların resmi başkanı olmaktan da çıkmıştır. 1229-1231'deki büyük grev sırasında, üniversite piskoposun yargı yetkisinin dışında kalmıştır.

Oxford'da, üniversiteden 120 mil uzaklıktaki Lincoln piskoposu, şansölyesi aracılığıyla üniversiteye resmi olarak başkanlık ederken, Oseney manastırı başrahibi ile S. Frideswide başrahibi yalnızca onursal unvanlarıyla yetinmek durumunda kalmışlardır. Ama kısa bir süre sonra, şansölye üniversite kapsamına alınmış, onun tarafından seçilerek, piskoposun memuru olmak yerine, üniversitenin bir görevlisi haline gelmiştir.

Bologna'daki durum daha karmaşıktır. Kilise laik bir faaliyet olarak gördüğü hukuk eğitimine karşı uzun süre ilgisiz kalmıştır. Üniversite ancak 1219'da Bologna başdiyakozunu başkan olarak kabul edecektir; bu kişinin şansölyelikle benzer bir işlevi bulunmakta ve bazen de bu unvan altında atanmaktadır. Ama gerçekte otoritesi üniversitenin dışında geçerlidir. Terfi oturumlarına başkanlık etmek, üniversite üyelerine yapılan saldırıları defetmekle yetinmektedir.

Papa ve imparator Bologna üniversitesine ayrıcalıklarını verirlerken.

LAİK İKTİDARLARA KARŞI

Laik iktidarlara ve öncelikle krallık iktidarına karşı. Hükümdarlar, krallıklarına zenginlik ve prestij sağlayan, memurlarını devşireceği bir fidanlık oluşturan loncalara el koymanın çarelerini aramaktaydılar. Krallıklarının kentlerindeki üniversitelere mensup olan uyruklarına ise, XIII. yüzyılda krallığın merkezileşmesiyle kendini daha da hissettirecek olan bir otoriteyi dayatmak istemekteydiler.

Paris'te öğrencilerle krallık kolluk güçlerini karşı karşıya getiren kanlı 1229 olaylarından sonra, üniversite özerkliği bir daha kaybedilmemek üzere kazanılmıştır. Bu kavga esnasında, birçok öğrenci krallık çavuşları tarafından öldürülmüştür. Bunun üzerine üniversitenin büyük bölümü greve giderek Orléans'a çekilmiştir. İki yıl boyunca Paris'te hemen hiç ders yapılmamıştır. Aziz Louis ve Blanche de Castille ancak 1231'de üniversitenin özerkliğini resmen tanımışlar ve Philippe-Auguste'ün ona 1200'de tanıdığı ayrı-

calıkları yenilemişler ve genişletmişlerdir.

Oxford'da üniversite ilk özgürlüklerini, aforoz edilmiş olan Topraksız Jean'ın iktidarının gerileme dönemine girmesi sayesinde, 1214'te elde etmiştir. Üniversitelilerle kral arasında 1232, 1238 ve 1240'ta meydana gelen bir dizi çatışma, üniversitenin bir bölümünün Simon de Montfort'a sağladığı destek karşısında dehşete kapılan III. Henry'nin boyun eğmesiyle sonuçlanmıştır.

Ama aynı zamanda komünal iktidarla da mücadele edilmektedir. Komün burjuvaları üniversite topluluğunun kendi yargı yetkileri dışında kalmasından huylanmakta; bazı öğrencilerin faili olduğu kavga, gürültü, hırsızlık ve cinayetlerden endişelenmekte, hocaların ve öğrencilerin kiraları düşürerek, zahire fiyatlarına narh konulmasını dayatarak ve ticari işlemlerde adalet ölçülerine saygı gösterilmesini sağlayarak, kendilerinin ekonomik güçlerini sınırlandırmalarına rıza göstermemektedirler.

Krallık polisi 1229'da Paris'te öğrencilerle burjuvaların arasındaki kavgaların ertesinde çok sert bir şekilde müdahale etmiştir. Oxford'da, 1209'da bir kadının öldürülmesi üzerine öfkeye kapılan burjuvaların, iki üniversite öğrencisini keyfi bir şekilde asmaları üzerine, üniversite 1214'te bağımsızlığa doğru ilk adımlarını atacaktır. Son olarak da Bologna'da, üniversite ile burjuvalar arasındaki çatışma, Komün'ün imparatorluğun uzaktaki üst egemenliği altında, kenti 1278'e kadar uygulamada hiçbir rakibi olmadan yönetmesinden ötürü daha da şiddetli olmuştur. İmparator Friedrich Barbarossa 1158'de hoca ve öğrencilere ayrıcalıklar tanımış olduğundan, bu çatışma giderek alevlenmiştir. Komün, hocaları sürekli ikamete zorlamış, onları memur haline getirmiş, unvanlarının verilmesine müdahale etmiştir. Başdiyakozluk kurumu komünün üniversite işlerine karışmasını sınırlandırmıştır. Üniversite mensuplarının Vicenze, Arezzo, Padova ve Siena'ya sığınarak kentten ayrılmalarının ve grevlerin ardından başlayan bir çatışmalar dizisi, komünü uzlaşmaya yanaşmak zorunda bırakmıştır. Son mücadele 1321'de olmuştur. Üniversite artık bir daha komünün müdahalesine maruz kalmamıştır.

Üniversite loncaları bu kavgalardan nasıl galip çıkmışlardır? Öncelikle birbirlerine bağlılıkları, tutarlılıkları ve kararlılıkları sa-

yesinde. Grev ve kenti terk etme gibi bir silahı kullanmakla tehdit ederek ve gerçekten de kullanarak. Sivil iktidar ve kilise iktidarı üniversitelerin varlığından fazlasıyla avantaj sağlamaktaydılar; bunlar hiç de ihmal edilemeyecek bir müşteri kitlesi, danışman ve memurlar için yegâne fidanlık, parlak bir prestij kaynağı oluşturmaktaydılar; bu durumda onların bu savunma yöntemlerine direnmek olanaksızdı.

PAPALIĞIN DESTEĞİ VE DURUMA EL KOYMASI

Fakat daha da büyük bir neden, üniversitelerin papalık gibi çok güçlü bir müttefik bulmalarıdır.

Paris'te loncaya ilk ayrıcalıklarını tanıyan, Papa III. Celestinus'tur, ona özerkliği ise esas olarak III. Innocentius ve IX. Gregorius tanımışlardır. Papalık temsilcisi Kardinal Robert de Courson 1215'te üniversiteye ilk resmi statülerini vermiştir. 1231'de Papa IX. Gregorius, Paris piskoposunu beceriksizlikle suçladıktan ve Fransa kralıyla annesini razı olmaya zorladıktan sonra, ünlü *Parens scientiarum* fermanıyla üniversiteye yeni statüler vermiştir ve bunların üniversitenin *Magna Carta*'sı olduğu söylenmiştir. Papa 1229'da piskoposa şöyle yazmaktadır: *"İlahiyat alanında bilgin olan bir kişi sisin ortasında parıldayan sabah yıldızına benzediği ve vatanını Azizlerin ihtişamıyla aydınlatmak ve uyuşmazlıkları yatıştırmak zorunda olduğu halde, sen bu ödevini ihmal etmekle kalmadın, aynı zamanda sözüne inanılır kişilerin iddialarına göre, Ruhülkudüs'ün lütfundan sonra evrensel Kilisenin cennetini sulayan ve verimli kılan edebiyat eğitimi nehri, senin çevirdiğin dolaplar sonucu yatağından çıktı, yani şimdiye kadar sağlam bir şekilde yayıldığı Paris kentinden ayrıldı. Bundan sonra birçok yer arasında bölünerek, tıpkı yatağından çıkıp, birçok dereye ayrılan bir nehrin kuruması gibi, bir hiç düzeyine düştü."*

Oxford'da da üniversiteye bağımsızlığının başlangıcını sağlayan gene III. Innocentius'un bir temsilcisi, Kardinal Nicolas de Tusculum olmuştur. Üniversiteyi III. Henry'ye karşı *Sanctus Petrus'un ve papanın koruması altına* koyan IV. Innocentius'tur; bu aynı papa Londra ve Salisbury piskoposlarına üniversiteyi krallığın

*Papanın Bir Piskoposun Aleyhine Açtığı Dava (**Gratianus Kararnamesi** adlı kitaptan minyatür).*

girişimlerine karşı koruma görevini vermiştir.

Bologna'da üniversitenin başına, onu Komün'e karşı savunan başdiyakozu getiren Papa III. Honorius'tur. Kent 1278'de papayı Bologna senyörü olarak kabul ettiğinde, üniversite kesin olarak özgürleşmiştir.

Bu papalık desteği başat bir olaydır. Papalık makamı kuşkusuz, entelektüel faaliyetin önem ve değerini kabul etmektedir; ama müdahalelerini çıkar gözetmeden yapıyor değildir. Üniversiteleri

laik yargı yetkisinden çıkarmayı, onları kilisenin yargı yetkisine tabi kılmak için yapmaktadır: Böylece, entelektüeller bu belirleyici desteği sağlayabilmek için, onları laikliğe doğru yönelten güçlü akımın tersine, kiliseye mensup olma yolunu seçmek zorunda kalmaktadırlar. Papa üniversite mensuplarını yerel kiliselerin denetiminden kurtardıysa -fakat tam olarak değil, çünkü ilerideki yüzyıllarda, piskoposların entelektüel alanda verdikleri mahkûmiyet kararlarının önemi görülecektir- bunun nedeni onları papalık makamına tabi kılmak, kendi siyasetiyle bütünleştirmek, üniversitelere kendi amaçlarını ve denetimini dayatmaktır.

Böylece entelektüeller, tıpkı yeni tarikatlar gibi evcilleştirmek için kendilerini teşvik eden papalık makamına bağımlı duruma gelmektedirler. Bu papalık korumasının, Dilenci tarikatları XIII. yüzyılda karakter ve amaçlarından nasıl saptırdığı bilinmektedir. Özellikle, Assisili Aziz Francesco'nun, Tarikat'ının gösterdiği bu sapma karşısındaki kararsızlığı ve acılı geri çekilmesi bilinmektedir, çünkü bu tarikat artık dünyevi entrikalara, sapkınlığın güç kullanarak bastırılmasına, Roma siyasetine bulaşmıştır. Entelektüeller aynı konuma bağımsızlık, eğitim ve araştırmayı çıkar gözetmeden yürütme konularında düşmüşlerdir. 1229'da papaların çok hızlı çıkardıkları bir kararnameyle, sapkınlığa karşı mücadele etmek üzere kurulan Toulouse üniversitesinin meydana getirdiği uç örneğe kadar gitmeden, bütün üniversitelerin bu dolandırıcılığa maruz kaldıkları söylenebilir. Kuşkusuz bu sayede, çok daha zorba olan yerel güçlere karşı bağımsızlıklarını kazanmakta, ufuklarını ve parıltılarını Hıristiyanlık boyutlarında yayma olanağını elde etmekte ve birçok durumda geniş görüşlü olduğunu kanıtlamış olan bir iktidara tabi olmaktadırlar. Ama bu kazanımlarının bedelini ağır ödemektedirler. Batılı entelektüeller, belki bir ölçüde olmak üzere, ama hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde, papalığın ajanları haline gelmişlerdir.

ÜNİVERSİTE LONCASININ İÇ ÇELİŞKİLERİ

Daha şimdiden, üniversite loncasının istisnai yanlarını ve toplum

içindeki *anlam ikircikliğini*, onu yapısal bunalımlara maruz bırakan durumunu görmek gerekmektedir.

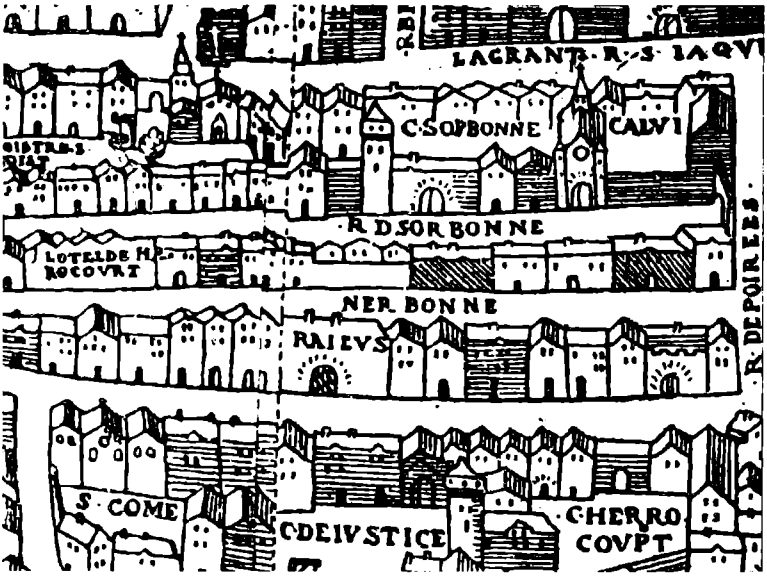
Bu her şeyden önce kilise içinde yer alan bir loncadır. Üyelerinin hepsinin kilise hiyerarşisi içinde yer almamasına, hatta safları arasında düpedüz laik kişilerin sayılarının giderek artmış olmasına rağmen, üniversite mensupları ruhbandan sayılmakta, kilise yargısına, hatta bundan da ötesi, Roma'nın yargı yetkisine tabi olmaktadırlar. Laikliğe yönelik bir hareketten doğmalarına rağmen, kilisenin içindedirler ve hatta kurumsal olarak onun dışında kalmaya çalıştıklarında bile bu böyle olmaktadır.

Amacı *yerel* tekel kurmak olan ve ulusal veya yerel atılımlardan geniş ölçüde yararlanan (Paris Üniversitesi'ni Capet hanedanının gücünün genişlemesinden ayırmak mümkün değildir; Oxford Üniversitesi İngiliz krallığının güçlenmesine bağlıdır; Bologna Üniversitesi ise İtalyan komünlerinin canlılığından yararlanmaktadır) üniversite loncası, üyeleri -her ülkeden gelen hoca ve öğrenciler-, faaliyet alanı -sınır tanımayan bilim-, statü gereği en büyük üniversitelerden mezun olanların yararlandıkları *licentia ubique docendi*, yani her yerde ders verebilme hakkıyla belirlenen ufku itibarıyla emsalsiz ve *uluslararası*'dır. Diğer loncalar gibi yerel piyasada tekel kurmamaktadır. Alanı Hıristiyan âleminin tümüdür.

Bu niteliğinden ötürü, zaten, içinde doğduğu kentin çerçevesinin dışına taşmaktadır. Hatta daha doğrusu, kentlilerle ekonomik olduğu kadar, hukuki ve siyasal düzlemlerde de -bazen çok şiddetli olmak üzere- zıtlaşmak zorunda kalmaktadır.

Böylece bütün sınıf ve toplumsal gruplarla yarışmaya mahkûm edilmişe benzemektedir. Herkese ihanet etmek zorunda kalıyor gibidir. Kilise, devlet ve kent açısından o bir Truva atı olabilir. Onu sınıflandırmak mümkün değildir.

İrlandalı Dominiken rahip Thomas yüzyılın sonunda şöyle yazmaktadır: *"Paris kenti Atina gibi üç kısma bölünmüştür: Bunlardan biri tüccar, zanaatkâr ve halka ait olup büyük kent denilmektedir; diğeri kralın sarayının, kilisenin ve katedralin bulunduğu Cité denilenidir; üçüncüsü öğrencilerin ve kolejlerin kesimi olup, Üniversite diye adlandırılmaktadır."*

Sorbonne ve civarı (Bâle planı).

ÜNİVERSİTE LONCASININ ÖRGÜTLENİŞİ

Paris üniversite loncası tipik örnek olarak ele alınabilir. Bu lonca XIII. yüzyıl boyunca hem yönetsel hem de mesleki örgütü nitelemiştir. Dört fakülteden oluşmaktadır *(Sanatlar, Decretum veya Dinsel Hukuk-* Papa III. Honorius bu üniversitenin medeni hukuk öğretmesini 1219'da yasaklamıştır-, *Tıp* ve *İlahiyat),* her bir fakülte üniversitenin içinde ayrı bir lonca oluşturmaktadır. *Üstler* diye anılan *Decretum, Tıp* ve *İlahiyat* fakülteleri daima hocalar veya *naipler* tarafından yönetilmekte, başlarında bir *dekan* bulunmaktadır. Diğerlerini fersah fersah geride bırakacak kadar kalabalık olan Sanatlar Fakültesi *milletler* sistemine göre kurulmuştur. Hocalar ve öğrenciler bu fakültede, çok kabaca köken yerlerine denk düşen bir dağılıma göre biraraya gelmişlerdir. Paris'te dört millet vardır: *Fransız, Pikardiyalı, Normandiyalı* ve *İngiliz.* Her milletin başın-

da naipler tarafından seçilen bir *vekilharç* bulunmaktadır. Dört vekilharç, Sanatlar Fakültesinin başı olan *rektör*'ün yardımcılarıdır.

Üniversitenin dört fakülte için ortak olan organları da bulunmaktadır. Ancak bunlar pek oturmamıştır, çünkü fakültelerin birlikte tartışacakları çok az sorun vardır. Surların dışındaki Préaux-clercs oyun alanı hariç, loncanın bütününe ait olan toprak veya bina yoktur. Üniversite, fakültelerin ve milletlerin aynası olarak, konuk sıfatıyla ağırlandığı kilise veya manastırlarda toplanmaktadır. Saint-Julien-le-Pauvre'da Dominikenler veya Fransiskenlere konuk olmakta; Bernardinler veya Citeauxluların bölgeler salonunda toplanmakta; daha da sık olarak Mathurinlerin yemekhanesini kullanmaktadır. Üniversitenin naip olan veya olmayan hocalarından oluşan genel kurulu da burada toplanmaktadır.

Son olarak da yüzyıl esnasında ortaya bir üniversite başkanı da çıkmıştır: Sanatlar Fakültesinin rektörü. Bu fakülteyi üniversitenin *leader*'i haline getiren evrime geri döneceğiz. Bu fakülte önceliğini, üye sayısının çokluğuna, onu harekete geçiren zihniyete ve hepsinden çoğu, mali rolüne borçludur. Üniversite maliyesini yöneten fakülte rektörü, genel kurula başkanlık etmektedir. Yüzyılın sonunda loncanın başı olarak kabul edilmiştir. Bu konumunu, ileride sözü edilecek olan laikler ile kurallılar arasındaki mücadeleler esnasında kesin olarak kazanmıştır. Fakat yetkisi zaman içinde hep sınırlı kalacaktır. Yeniden seçilebilir olmakla birlikte, görevi yalnızca üç aylık süre için geçerlidir.

Bu örgütlenme, çoğu zaman önemli değişikliklerle birlikte diğer üniversitelerde de karşımıza çıkmaktadır. Oxford'da tek bir rektör yoktur. Üniversitenin başı *şansölye*'dir, ama daha önce gördüğümüz üzere, kısa bir süre sonra meslektaşları tarafından seçilecektir. *Millet* sistemi Oxford'da 1274'ten itibaren ortadan kalkmıştır. Kuşkusuz bunun açıklaması, üniversite mensuplarının esas olarak bölgesel kaynaklı olmalarıdır. Bu tarihten sonra artık Kuzeyliler veya *Boreales* -İskoçları da kapsamaktadır- ve Güneyliler veya *Australes* -Galliler ve İrlandalılar da dahil- ayrı gruplar oluşturmaktadırlar.

Bologna'daki ilk özgün yan, hocaların üniversiteye mensup olmamalarıdır. Üniversite loncası yalnızca öğrencileri kapsamakta-

dır. Hocalar *doktorlar collegium*'unu oluşturmaktadırlar. Aslında Bologna'da birçok üniversite vardır. Her fakülte ayrı bir lonca meydana getirmektedir. Fakat iki hukuk üniversitesinin -medeni ve dinsel hukuk- üstünlüğü hemen hemen tamdır. Bu üstünlük, bu iki organizmanın uygulamada birleşmiş olmaları nedeniyle, yüzyıl boyunca güçlenmiştir. Çoğu zaman kurumun başında tek bir rektör vardır. Bologna'daki *millet* sistemi Paris'teki gibidir, ama çok daha canlı ve karmaşıktır. Milletler *Citramontain*ler ve *Ultramontain*ler olmak üzere iki federasyon halinde toplanmışlardır. Bunlardan her biri değişken sayıda, birçok kısma bölünmüştür -*Ultramontain*'lerde bu sayı on altıya kadar çıkabilmekte, bu kısımlardan her biri, rektör nezdinde önemli rolleri olan danışmanlar *(consiliarii)* tarafından temsil edilmektedirler-.

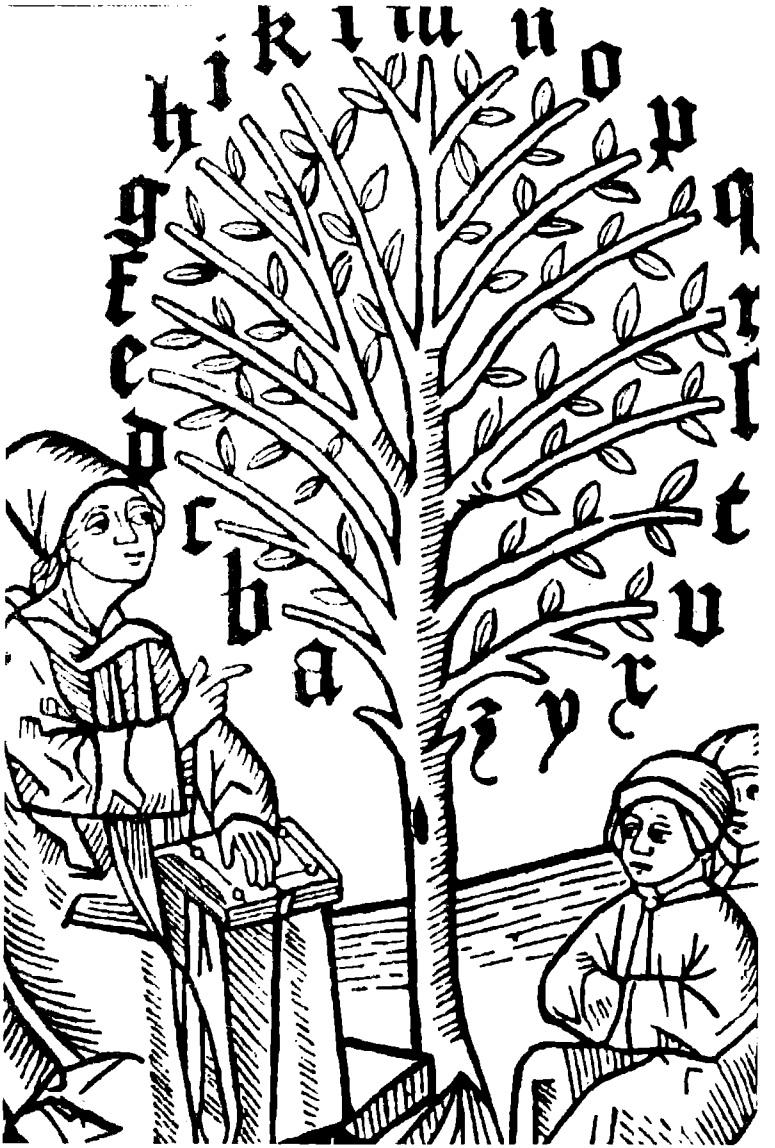
Üniversite loncasının gücü üç esas ayrıcalığa dayanmaktadır: Hukuki özerklik -kilise çerçevesi içinde, bazı yerel kısıtlamalar ve papaya temyize gidilebilmesiyle birlikte-, grev ve kentten ayrılma hakkı, üniversite unvanlarını verme tekeli.

EĞİTİMİN ÖRGÜTLENMESİ

Üniversite statüleri daha sonra, eğitimin örgütlenmesini düzenlemektedirler. Bunlar eğitimin süresini, ders programlarını, sınav koşullarını düzene bağlamaktadırlar.

Öğrencilerin yaşına ve eğitim süresine ilişkin bilgiler ne yazık ki belirsiz ve çoğu zaman çelişkilidirler. Bunlar zaman ve mekâna göre değişiklik göstermişlerdir ve bu bilgilere yapılan dağınık atıflar, uygulamanın bazen teorinin çok uzağına düştüğünü bize hissettirmektedirler.

Ve ilk olarak, üniversiteye hangi yaşta ve hangi birikimle girilmekteydi? Kuşkusuz çok gençken, ama burada sorun çıkmaktadır: Gramer okulları üniversiteye dahil miydi, değil miydi, örneğin yazı eğitimi üniversiteye girmeden önce mi verilmekteydi, yoksa Istvan Hajnal'ın iddia ettiği gibi onun esas işlevlerinden biri miydi? Bir olgu kesindir: Ortaçağ, eğitim düzenlerini çok iyi ayırmamıştır: Ortaçağ üniversiteleri yalnızca yükseköğretim kurumları değildir. Bizim ilk ve ortaöğretimimiz de orada kısmen verilmekte

h i k l m n o p q
g f e d c b a
d c b a
z y x
t u v

veya bu öğretim onun tarafından denetlenmekteydi. *Collegium* (Kolej) sistemi -ileride sözünü edeceğiz- 8 yaşından itibaren öğrenci kabul ederek, bu karışıklığı daha da artırmıştır.

Kabaca olmak üzere, üniversitelerde -*sanatlar* alanında- temel eğitimin 6 yıl sürdüğü ve buraya 14-20 yaşları arasında devam edildiği söylenebilir; Paris'te Robert de Cousson'un statülerinin hükme bağladığı durum budur. Bu eğitimin iki aşaması bulunmaktaydı: Yaklaşık iki yıl sonunda ulaşılan *bakalorya* ve bu eğitimin sonunda *doktora*. Tıp ve hukuk bundan sonra, 20-25 yaşları arasında öğrenilmekteydi. Paris Tıp Fakültesinin ilk yasaları, tıpta lisans veya doktora elde edilebilmesi için -sanat ustalığı *(master)* elde edildikten sonra- 6 yıllık bir eğitimin gerektiğini hükme bağlamaktadırlar. Nihayet ilahiyat daha uzun soluklu bir iş olmaktaydı. Robert de Cousson yasaları 8 yıllık bir eğitim ile doktora derecesini elde edebilmek için en az 35 yaş hükmünü getirmektedir. İlahiyatçının eğitim süresi uygulamada 15-16 yıl sürmüşe benzemektedir: İlk altı yıl boyunca yalnızca dinleyiciyken, daha sonra staj yapmak zorundadır: Özellikle dört yıl süreyle Kitabı Mukaddes'i ve iki yıl boyunca da Pierre Lombard'ın *Hikmetler*'ini açıklamak.

PROGRAMLAR

Eğitim esas olarak metinlerin yorumuna dayalı olduğundan, yasalar üniversite programlarındaki eserleri de zikretmektedirler. Bu alanda da yazarlar zamana ve mekâna göre değişmektedirler. Sanatlar Fakültesinde, en azından Aristoteles yorumlarının yapıldığı Paris'te mantık ve diyalektik öne çıkmaktadır; Bologna'da Aristoteles'ten sadece parçalar açıklanır ve esas olarak, Ciceron'un *De Inventione*'si ve *Herrenius'a Hitabet*'iyle hitabet üzerinde durulur ve başta Euclides ile Ptolemaios'un matematik ve astronomi bilimleri incelenir. Din hukukçuları için Gratianus'un *Decretum*'u temel ders kitabıdır. Bolognalılar buna IX. Gregorius'un *Decretales*'ini, *Clementines*'i ve *Extravagantes*'i eklemektedirler. Medeni hukuk alanında yorumlar üç bölümlü *Pandectea* üzerinde olmaktaydı: *Di-*

gestum Vetus, Infortiatum ve *Digestum Novum;* ayrıca Yasalar ve Justinianus'un *Novellae*'sinin Latince çevirileri olan *Institutiones* ile *Authentica*'dan oluşan ve *Volumen* veya *Volumen Parvum* denilen bir incelemeler derlemesini de ele almaktadırlar. Bologna'da bunlara Lombard yasalarının derlemesi olan *Liber Feudorum* da eklenmekteydi. Tıp Fakültesi, Afrikalı Constantinus tarafından XI. yüzyılda derlenen ve Hippokrates ile Galianus'un eserlerini kapsayan, sonradan bunlara İbn Sina'nın *Kanun*'u, İbn Rüşd'ün *Colliget* veya *Correctorium*'u, Razi'nin *Almansor*'u gibi büyük Arap derlemelerinin yer aldığı, bir metinler bütünü olan *Ars Medecinae*'ye dayanmaktaydı. İlahiyatçılar, Kitabı Mukaddes'in yanına temel metinler olarak, Pierre Lombard'ın *Hikmetler Kitabı*'nı ve Obur Pierre'in *Historia Scholatica*'sını katmaktaydılar.

SINAVLAR

Son olarak da sınavlar ve derece elde edilmesi hükme bağlanmıştır. Burada da her üniversitenin kendi adetleri vardır ve bunlar zamanla değişmişlerdir. İşte tipik iki okul *curriculum*'u: Bun-

lardan biri Bologna'da hukuk diğeri de Paris'te *sanat okuyana* aittir. Bolognalı yeni doktora sahibi, derecesini iki aşamada elde etmekteydi: Asıl sınav *(examen* veya *examen privatum)* ve herkese açık sınav *(conventus, conventus publicum, doctoratus);* bu ikincisi daha çok bir unvan verme töreni niteliğindeydi.

Kapalı sınavdan belli bir süre önce, aday kendi milletinin *consiliarus*'u tarafından rektöre takdim edilmekte ve danışman onun yasalar tarafından belirlenen koşulları yerine getirdiğine ve onu sınavdan geçireceklere rüşvet vermeyeceğine yemin etmekteydi. Sınavdan önceki hafta içinde, hocalardan biri onu başdiyakoza takdim etmekte ve sınava girecek kapasitede olduğuna garanti vermekteydi. Sınav sabahı Ruhülkudüs *messiah*'sına katıldıktan sonra, aday doktora sahipleri kurulu önüne çıkmakta, ve içlerinden biri ona yorumlaması için iki pasaj vermekteydi. Bu yorumu hazırlamak için evine çekilmekte ve hazırlığını akşama, halka açık bir yerde (çoğu zaman katedralde), müdahale hakkı olmayan başdiyakozun da bulunduğu bir doktora sahipleri jürisine sunmaktaydı. İstenilen yorumdan sonra, yük-

sek bilginlerin sorularına cevap vermekteydi. Bunlar daha sonra kendi aralarında toplanıp, oy vermekteydiler. Karar çoğunlukla alınmakta, başdiyakoz sonucu açıklamaktaydı.

Sınavda başarılı olan aday lisans mezunu olmakta, ama doktora sahibi unvanını alamamaktaydı; bu unvanı ve hocalık yapma hakkını ancak kamuya açık sınavdan sonra elde edebilmekteydi. Lisans mezunu o gün katedrale gösterişli bir alayla götürülmekte, orada bir söylev verip, hukuğun herhangi bir alanı konusundaki tezini okumakta, daha sonra bunu, ona saldıran öğrencilere karşı savunmaktaydı; böylece ilk kez bir üniversite tartışmasında hoca rolü oynamış olmaktaydı. Başdiyakoz bundan sonra ona resmen öğretim yapabilme belgesini vermekte ve ona görevinin alâmetlerini teslim etmekteydi: Bir kürsü, açık bir kitap, altın bir yüzük, bir külah veya bere.

Parisli genç *sanat mezunu*'na ön bir derece verilmekteydi. Bunu kesin bir şekilde iddia etmenin mümkün olmamasına rağmen, öğrencinin *determinatio* denilen bu ilk sınavdan sonra *bachelier* olması mümkündür. *Determinatio*'nun arkasından muhtemelen iki sınav daha gelmekteydi. Aday öncelikle, Carême yortusu öncesinde, aralık ayı esnasında yapılan *responsiones*'te, bir hocayla tartışması gerekiyordu, sınav da bu arada yapılmaktaydı. Eğer bundan başarılı çıkarsa, *examen determinantum* veya *baccalariandorum*'a kabul edilmekteydi; bu sınav statülerin statülerin öngördüğü koşulları yerine getirdiğini kanıtlamak ve hocalardan oluşan bir jürinin sorularına cevap vererek, programda yer alan yazarları bildiğini göstermek zorundaydı. Bu aşama atlatıldıktan sonra, karşısına *determinatio* çıkmaktaydı. Carême yortusu esnasında bir dizi ders vermekteydi; bu dersler esnasında üniversite kariyerini sürdürecek kapasitede olduğunu göstermeliydi.

İkinci aşama: Lisans ve doktoraya götüren esas sınav. Burada da birçok aşama bulunmaktaydı. Bunların en önemlisi bir dizi yorumdan ve şansölye veya şansölye naibinin başkanlığındaki dört hocadan oluşan jürinin önünde sorulara cevap vermekten meydana geliyordu. Başarılı olan aday, birkaç gün sonra, yalnızca formaliteden ibaret olan bir konferans *(collatio)* vereceği tören esnasında, lisansını şansölyeden resmen almaktaydı. Bundan yakla-

şık altı ay sonra, Bologna'daki *conventus*'a denk düşen *inceptio* esnasında fiilen doktora sahibi olmaktaydı. Bu sınavın arifesinde, "akşam duası" *(vêpres)* denilen resmi bir tartışmaya katılmaktaydı. *Inceptio*'nun olduğu gün, fakülte mensuplarının önünde açılış dersini vermekte ve derecesinin alâmetlerini almaktaydı.

Üniversite statüleri son olarak da diğer loncaların örneğine uygun olarak, üniversite loncasının ahlâki ve dinsel iklimini tanımlayan bir dizi hüküm içermekteydiler.

AHLÂKİ VE DİNSEL İKLİM

Loncalar bayramları ve ortaklaşa eğlenceleri hem hükme bağlıyorlar hem de sınırlandırıyorlardı. Nitekim sınavlar armağan verilmesine, coşkuya ve şölenlere -masrafları derece kazanan kişi karşılamaktaydı- yol açmakta, bunlar grubun manevi birliğini ve yeni bir kişinin aralarına katılmasını vurgulamaktaydılar. İlk loncaların içki içme toplantıları, *potaciones* gibi, bu gösteriler de loncanın derin dayanışma bilincini oluşturduğu ayinlerdi. Entelektüeller kabilesi bu oyunlarda kendini dışavurmakta ve her ülke buna bazen geleneksel tonunu katmaktaydı: İtalya'da balolar, İspanya'da boğa güreşleri.

Acemi çaylak, toy oğlanı ve bizim metinlerin *sarı gaga* (*béjaune*) diye adlandırdığı yeni öğrenciyi üniversiteye varışında karşılayan ve statüler tarafından resmileştirilmemiş kabul ayinlerini de bunlara ekleyelim. Bu ayinleri daha sonraki dönemlere ait olan, XV. yüzyılın sonunda yazılmış *Manuale Scolarium* adlı ilginç bir belgeden biliyoruz. Bu kaynak sayesinde öğrenci âdetlerinin uzak kökenlerini fark edebilmekteyiz. Yeni öğrencinin kabulü bir "arınma" töreni olarak tasvir edilmiştir, bu törenin amacı yeniyetmeyi köylülüğünden, hatta ilkel hayvanlığından kurtarmaktır. Vahşi hayvanınkine benzeyen kokusuyla, bakışlarını kaçırmasıyla, uzun kulaklarıyla, fildişi gibi dişleriyle alay edilmekte; hayali boynuz ve eklentilerinden kurtarılmaktadır. Sonra yıkanmakta, dişleri ovulmaktadır. Son olarak da bir günah çıkartma parodisiyle, olağandışı günahlarını itiraf etmektedir. Böylece

geleceğin entelektüeli, o dönemin hiciv edebiyatındaki köylü, kaba saba adam imgelerine fazlasıyla benzeyen eski konumunu terk etmektedir. Hayvanlıktan insanlığa, köylülükten kentliliğe geçişi belirleyen bu törenler, ilkel temeli kaybolmuş ve içeriği boşalmış olmakla birlikte, entelektüelin kırsal dünyadan, tarım uygarlığından, vahşi topraklardan kopartılarak alındığını hatırlatmaktadır. Antropoloğun, okumuş rahiplerin psikanalizi hakkında söyleyecek sözü olur.

ÜNİVERSİTE İMANI

Statüler son olarak da imana ilişkin işleri, üniversite loncasının gerçekleştirmesi gereken hayır işlerini hükme bağlamaktadır. Bu hükümler lonca mensuplarının bazı ibadetlere, bazı dinsel geçitlere katılmalarını, bazı tapınıların sürdürülmesine katkıda bulunmalarını zorunlu kılmaktadır.

İlk sırada pirlere ve en başta da öğrencilerin piri olan Aziz Nicolas ile hekimlerin piri olan Aziz Côme ve Aziz Damianus'a ve diğerlerine dua etmek gerekmektedir. Üniversitenin imgeler dünyasında, kutsal dünyayı loncaların dindışı dünyasına sıkı sıkıya karıştırma konusundaki lonca eğilimi, çok özel bir süreklilikle or-

taya çıkmaktadır. Bu imgeler dünyası İsa'yı doktorların ortasında göstermekten, Azizleri hocaların alâmetleriyle temsil etmekten, onlara hocaların tören kıyafetlerini giydirmekten hoşlanmaktadır.

Üniversite imanı, büyük ruhani akımlar içinde yer almaktadır. XIV. yüzyılda, *Ave Maria* adlı bir Paris kolejinin yasalarında, hocaların ve öğrencilerin, o sıralarda pek rağbette olan İsa'nın eti (ekmek) ve kanı (şarap) üzerine ibadet törenlerine nasıl katıldıkları, *Corpus Christi* geçit törenlerinde nasıl yer aldıkları görülmektedir.

Entelektüellerin dininde, XIII. yüzyıldan itibaren, kentsel dünyanın tanımladığı mesleki çerçevelerin içine katılmaya yönelik bir ruhanilik eğilimi görülmektedir. Meslek ahlâkı dinin öncelikli kesimlerinden biri haline gelmektedir. Toplumsal grupların kendilerine özgü faaliyetlerine uyum sağlama kaygısını taşıyan günah çıkartanlar için yazılan el kitapları, günah itiraflarını ve kefaretleri meslek gruplarına göre hükme bağlamakta; köylülerin, tüccarların, zanaatkârların, yargıçların vs... günahlarını sınıflandırmakta ve tanımlamaktadırlar. Bunlar, entelektüellerin, üniversite mensuplarının günahlarına özel bir dikkat göstermektedirler.

Fakat okumuş rahiplerin dini, sofuluk akımlarını izlemekle yetinmemektedir. Bu din bazen onları yönlendirmenin veya onların arasında kendine özgü bir kesim tanımlamanın yollarını aramaktadır. Bu konuya ilişkin olarak, entelektüeller arasındaki Bâkire Meryem inanışını incelemek öğretici olacaktır. Bu inanış bu çevrelerde çok güçlüydü. XIII. yüzyılın başlarından itibaren üniversite çevrelerinde, sırf Bâkire Meryem'e adanmış şiirler dolaşmaktaydı; Parisli hoca Jean de Garlande'a ait olan *Stella Maris,* bu şiirlerden yapılan derlemelerin en ünlüsüydü. Goliardların mirasına rağmen, esas olarak bir erkekler ve bekârlar çevresi olan bu ortama kadın mevcudiyetini getiren bu inanışta şaşılacak bir yan yoktur. Fakat entelektüellerin Bâkire Meryem inanışının kendine özgü nitelikleri vardır. Bu inanış her zaman ilahiyatın damgasını taşımaktadır ve lekelenmeden doğum yapma konusunda tutkulu tartışmalara yol açmaktadır. Duns Scot bu tartışmaların ateşli şampiyonu olarak, aslında bir yüzyıl öncesinin en büyük Bâkire Meryem inanışı sofusu olan Aziz Bernard'ın konumunu bu noktada izleyen Aquinolu Aziz Tommaso'nun dogmatik nedenlerle yaptığı

Rutebeuf Bâkire Meryem'e dua ederken.

muhalefetle karşılaşacaktır. Entelektüeller Bâkire Meryem inanışına esas olarak entelektüel yankılar vermek istemişlerdir. Bunlar bu inanışın fazla duygusal bir iman haline dönüşmesini istememiş ve zihnin beklentileriyle kalbin atılımları arasında bir denge kurmaya çalışmışa benzemektedirler. Jean de Garlande *Stella Maris*'in önsözünde bu eğilimi safiyane bir şekilde ifşa etmektedir: *"Paris Sainte-Geneviève kütüphanesinde bulduğum anlatılardan Bâkire Meryem'e ilişkin mucizeleri bir araya getirdim ve Paris'teki öğrencilerime canlı bir örnek sağlayabilmek için onları şiirleştirdim... Bu kitabın maddi nedeni, Şanlı Bâkire Meryem'in mucizeleridir. Ama bunların içine fizik, astronomi ve ilahiyata ilişkin olgular da kattım... Nihai amaç aslında İsa'ya karşı olan sürekli imandır. Böylece ilahiyat ve hatta fizik ve astronomiyi de*

kapsamaktadır." Görüldüğü üzere, üniversite mensupları bu *Deniz Yıldızı*'nın [Stella Maris] aynı zamanda bilim ışığı olmasını da istiyorlardı.

ALETLER

Bir meslek mensubu olan üniversite loncası üyesi, XIII. yüzyılda eksiksiz bir alet kutusuna sahip olmuştur. Yazar, okuyucu, hoca olarak, bu faaliyetleri için gereken aletlerle donanmıştır. Parisli hoca Jean de Garlande'ın *Sözlük*'ünde şunları okuyoruz: *"İşte okumuş rahiplere gereken aletler: Kitaplar, bir sıra, içinde yağı olan bir gece lâmbası ve bir kandil, bir fener ve içinde mürekkebiyle bir hokka, bir kalem, bir kurşun tel ve bir cetvel, bir masa ve bir değnek, bir kürsü, bir kara tahta, bir bileyi ve ponza taşı ve tebeşir. Sıraya* ***(pulpitum)*** *Fransızcada* ***lutrin*** *(****letrum****) denilmektedir; sıranın okumayı kolaylaştırmak üzere tablasının düzeyini yükseltecek diş yuvalarına sahip olduğunu fark etmek gerekir, çünkü* ***lutrin*** *üzerine kitabın konulduğu şeyin adıdır. Sistire* ***(plana)*** *parşömencilerin parşömen hazırladıkları demir aletin adıdır."*

Hepsi de okumuş rahipler tarafından kullanılmış olmasa da örneğin nüsha çoğaltanlar gibi onların yardımcılarına yarayanları da dahil, başka aletler de keşfedilmiştir: Örneğin özellikle nüsha çoğaltılırken kalınan yeri bulmaya yarayan bir parşömen ucu ve küçük bir rulet.

Entelektüel, bir uzman olduğu için, esas itibariyle sözel bir eğitime dayandığından, nadir elyazmalarının çoğaltılması yönünde fazla bir araç gerece sahip olmayan ve zaten bu işi öncelikle estetik kaygılarla yapan yukarı ortaçağ okumuş rahibinden çok öteler de yer almasına neden olan koskoca bir birikime sahiptir.

Üniversite eğitiminde sözlü alıştırmalar hâlâ esas unsur olarak kalmaktaysa da, kitap öğretimin temeli haline gelmiştir. Artık entelektüelleri çevreleyen birikimin büyüklüğü ve maddi donanımın gerekli ve giderek istilacı hale geldiği görülünce, diğer nedenlerin yanı sıra, yoksulluktan yana bir havari olan Assisili Aziz Francesco'nun, bu faaliyete karşı olması anlaşılmaktadır.

ALET OLARAK KİTAP

Üniversite kitabı, yukarı ortaçağ kitabından tamamen farklı bir nesnedir. Bu kitap tamamen yeni bir teknik, toplumsal ve ekonomik bağlamın içinde yer almaktadır. Başka bir uygarlığın ifadesidir. Yazının kendisi bile değişmekte ve Henri Pirenne'in çok iyi gördüğü üzere, yeni koşullara uyum sağlamaktadır: *"İşlek yazı (**cursive**), yazının topluluğun olduğu kadar, bireylerin hayatında da vazgeçilmez olduğu bir uygarlığa karşılık düşmektedir; küçük harfli yazı (Karolenj dönemi) eğitimin tekelini elinde tutan ve kendi içinde sürdüren okumuş bir sınıf tarafından benimsenmiş olan güzel bir yazıdır. **Cursive** yazının XIII. yüzyılın ilk yarısında, yani tam da toplumsal ilerlemenin ve ekonomi ile laik kültürün gelişmesinin yazı ihtiyacını yeniden genelleştireceği bir dönemde küçük harfli yazının yanı sıra yeniden ortaya çıkması çok anlamlıdır."* Peder Destrez'nin güzel çalışmaları[1] XIII. yüzyılda kitap tekniği alanında gerçekleştirilen ve sahnesi de üniversite atölyeleri olan devrimi tüm kapsamı içinde göstermiştir.

Programda yer alan yazarların hocalar ve öğrenciler tarafından okunması zorunluluğunun yanı sıra hocaların verdikleri dersleri muhafaza etmek de gerekmekteydi. Öğrenciler bu derslerde not tutuyorlardı *(relationes)*, bunlardan bir kısmı günümüze kalmıştır.

1. *La pecia dans les manuscrita universitaires du XIIIe et du XIVe s.*, 1935.

Daha da iyisi, bu dersler yayımlanmaktaydı ve sınav zamanında öğrencilerin çalışabilmeleri için bu işin hızla yapılması ve yeterli sayıda yazılmaları gerekmekteydi. Bu çalışmanın temeli *pecia*'dır. Peder Destrez'nin tasvirini okuyalım: *"Dolaşıma sokulmak istenen eserin ilk nüshası birbirinden bağımsız dört folioluk defterlere yazılmaktadır. **Bu defterlerin her biri dörde katlanmış bir koyun derisinden yapılmıştır ve bu parçanın adını taşır: Pecia**. Nüsha çoğaltanların birbiri ardına ele aldıkları ve hepsinin birleştirilmesiyle **exemplar** adını alan bu parçalar sayesinde, tek bir nüsha çoğaltıcısının tek bir nüsha yapması için gereken zamanda, örneğin altmış kadar parçadan oluşan bir kitabın üretilmesi için kırk kadar nüsha çoğaltıcısı çalışabilmekte, bunların hepsi üniversitenin denetiminde düzeltilmiş ve bir bakıma resmi hale gelmiş bir metin üzerinde iş görebilmektedir."*

Üniversitelerde bu resmi ders metninin yayımlanması başat bir öneme sahip olmuştur. Padova üniversitesi yasaları 1264'te şunu ilan etmektedir: *"Exemplar olmasaydı üniversite olmazdı."*

Üniversite mensuplarının kitap kullanımını yoğunlaştırmalarının bir dizi sonuçları olmuştur. Parşömen imalinde kaydedilen gelişmeler, daha az kalın, daha esnek ve eski elyazmalarındakilerden daha az sarı yaprakların elde edilmesine olanak vermektedirler. Tekniğin en ileride olduğu İtalya'da, yapraklar çok ince ve parlak bir beyazlıktadır.

Kitabın boyutları değişmektedir. Eskiden, bizim şimdiki *iki yapraklık forma* kitaplarımız gibiydiler. *"Bu ancak manastırlarda yazılan ve oralarda kalması zorunlu elyazmalarına uygun bir boyuttur."* Kitap artık çoğu zaman başvurulur, bir yerden bir yere taşınır hale gelmiştir. Forması daha küçük, daha kullanışlı hale gelmiştir.

Gotik küçük harfler, daha çabuk yazılabilmekte olduklarından, eski harflerin yerine geçmektedirler. Bu harfler üniversitesine göre değişmektedir; Parisli, İngiliz, Bolognalı olanları vardır. Bu da teknik bir gelişmeye denk düşmektedir: Sazdan kalem kamışının terk edilerek, *"çalışırken daha büyük bir kolaylık ve hız"* sağlayan kuş, daha da genel olarak kaz tüyünün benimsenmesi.

Kitapların süslemeleri azalmaktadır: Süslü başharfler ve minyatürler seri olarak üretilmektedir. Hukukçular genelde zengin bir sınıfa mensup olduğundan hukuk elyazmaları çoğunlukla hâlâ lüks kalsa da, buna karşılık, çoğunlukla fakir olan filozofların ve ilahiyatçıların kitapları ancak istisnai olarak minyatür içermektedir. Nüsha çoğaltanlar, mütevazı bir okuyucunun kitabı bu haliyle alabilmesi ve daha zengin bir müşterinin de buralara süsleme yaptırabilmesi için, çoğu zaman süslü başharflerin ve minyatürlerin yerlerini boş bırakmaktadırlar.

Bu anlamlı ayrıntılara, kısaltmaların giderek bollaştığını -çabuk üretmek gerekmektedir-, sayfa numarası, başlık ve içindekiler konulmasındaki gelişmeleri, kimi zaman bir kısaltma listesi ve başvuru konulmasını, mümkün olduğu her seferinde sunumda alfabetik sıraya başvurulmasını da ekleyelim. Bütün bunlar kitaptan hızla yararlanılması için devreye sokulmuşlardır. Entelektüel mesleğin gelişmesi, elkitapları dönemini başlatmıştır -ele gelir ve elden düşmeyen kitap-. Bu da yazılı kültürün dolaşımı ve yazılma hızının artışının parlak bir tanığıdır. Bir ilk devrim gerçekleştirilmiş olmaktadır: Kitap artık lüks bir eşya değildir, bir alet olmuştur. Bu, matbaanın icadını beklerken, bir yeniden doğuştan çok, bir doğuştur.

Alet olan kitap, endüstriyel ürün ve ticari mal haline gelmiştir. Üniversitelerin çevresinde koskoca bir nüsha çoğaltıcılar -bunlar çoğu zaman bu işten ekmek paralarını kazanan fakir öğrencilerdir- ve kitapçılar *(stationarii)* topluluğu gelişmiştir. Üniversite şantiyesi için vazgeçilmez nitelikte olan bu insanlar, kendilerini buraya tam hakka sahip işçiler olarak kabul ettirmektedirler. Üniversite mensuplarının ayrıcalıklarından yararlanma hakkını elde etmekte üniversitenin yargı yetkisinin içine girmektedirler. Loncanın mevcutlarını şişirmekte, onu koskoca bir yardımcı zanaatkârlar marjıyla büyütmektedirler. Entelektüel endüstrinin kendi ek ve yan endüstrileri vardır. Bu üretici ve tüccarlardan bazıları daha şimdiden büyük kişilerdir. "Faaliyetleri elden düşme bazı eserlerin perakende satışıyla sınırlı olan zanaatkârların" yanında başkaları "bu faaliyeti uluslararası yayıncılığa kadar genişletiyorlardı."

YÖNTEM: SKOLASTİK

Entelektüel teknisyen, aletleriyle birlikte kendi yöntemine de sahiptir: Skolastik. Başta Monsenyör Grabmann olmak üzere, ünlü bilginler bu yöntemin oluşmasını ve tarihini anlatmışlardır. Peder Chenu *Aquinolu Aziz Tommaso'nun İncelenmesine Giriş* adlı kitabında bu konuda aydınlatıcı bir sunum yapmıştır. Laiklerin yergilerinin kurbanı olan ve eğitimden geçmeden teknik özelliklerine çok güç ulaşılabilen bu skolastiğin kapsamını ve çehresini açığa çıkartmaya çalışalım. Peder Chenu'nün şu sözü bize rehberlik edecektir: *"Düşünmek, yasaları özenle saptanmış bir meslektir."*

KELİME HAZNESİ

Öncelikle dil yasaları. Eğer gerçekçilerle adçılar arasındaki ünlü zıtlaşma, ortaçağ düşüncesinde önemli bir yer işgal ediyorsa, bunun nedeni o çağ entelektüellerinin kelimelere haklı olarak bir güç atfetmeleri ve bunun içeriğini tanımlamaya uğraşmalarıdır. Onlar için kelime, kavram, varlık arasında hangi ilişkilerin var olduğunu bilmek başat bir önem taşımaktadır. Skolastiğin lâf kalabalığı yapmakla suçlanması -aslında bu konuma XIII. yüzyılda bazen ve daha sonraki dönemlerde sıklıkla düşmüştür- bu kaygının tamamen karşıt yönünde yer almaktadır. Ortaçağ düşünürleri ve hocaları neden söz ettiklerini bilmek istemektedirler. Skolastiğin temeli gramerdir. Skolastikler Bernard de Chartres ile Abélard'ın mirasçılarıdır.

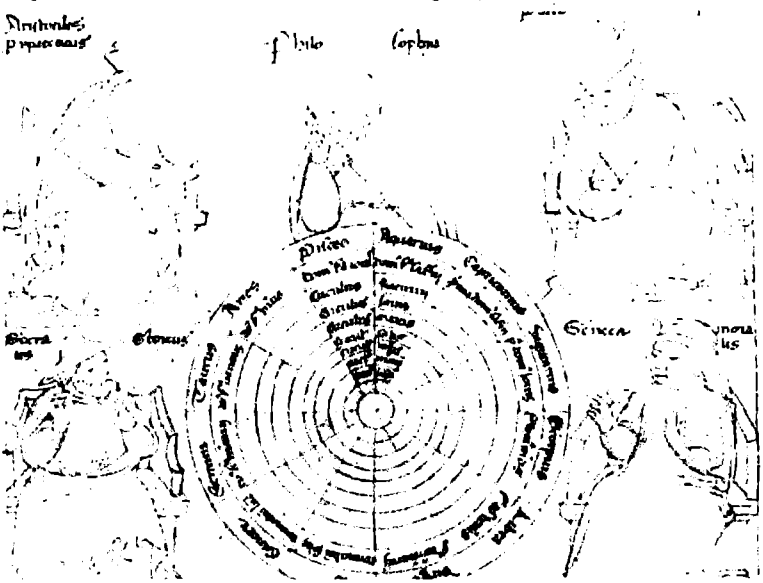
DİYALEKTİK

Sonra kanıtlama yasaları. Skolastiğin ikinci katı diyalektik, yani bilgi nesnesini bir sorun haline getiren, onu sergileyen, saldıranlara karşı savunan, sorunun düğümlerini çözerek dinleyici veya okuyucuyu ikna eden yöntemlerin bütünüdür. Buradaki tehlike, boşlukta akıl yürütülmesidir -artık lâf kalabalığı değil de boş söz-. Diyalektiğe yalnızca kelimelerden değil, aynı zamanda etkin düşünceden

oluşan bir içerik vermek gerekmektedir. Üniversite mensupları, *"mantık kendi başına kansız ve kısır kalır; eğer başkaları tarafından kavranamazsa, hiçbir düşünce ürünü taşımaz,"* diyen Salisburyli Jean'ın ardıllarıdır.

OTORİTE

Skolastik, metinlerden beslenir. Otorite yöntemidir, daha önceki uygarlıkların çifte katkısına dayanır: Hıristiyanlık ve daha önce gördüğümüz üzere, Arapların dolambaçlı sözleriyle zenginleştirilen antik düşünce. Skolastik bir anın, bir rönesansın ürünüdür. Batı uygarlığının geçmişini kendine mal eder. Kitabı Mukaddes, kilise babaları, Platon, Aristoteles ve Araplar bilginin verileri, eserin malzemeleridir. Buradaki tehlike tekrar, papağanlık, köleleştiren taklittir. Skolastikler XII. yüzyıl entelektüellerinden, tarihin ve düşüncenin önlenemez ve zorunlu gelişmesine dair sivri fikri

Aristoteles, Platon, Sokrates ve Seneca'yla çevrelenmiş filozof.

miras almışlardır. Malzemeleriyle kendi eserlerini inşa etmektedirler. Temellerin üzerine yeni katlar çıkmakta, özgün binalar yapmaktadırlar. Daha uzağı görmek için eskilerin omzuna çıkmış olan Bernard de Chartres'ın soyundandırlar. Gilberd de Tournai, *"Eğer zaten bulunmuş olanla yetinirsek, gerçeği asla bulamayız... Bizden önce yazanlar bizim efendilerimiz değil, rehberlerimizdir. Gerçek herkese açıktır, tamamına henüz kimse sahip olamadı"* demektedir. *"Her şey söylendi ve biz dünyaya çok geç geldik,"* hüzünlü sözünün karşıtı olan, entelektüel iyimserliğin hayranlık verici atılımı.

AKIL: BİLİM OLARAK İLAHİYAT

Skolastik akıl yasalarını taklit yasalarına, bilimin kanıtlarını otoritelerin hükümlerine bağlamaktadır. Hatta daha iyisi -ve bu; yüzyılın belirleyici bir ilerlemesini göstermektedir- ilahiyat akla çağrıda bulunmakta, bir bilim haline gelmektedir. Skolastikler mümini, imanını akıl yoluyla kavramaya çağıran Kutsal Kitabın üstü örtük davetini geliştirmektedirler: *"Size soru soran her kim olursa olsun, onu her zaman tatmine, sizde iman ve umut olarak var olan her şeye hak vermeye hazır olunuz"* (IP, tr., 3, 15). İmanı *"görülmeyen şeylerin kanıtı"* (*argumentum non apparentium*) (Heb. XI, I) olarak kabul eden Aziz Paulus'un çağrısına cevap vermektedirler. Bu konunun öncüsü olan Guillaume d'Auvergne'den, ilahiyat biliminin en güvenilir açıklamasını yapacak olan Aziz Tommaso'ya kadar, skolastikler ilahiyatçı akla, *imanla aydınlatılmış akla* ***(ratio fide illustrata)*** başvurmuşlardır. Aziz Anselme'in derin formülü *"fides quaerens intellectus"* (aklın peşindeki iman), Aziz Tommaso *"Tanrı lütfu doğayı yok etmez, onu tamamlar"* ***(gratia non tollis naturam sed perficis)*** düşüncesini ilke olarak koyduğunda aydınlanacaktır.

Kıvılcımları ışığa dönüşen mantığın akıl halinde tamamlandığını düşünen skolastik için, bundan daha aydınlık bir şey olamaz.

Böylece temellenen skolastik, kendi açıklama yöntemiyle üniversite çalışmaları içinde inşa edilmektedir.

Gramer çözümlemesinden çıkıp lâfza *(litera)* ulaşan, oradan anlamı *(sensus)* veren mantıksal açıklamaya yükselen ve bilim ile düşüncenin içeriğini ifşa eden yorum *(sententia)* bulunan derinlemesine çözümleme *Lectio*, metin yorumunun temelinde yer almaktadır.

Fakat bu yorum tartışmayı doğurmaktadır. Diyalektik, metnin anlaşılmasının aşılarak, ortaya çıkardığı problemlerin ele alınmasına, olgunun, hakikatin aranması karşısında ortadan çekilmesine olanak vermektedir. Yorumun yerine koskoca bir problemler bütünü geçmektedir. Uygun yöntemler sayesinde *lectio, quaestio* haline doğru gelişmektedir. Üniversiteli entelektüel, artık yalnızca bir destekten ibaret olmayan metni "sorgulamaya" başladığında doğmakta, edilginlikten etkinliğe geçmektedir. Hoca artık bir yorumcu değil, bir düşünürdür. Kendi çözümlerini getirmekte, yaratmaktadır. *Quaestio*'daki kendi vardığı sonuç olan *determinatio* onun düşüncesinin eseridir.

Hatta *quaestio* XIII. yüzyılda her tür metinden kopmakta, bizatihi bir varlık kazanmaktadır. Hocaların ve öğrencilerin faal katılımlarıyla, bir tartışmaya konu olmaktadır, artık *disputatio* haline gelmiştir.

Peder Mandonnet[1] ona ilişkin klasik bir tasvir getirmiştir: *"Bir hoca tartışmaya girdiğinde, sabah diğer hocalar ve fakülteden olgunluk sınavını vererek mezun olanlar (bachelier) tarafından verilen tüm dersler kesilmekte, yalnızca tartışmayı sürdüren hoca, asistanların gelebilmeleri için kısa bir ders yapmaktaydı; sonra tartışma başlamaktaydı. Bu iş sabahın az çok uzun bir bölümünü kapsamaktaydı. Fakültenin tüm olgunluk sınavını veren mezunları ve tartışmayı yürüten hocanın öğrencileri bu alıştırmaya katılmak zorundaydılar. Diğer hoca ve öğrenciler serbest gibidirler; ama hocanın ününe ve tartışma konusuna bağlı olmak üzere, az çok kalabalık olarak katıldıklarından kuşku yoktur. Paris ruhbanı ve yüksek kilise görevlileri kadar, başkentten geçen diğer kilise mensupları da, zihinleri tutkuyla tutuşturan bu düellolara istekle katılmaktaydılar. Tartışma okumuş rahiplerin turnuvasıydı.*

Tartışmayı yürütme durumunda olan hoca, tartışılacak konuyu önceden saptamaktaydı. Bu konu ve saptanan gün fakültenin diğer okullarına da duyurulmaktaydı.

Tartışma hocanın yönetiminde yapılmaktaydı; ama esas olarak tartışan o değildi. Cevap verme görevini bir olgunluk sınavını veren mezun üstlenmekte ve böylece bu alıştırmaların çıraklığını

1. **Revue Thomiste,** 1928, s. 267-9.

yapmaktaydı. Olağan olarak itirazlar çeşitli anlamlarda sunulmakta ve önce hoca, sonra olgunluk sınavını veren mezunlar ve nihayet eğer gerekirse, öğrenciler tarafından yöneltilmekteydi. Olgunluk sınavını veren mezun ileri sürülen kanıtlara cevap vermekte ve eğer gerekirse hoca da ona yardım etmekteydi. Olağan bir tartışmanın çehresi özetle böyleydi; ama bu başlıcası ve en hareketlisi olmakla birlikte, daha ilk partiydi.

Tartışma esnasında önceden belirlenmiş bir düzene tabi olmadan ileri sürülen ve çözüme bağlanan itirazlar, sonunda oldukça düzensiz bir doktrin malzemesi sunmaktaydı; ama bu bir savaş alanındaki kalıntılardan çok, bir inşaat sahasındaki yarı işlenmiş malzemelere benzemekteydi. İşte bu nedenden ötürü bu yoğurma oturumunun arkasından, ***hakimane belirleme*** *adını taşıyan bir ikincisi gelmekteydi.*

O dönemde denildiği gibi okunabilir ilk gün, yani tartışan hocanın ders verebildiği ilk gün -çünkü pazar, tatil günü veya herhangi bir engel bu günün tartışmanın hemen ertesi olmasını engelleyebilir- hoca kendi okulunda, bir veya birkaç gün önce tartışılmış olan konuyu yeniden ele almaktaydı. Konunun izin verdiği ölçüde, kendi savına karşı sürülen itirazları bir düzene sokmakta veya mantıki bir sıralama getirmekte ve onları nihai bir formül haline sokmaktaydı. Bu itirazların arkasına, önereceği doktrinin lehinde olan bazı kanıtlar koymaktaydı. Daha sonra tartışılan sorunun az veya çok geniş olan doktrinal bir sunumuna geçmekteydi, bu sunum ***hakimane belirleme****'nin merkezi ve esas kısmını oluşturmaktaydı. Tezini, doktrinine karşı ileri sürülen itirazların her birine cevap vererek konuşmasını bitirmekteydi...*

Hoca ya da bir dinleyici tarafından yazıya teslim edilen ***belirleme*** *belgesi, Tartışılan Sorunlar diye adlandırdığımız ve tartışmanın nihai sonu onu olan bu yazıları oluşturur."*

Bu çerçeve içinde, sonunda özel bir tür gelişmiştir: *Quodlibetique* tartışma.* Hocalar yılda iki kez, *herhangi biri tarafından, herhangi bir konuda ortaya atılmış (de quolibet ad voluntatem cujuslibes)* bir tartışma oturumunu yönetebilirlerdi. Monsenyör

* Belirli bir konuya değil, bir bilimin bütün bölümlerine dayanan tez. Çev.

Glorieux[2] bu alıştırmayı şu terimlerle tasvir etmiştir: *"Oturum üçüncü, belki de altıncı saate doğru başlamaktadır, her halükârda oldukça erkenden olmaktadır, çünkü çok uzun sürme olasılığı vardır. Nitekim bu oturumu belirleyen kaprisli tutum, kesintisizlik ve üzerinde hüküm süren belirsizliktir. Bu da birçok benzeri gibi, tartışma ve kanıt getirme oturumudur; ama bu oturumun özelliği girişimin hocanın elinden çıkarak asistanlara geçmesidir. Olağan tartışmalarda, hoca ilgilenilecek konuları önceden düşünmüş, ilân etmiş ve hazırlanmıştır.* ***Quodlibetique*** *tartışmada herhangi biri ortaya herhangi bir konu atabilmektedir. Ve buna muhatap olan hoca için bu büyük bir tehlikedir. Sorular veya itirazlar her yandan gelebilir ve bunların hasımlar ve meraklılardan veyahut kurnazlardan kaynaklanıyor olmasının bir önemi yoktur. Fikrini öğrenmek üzere hocaya iyi niyetle soru sorulabilir; ama onu kendiyle çelişkiye düşürmeye de çalışılabilir veya hiçbir zaman gündeme getirmemeyi yeğleyeceği yakıcı sorunlar hakkında fikrini açıklamaya zorlanabilir. Bazen meraklı bir yabancı veya kaygılı bir zihin; bazen kıskanç bir rakip veya meraklı bir hoca onu kötü duruma sokmaya kalkışabilir. Bazen problemler açık ve ilginç, bazen de belirsiz olacaklar ve hoca onların tam kapsamını ve gerçek anlamını kavramakta iyice zorlanacaktır. Bazıları safiyane bir şekilde tamamen entelektüel alanda kalacaklardır; bazıları esas olarak siyasal veya yergiye yönelik art düşüncelere sahip olacaklardır... Demek ki* ***quodlibetique*** *bir tartışma yürütmeye kalkışan kişinin herkeste olmayan bir zihin açıklığına ve hemen her alanda yeterli bilgiye sahip olması gerekir."*

Sağlamlığın temeli (hâkimi), akıl yasalarına uyma konusunda özgün düşüncenin teşvikçisi skolastik böyle gelişmektedir. Batı düşüncesi bu skolastikten çok etkilenecektir, onunla birlikte belirleyici gelişmeler kaydetmiştir. Kuşkusuz söz konusu olan, atılımlarının en hızlı zamanındaki delici, titiz zekâlar tarafından kullanılan, gücünün zirvesindeki XIII. yüzyıl skolastiğidir. Ortaçağın sonunun *alev saçan* skolastiği, haklı olarak bir Erasmus, bir Rabelais, bir Luther tarafından küçümsenecektir. *Barok* skolastik bir Malebranche'ın haklı olarak iğrenmesine yol açacaktır. Fakat sko-

2. **La littérature quodlibétique,** 1936.

lastiğin ilhamı ve alışkanlıkları Batı düşüncesinin yeni gelişmeleriyle bütünleşmiştir. Her ne olursa olsun, Descartes skolastiğe çok şey borçludur. Etienne Gilson derinlikli bir kitabının sonuç bölümünde şöyle yazabilmiştir: *"Descarteşçılık, hor gördüğü bu skolastikle sürekli olarak karşılaştırılmadan anlaşılamaz; onun bağrına yerleştiği ve onu özümlediği için de ondan beslendiği bal gibi söylenebilir."*

ÇELİŞKİLER: NASIL YAŞAMALI? ÜCRET Mİ, KÂR MI?

Fakat, donanımları böyle olan XIII. yüzyıl entelektüelleri, zor tercihlerin karşısına konulmuş olarak, birçok kararsızlığı göğüslemek zorunda kalmışlardır. Çelişkiler, bir dizi üniversite bunalımı esnasında açığa çıkmaktadırlar.

İlk sorunlar maddi düzlemde yer almaktadır. Bunlar birbirlerine derinlemesine bir şekilde bağlanmaktadırlar.

Birinci soru: Nasıl yaşamalı? Entelektüelin artık, cemaatin bakımını sağladığı bir keşiş olmaktan çıktığı andan itibaren, hayatını kazanması gerekmektedir. Kentlerde gıda, konut, giyim ve donanım -kitaplar pahalıdır- sorunları sıkıntı vermektedir ve üniversite öğrenciliği kariyeri artık, uzadığı ölçüde maliyetlidir.

Bu sorunun iki çözümü vardır: Hoca için ücret veya kâr, öğrenci için burs veya yatak ve yemek sağlayan bir yer. Ücret de iki şekilde ortaya çıkabilir: Hoca ücretini ya öğrencilerinden ya da sivil iktidardan alacaktır. Burs ise özel bir koruyucunun bağışı veya bir kamu kuruluşunun veyahut siyasal iktidarın bir temsilcisinin bağışı olabilir.

Bu çözümlerin gerisinde, bir angajman yelpazesi bulunmaktadır. İlk temel tercih ücretle kâr arasında yapılanıdır. Birinci şıkta entelektüel kendini bilinçli olarak bir emekçi, bir üretici olarak belirlemektedir. İkincisinde ise faaliyeti sayesinde yaşamamaktadır, bu işi rantiye olduğu için yapabilmektedir. Tüm sosyo-ekonomik statüsü böylece tanımlanmış olmaktadır: Emekçi mi ayrıcalıklı mı?

Birinci tercihin içinde, önemi fazla olmayan, ama ihmal edile-

meyecek nitelikteki başkaları da ortaya çıkmaktadır.

Ücret alıyorsa ya tacirdir (bu durumda ödemeyi öğrenciler yapmaktadır) ya memurdur (ücreti komünal iktidar veya hükümdar tarafından ödenmektedir) ya da bir tür hizmetçidir (geçimini bir koruyucunun cömertliğine borçludur).

Barınması ve yiyeceği sağlanıyorsa, entelektüel işlevine bağlı bir kâr elde edebilir ve bu onu uzmanlaşmış bir okumuş rahip yapmaktadır. Veya başka bir papazlık görevinin bağlı olduğu bir gelir olanağıyla donatılabilir; kilise veya manastırda görevli olmasının gerektiği bu durumda, ruhban görevine rağmen ancak mutlu bir rastlantı sonucu bir entelektüel olabilir.

XII. yüzyıldan itibaren tercihler kısmen zaman ve mekânın sunduğu koşullara, kişilerin konum ve psikolojilerine göre belirlenmiştir.

Eğilimleri açığa çıkartmak gene de mümkündür. Hocaların eğilimi öğrencilerin ödedikleri paralarla geçinmektir. Bu çözümde, dünyevi otoriteler (Komün, hükümdar, kilise ve hatta koruyucu) karşısında özgür olma avantajını bulmaktadırlar. Bu onlara doğal gelmektedir, çünkü kendilerini üyesi saydıkları kentsel şantiyelerin alışkanlıklarına en uygun olanı budur. Tıpkı zanaatkârların ürünlerini satmaları gibi, bilgilerini ve öğretimlerini satmaktadırlar. Çok sayıda açıklamasıyla karşılaştığımız şu meşruluk talebine dayanmaktadırlar. Bu ifadelerin başta geleni, her çalışmanın ücret hak ettiğidir. Günah çıkartıcılar için yazılan elkitapları bunu böyle ifade etmektedir: *"Hoca, çalışmasının, zahmetinin bedeli olarak öğrencilerinden para* ***-collecta-*** *kabul edebilir."* Padova'daki hukuk doktorlarının 1382'de bile hâlâ yapacakları gibi, üniversite mensupları bunu sık sık hatırlatmaktadırlar: *"Emekçinin çalışmasından gelir elde etmemesinin akla uygun olmadığını düşünüyoruz. Böylece bir öğrencinin kabulü için kolej adına cevap vaazı verecek olan doktorun, öğrenciden çalışmasının bedeli olarak üç libre kumaş ve dört şişe şarap veya bir düka kabul edeceğini hükme bağlıyoruz."* Bunun sonucu olarak, hocalar borçlarını ödemekten kaçınan öğrencilerin hep peşinde olmaktadırlar. Bolognalı ünlü hukukçu Odofredus çoktan şöyle yazmıştı bile: *"Gelecek yıl, her zaman gösterdiğim bilinçle zorunlu dersleri ya-*

pacağımı size ilân ediyorum, ama olağandışı dersleri yapacağımdan kuşkuluyum, çünkü öğrenciler borçlarına pek sadık değiller; bilmek istiyorlar, ama (Herkes bilmek istiyor, ama kimse bedelini karşılamak istemiyor,) sözüne uygun olarak ödemek istemiyorlar."

Öğrencilere gelince, örneğin mektuplaşma elkitaplarında yer alan gerçek veya uydurma mektuplarından hareketle karar verilecek olursa, esas olarak bakımlarının aileleri veya iyiliksever biri tarafından sağlanmasının peşindedirler.

Kilise, daha da özel olarak papalık bu sorunu çözmeyi bir ödev saymıştır. Bu amaçla öğretimin bedava olması ilkesini ortaya atmıştır. Bu tavrın en haklı gerekçesi, fakir öğrencilere eğitim olanağı sağlanması konusundaki arzuydu. Köhne bir zihniyetten kaynaklanan ve yalnızca dinsel eğitimin olduğu bir döneme atıfta bulunan bir başka gerekçe ise, bilimin Tanrı armağanı olduğunu ve buna bağlı olarak, satılamayacağını, eğer satılırsa bunun Tanrı'ya hakaret olacağını ve öğretimin rahibin görevinin *(officium)* ayrılmaz bir parçası olduğunu iddia etmekteydi. Aziz Bernard, ünlü bir metinde hocaların kazançlarını, utanılacak gelir *(turpis quaestus)* olarak ihbar etmişti.

Papalık da bu konuda bir dizi önlemi hükme bağlamıştır. Daha 1179 Latran ruhani meclisinde, Papa III. Alexandre öğretimin bedava olması ilkesini ilân etmekteydi ve ardılları bu kararı hatırlatan çok sayıda ferman çıkartmışlardır. Bunun yanı sıra her katedralin yakınında bir okul açılacak ve hoca geçimini kendine bağlanan bir maaşla sağlayacaktı.

Fakat papalık bu yolla, maaş istemeye mahkûm olan entelektüelleri kendine çıkar bağlarıyla bağlamakta ve bu entelektüelleri laikliğe götüren hareketi durdurmakta veya en azından önemli ölçüde frenlemekteydi.

Bunun sonucu, yalnızca kiliseye karşı bu maddi bağımlılığı kabul edenlerin üniversitede hoca olabilmeleridir. Üniversitelerin yanında, kilisenin acımasız muhalefetine rağmen, kuşkusuz laik okullar kurulabilmiştir, ama bunlar genel bir eğitim vermek yerine, esas olarak tüccarlara yönelik teknik bir eğitim alanında yer tutmak zorunda kalmışlardır: Yazı, muhasebe, yabancı diller. Böylece genel kültür ile teknik eğitim arasındaki uçurum genişle-

mektedir. Kilise bu sayede, III. Innocentius tarafından açıklanan kanaatin esas bölümünü kendi kapsamına almış olmaktadır. Papa *Dialogus*'unda şöyle ilân etmektedir: *"Akıl sahibi her insan... eğiticilik işlevini yerine getirebilir, çünkü hakikat veya ahlâk yolunun uzağında dolaştığını gördüğü kardeşini eğitimle doğru yola getirmek zorundadır. Fakat vaaz verme, yani kamuya yönelik olarak eğitim yapma işlevine yalnızca bu alana yöneltilmiş kişiler, yani kiliselerinde piskopos ve papazlar ile manastırlarda başrahipler yetkilidir, çünkü ruhlara özen gösterilmesi görevi bunlara verilmiştir."* Bu başat metinle, aslında yeniliklere fazla açık olmayan bir papa, genel evrimin karşısında, dinsel işlevle eğitim işlevi ara-

sındaki gerekli ayrımı kabul etmekteydi. Kuşkusuz bu kanaat belirli bir tarihsel bağlamın, tamamen Hıristiyan bir toplum bağlamının kabulüyle ortaya atılmıştır. Fakat kilisenin en yüksek kişisi, en azından bu işlevi yerine getirenler düzeyinde olmak üzere, eğitimin laik karakterini kabul etmiştir. Bilindiği üzere, bu metin hak ettiği şekilde geliştirilmemiştir.

Fakat, ileride görüleceği üzere, ortaçağın çok sayıdaki hoca ve öğrencileri laik kişiler olmuşlardır. Fakat bu durum onların kilisenin dağıttığı maaşlardan pay almalarını engellememiş, böylece ortaçağ ve eski rejim kilisesinin büyük kusurlarından birinin daha da ağırlaşmasına katkıda bulunmuşlardır: Kilisenin laiklere maaş bağlaması. Ayrıca, tek bir hoca için okul merkezi tarafından özel bir kâr oluşturulmasının yetersizliği kısa sürede ortaya çıktığından hocalar ve öğrenciler düşük kârlar elde ettiler ve kilisenin diğer felaketini, papazların evsiz kalmasını, ağırlaştırdılar.

Son olarak da Kilisenin konumu eğitim alanında Kilisedışı yönelimlerin, en başta da medeni hukuk ve tıp konularında çıkış arayanların karşılaştıkları güçlükleri artırmıştır. Bunlar çoğu zaman sahte konumlarda kalmaya mahkûm olmuşlardır, çünkü en başta hukuk eğitiminin modası azalmadıysa da önde gelen kilise mensuplarının saldırılarına hep maruz kalmıştır. Roger Bacon *"Medeni hukukta her şey laik karakterlidir. Bu kadar kaba bir sanata yönelmek kiliseden çıkmaktır"* diye ilân edecektir. Bunun üniversitelerde resmen söz konusu olması mümkün olmadığından; teknik, ekonomik ve toplumsal evrimin daha büyük bir gelişme göstermeye davet ettiği ve her tür dinsel nitelikten yoksun olan koskoca bir disiplinler bütünü yüzyıllar boyunca felç olmuş olarak kalmışlardır.

KURALLILAR İLE LAİKLER KAVGASI

Üniversiteleri XIII. yüzyıl ve XIV. yüzyılın başında sarsan ağır bir bunalım, entelektüellerin konumunun belirsizliğini ve bunların çoğunun memnuniyetsizliğini açığa çıkartmıştır. Bu, kurallılarla

laikler arasındaki kavga, yeni Dilenci tarikatlara mensup hocaların üniversitelerde elde ettikleri yerlerin genişlemesine karşı laiklerin gösterdikleri şiddetli tepkidir.

Nitekim Dominikenler, daha başlangıçtan itibaren üniversitelere sızmanın çaresini aramışlardır. Bizzat kurucularının amacı -vaaz ve sapkınlığa karşı mücadele- onları sağlam bir entelektüel birikim edinmeye yöneltmekteydi. Fransiskenler ise, bilimi fakirliğe, yoksunluğa, zavallılarla dayanışmaya engel olarak gördüğü bilinen Aziz Francesco'nun tavrından, hiç değilse bazı noktalarda uzaklaştıkları ölçüde, erkenden üniversiteye katılmışlardır. Burada önce iyi kabul görmüşlerdir. Papa III. Honorius 1220'de Paris üniversitesini, Dominikenlere gösterdikleri iyi kabulden ötürü kutlamaktadır. Ama daha sonra şiddetli sürtüşmeler meydana gelmiştir. Paris üniversitesi bunların en ağırlarına 1252-1290 yılları arasında ve özellikle de 1252-1259, 1265-1271 ve 1282-1290 yıllarında tanık olmuştur. Oxford da daha ileri tarihlerde, 1303-1320 ile 1350-1360 arasında bu çatışmalardan çekmiştir.

Bu kavgaların en sivri ve en tipik olanı, Paris'te 1252-1259 arasında meydana gelenidir. Bu kavga Guillaume de Saint-Amour olayında zirvesine çıkmıştır. Karmaşık olan bu olay, öğreticidir.

Çatışan tarafların sayısı beştir: Dilenci tarikatları ve bunların Parisli hocaları, üniversitenin laik hocalarının çoğunluğu, papalık, Fransa kralı, öğrenciler.

Kavganın en şiddetli zamanında, Guillaume de Saint-Amour adındaki bir laik hoca, *Yeni Zamanların Tehlikeleri* başlıklı bir incelemenin içinde, papazlara yönelik çok şiddetli bir saldırı metni yayımlamıştır. Papa tarafından mahkûm edilen yazar, üniversitenin bir bölümünün onun lehinde direnmesine rağmen, görevinden uzaklaştırılmıştır.

Laik hocalar, 'Dilenciler'in nelerinden yakınmaktadırlar?

1252-1254 arasındaki bir ilk devrede bu yakınmalar hemen tamamen lonca işlerine ilişkin olmuştur. Laikler Dilencileri üniversite yasalarını ihlâl etmekle suçlamaktadırlar. Bunlar, sanat ustalığı *(master)* unvanını almadan ilahiyatta rütbe sahibi olmakta ve bu alanda ders vermektedirler. Bunlar 1250'de papadan, ilahiyat fakültesinin dışında, Notre-Dame şansölyesinden *licentia* alma hak-

kını koparmışlardır; yasalar onların (toplam dört kürsüden) birine sahip olmalarına hak tanımasına rağmen, iki kürsüye sahip olduklarını iddia etmekte ve bu kürsüleri fiilen de işgâl etmekteydiler ve özellikle üniversite grevdeyken ders vermeye devam ederek, üniversite dayanışmasını bozmaktadırlar. Bu işi 1229-31'de yapmışlar, 1253'te grev papalık tarafından tanınmış olan ve yasalarda yer alan bir hakka ilişkin olarak yapılmaktayken, bu tutumlarını tekrarlamışlardır. Laik hocalar, bunların zaten gerçek üniversite mensubu olmadıklarını eklemektedirler; bunlar üniversiteye karşı, gayrimeşru bir rekabet yürütmektedirler; öğrencilerin kanına girmekte ve onların çoğunu manastıra yöneltmektedirler; sadakalarla geçindiklerinden, öğrencilerden ders için para istememektedirler ve kendilerini de üniversite mensuplarının maddi düzlemdeki taleplerine bağlı hissetmemektedirler.

Laiklerin asıl yakınmaları bunlardır. Daha da ileri gitmişlerdir. Üniversite mensupları hem bir tarikata (tarzı ne kadar yeni olursa olsun) hem de bir loncaya (istediği kadar ruhbana ait ve özgün olsa da) üye olmanın birbiriyle uyuşmadığını hızla kavramışlardır.

Esas temel eğitimi -sanatlar fakültesinin verdiği eğitimi-, almamış olan maddi geçim sorunu olmayan, grev hakkı onun için hiçbir şey ifade etmeyen entelektüel gerçek entelektüel değildir. Bunlar bilim emekçileri değillerdir, çünkü verdikleri derslerle geçinmemektedirler.

Papa IV. Innocentius bu kanıtların hiç değilse bazılarına katılmıştır; Dilencilerin üniversite yasalarını ihlâl etmelerine hassasiyet göstererek, onların bu yasalara uymalarını 4 Temmuz 1254'te hükme bağlamış ve 20 kasımda da *Etsi animarum* fermanıyla iki tarikatın ayrıcalıklarını kısıtlamıştır.

Fakat onun yerine geçen Papa IV. Alexandre, daha önce Fransiskenlerin koruyucu kardinali olduğundan 22 Aralık tarihli *Nec insolitum* ve 14 Nisan 1255 tarihli *Quasi lignum vitae* fermanlarıyla selefinin fermanını yürürlükten kaldırmış ve Dilencilerin üniversitelilere karşı tam bir zafer kazanmalarını sağlamıştır.

Mücadele yeniden başlamış, daha sertleşmiş ve artık loncaya ilişkin olmaktan çıkarak dogmatik olan başka bir düzleme taşınmıştır. Laik hocalar, başta Guillaume de Saint-Amour olmak üzere,

Rutebeuf (bu vesileyle yazdığı şiirlerinde) ve Jean de Meung *(Gülün Romanı*'nda), tarikatların bizzat varlık temellerine ve ülkülerine saldırmışlardır.

Dilenciler ruhban işlevlerini kötüye kullanmakla -başta günah çıkartma ve cenaze töreni- zevk, zenginlik ve iktidar peşinde koşan ikiyüzlüler olmakla - *Gülün Romanı*'nın *Aldatıcı Görünüşlü* ünlü kişisi bir Fransiskendir- ve son olarak da sapkın olmakla -İncil'den kaynaklanan fakirlik ülküleri İsa'nın doktrinine aykırıdır ve kiliseyi yok etme tehdidi taşımaktadır- itham edilmişlerdir. Polemik kanıt: Laikler bunlarda, Fransiskenlerin bir bölümü arasında çok moda olan ve 1260 yılının başında kilisenin yerini, fakirliği kural olarak kabul eden yeni bir kiliseye terk edeceğini ilân eden Joachim de Flore'un kehanetlerinin kanıtlarını görmektedirler. Fransisken tarikatından Gérard de Borgo San Domino tarafından 1254'te yayımlanan *Ebedi İncil'e Giriş*'te Joachimci fikirlerin yer alması, laiklerin eline kozlar vermiştir.

Laikler kuşkusuz abartmaktaydılar. Yalnızca tarikatları gözden düşürmeyi hedefleyen iftiralar, manevralar onların davalarını karartmaktaydı. Arka planda üni-

versiteye karşı olmadıklarından kuşku duyulmayacak olan Aziz Bonaventure ve bizzat Aquinolu Aziz Tommaso, bunlara cevap vermek zorunda kalmışlardır.

Demek ki olayın güç yanları olmuştur. Papaların çoğu, kendilerine bu kadar sadık tarikatları memnun eden tavırları takınmaktan ve aynı zamanda üniversite mensuplarını daha fazla tabi kılan ve laiklerin direncini kıran hareketlerde bulunmaktan fazlasıyla mutlu olmuşlardır. Fransa kralı Aziz Louis ise tamamen Fransisken yanlısı olduğundan, buna sesini çıkartmamıştır: Rutebeuf onu, Dilencilerin elinde oyuncak olmakla ve Üniversite haklarının öncelikle önemli olduğu krallığının çıkarlarını savunmamakla suçlamıştır. Öğrenciler tereddüt etmişe benzemektedirler; bunlardan çoğu Dilencilerin verdikleri eğitimin avantajları, bundan da fazlası, onların kişiliklerinin parlaklığı ve doktrinlerinin bazı yanlarının yeniliği konusunda hassastırlar: Bu paradoks olayı daha da karıştırmış ve o dönemin tarihçileri için karanlık hale getirmiştir.

Yeni zihniyet, bu mücadelede iki taraf arasında bölünmüştür. Bir yandan Dilenciler, entelektüel hareketin temeli olan lonca görünümüne yabancıydılar, entelektüel emekçilerden oluşan yeni bir sınıfın umudunu, toplumsal ve ekonomik tabanından tahrip ediyorlardı; ama kentlere yerleşmiş ve yeni sınıfların yakınında olmalarıyla, bunların entelektüel ve manevi ihtiyaçlarını daha iyi tanıyorlardı. Skolastik onların bazı üyelerinden daha parlak temsilcilere sahip olmamıştır: Skolastiği zirvesine çıkartan Aquinolu aziz Tommaso bir Dominikendir. IV. Innocentius papalık döneminin sonundaki bir uzlaşma sayesinde, Dilencilerin tohumunu üniversite loncasının içinde tutarak, bu loncanın kendi geleceğinin efendisi olmasını sağlamıştır. Ardılları bunu başaramamışlardır.

Fakat mücadele yeni biçimi altında, üniversite zihniyetinin manastır idealinde karşı çıktığı her şeyi, Dilenciler tarafından yeniden ele alınan, canlandırılan, ama sonuna da ulaştırılan her şeyi açığa çıkartmıştır.

Fakirlik sorunu, her iki tarafı da kendi içinde bölen merkezi problemdir. Fakirlik dünyanın reddi olan çilekeşliğin, insan ve doğa karşısındaki kötümserliğin sonucudur. Ama fakirlik Dominikenlerde ve Fransiskenlerde esas olarak, dilencilik gibi bir sonuca

Dominiken öğretmen (Vincent de Beauvais'in 3. kitabından bir minyatür.)

varmaktadır. Entelektüellerin bu konudaki muhalefeti mutlaktır. Onlara göre insan ancak emeği sayesinde geçinebilir. Bu noktada, dönemin bütün emekçilerinin tavrını ifade etmektedirler; bunların çoğunluğu, hakkında ne söylenmiş olursa olsun, yeni tarikatlara dilenciliklerinden dolayı düşmandı. Aziz Dominicus ve Aziz Francesco'nun çağrıları bu yüzden zaman aşımına uğramıştır. Çalışkan bir insan topluluğunun kurtulmaya çalıştığı sefalete çok benzeyen durumu ideal olarak kabul ettirmek çok güçtür. Jean de Meung şöyle der: *"Size, İsa ve çömezlerinin yolculuklarında ekmeklerini dilendiklerinin hiçbir din kitabında yazılmadığı, en azından bizimkinde böyle olmadığı konusunda güvence verebilirim: Dilenmek istemiyorlardı (ama ilahiyatçılar eskiden Paris'te böyle olduğunu öğretiyorlardı)*

....Sağlam olan insan elleriyle çalışarak hayatını kazanmak zorundadır, din adamı olsa veya Tanrı'ya hizmet etmek istiyor olsa bile, eğer geçinecek bir şeyi yoksa, böyle yapmak zorundadır... Aziz Paulus havarilere, kendilerine gerekenleri sağlamaları için çalışmalarını emretmekte ve şöyle diyerek onlara dilenciliği yasaklamaktaydı: Kendi ellerinizle çalışınız ve asla başkasına el açmayınız."

Bu düzleme taşınan kavga, genelde laik ruhban ile kurallı ruhban arasındaki bir mücadele halinde genişlemiştir. Üniversite sorunları bu mücadelede ancak ikincil bir yere sahip olmuşlardır. Ancak bu olayda büyük kayıplara uğramış olan ve her zaman iyi silahlarla çarpışmamış olsalar bile kendi özgünlüklerinin tanımlanması için kavga vermiş olan Parisli hocalar, 1290 Paris ruhani meclisinde, papa temsilcisi ve geleceğin Papa VIII. Bonifacius'u, Kardinal Benoit Gaetani'nin şu ağır sözlerini duymak zorunda kalmışlardır:

VIII. Bonifacius.

"Aptallıkları bu kentte ışıldayan tüm Parisli hocaları burada görmek isterdim. Çılgın bir gurur ve suçlu bir cüretkârlıkla, söz konusu ayrıcalığı yorumlama hakkını kendilerinde gördüler. Roma papalık meclisinin bu önemli ayrıcalığı düşünmeden mi verdiğini sanıyorlar? Roma papalık meclisinin ayaklarının tüyden değil de kurşundan olduğunu unutuyorlar mı? Bütün bu hocalar nezdimizde muazzam bilginler olma ününe sahip olduklarını sanıyorlar, tersine, biz onları doktrinlerinin ve kişiliklerinin zehirini bütün dünyaya bulaştıran aptallar aptalı olarak görüyoruz... Kutsal papalık makamının tanıdığı herhangi bir ayrıcalığın hocaların kanıt saydıkları şeylerle hiçe sayılması kabul edilebilir gibi değildir.

Parisli hocalar, bütün biliminizi ve doktrininizi gülünç duruma düşürdünüz ve bunu yapmaya devam ediyorsunuz... Hıristiyan dünyası bize emanet edilmiş olduğundan, sizin okumuş rahip kaprisinizi tatmin edecek şeyleri değil de tüm evrene yararlı olacakları hesaba katmak zorundayız. Herhalde bizim nezdimizde büyük bir üne sahip olduğunuzu sanıyorsunuz ama biz sizin şanınızı aptallık ve uçup gidici bir şey sayıyoruz... Bundan böyle bütün hocaların halkın önünde veya özel toplantılarda, din adamlarının ayrıcalıklarını tartışmalarını veya bu konuda fikir açıklamalarını, borçlu oldukları itaat gereği yasaklıyoruz, buna uymayanlar görev ve gelirlerinden mahrum kalacaklardır... Roma, ayrıcalığı kaldırmaktansa, Paris üniversitesini parçalamayı yeğleyecektir. Tanrı bizden bilim edinmemizi veya insanların gözünde parlamayı değil de ruhları kurtarmamızı bekliyor. Ve madem ki papazların davranış ve doktrinleri birçok ruhu kurtarıyor, o halde onlara tanınan ayrıcalık hep sürecektir".[1]

1. Zikr. Monsenyör Glorieux, "Prélats français contre religieux mendiants- Autour de la bulle **'Adfructus uberes'** (1281-1290)", **Revue d'Histoire de l'Eglise de France,** 1925) Monsenyör Glorieux kendi hesabına üç safha görmektedir: Üniversite muhalefeti (1252-1259), doktrinal muhalefet (1265-1271), piskoposluk muhalefeti (1282-1290).

Üniversite üyeleri hiç ruh kurtarmamışlar mıdır? Öğretimleri bu hakaretleri hak etmiş midir? Geleceğin VIII. Bonifacius'u daha şimdiden kendine düşman edinmeyi bilmekteydi.

SKOLASTİĞİN ÇELİŞKİLERİ: ESKİNİN TAKLİDİNİN TEHLİKELERİ

Skolastik zihniyetin çelişkileri de vahim ve büyük bunalımlara gebe olmuştur.

Bu zihniyet aklidir, ama antik düşüncenin üzerine kurulmuştur, bu yüzden de ondan kurtulması ve aşınmış ve geçmiş bir tarihsel bağlamın sorunlarını, güncel bir bağlama aktarması her zaman mümkün olmamıştır. Bizzat Aziz Tommaso bazen Aristoteles'in esiri olmuştur. Hıristiyanlığın açıklanmasının Aristoteles'te aranmasında, bu düşüncenin bizatihi Hıristiyanlıktan önceki doktrinlerin yardımıyla zamanın ihtiyaçlarına uyarlanmasında her şeye rağmen bazı çelişkiler bulunmaktaydı.

Örnekler çok sayıdadır, bunlardan üçünü ele alalım.

Daha önce göstermeyi denediğimiz üzere, üniversite mensupları için, kendilerini emekçi olarak kabul ettikleri andan itibaren çalışma sorunlarını tanımlamaktan daha önemli hiçbir şey yoktu. Fakat eskiler için çalışma esas olarak elle çalışma, antik toplumları yaşatan sömürü olan köle çalışmasıydı; bunun sonucu olarak çalışma hor görülmekteydi. Aziz Tommaso, Aristoteles'in köle emeği teorisini yeniden ele almıştır ve öğrenci-şairlerin en fakiri olan Rutebeuf iftiharla şunu söylemektedir.

*"Yalnızca elleriyle çalışan bir işçiyim."**

Skolastik, temel kötülük olan el emeğine layık olduğu yeri vermeyi başaramamıştır, çünkü entelektüellerin ayrıcalıklı emeğini soyutlayarak, üniversiteli olma konumunun temellerini bizzat yıkmaya razı oluyor ve aynı zamanda entelektüeli, kutsal şantiyede dayanışma halinde olduğu diğer emekçilerden ayırıyordu.

Entelektüel, cüret ve tutkulu merak mesleği olan entelektüellik mesleğinde yumuşak bir ölçü tutturmak zorundaysa da Eskilerden bir vasatlık ahlâkını, Horatius'un *"aurea mediocritas"*ını çıkardı-

* "Je ne suis ouvrier des mains"

ğı Eski Yunanlıların *mgogn kghn*'ının ahlâkını alarak kazanacağı hiçbir şey yoktur. Ancak skolastik burjuvalaşmanın ve rahat düşkünlüğünün işareti olarak, bir "tam ortada olma" ahlâkını savun-

muştur. *Gülün Romanı "Hiçbir şey iddia etmeyen kişi, eğer günü gününe yaşayacak şeylere sahipse, kazancıyla yetinir ve hiçbir eksiğini düşünmez... Tam ortanın adı yeterliktir: Erdem bolluğu burada yatar."* Ufukların kapanması, haklı tutkuların ölümü.

XIII. yüzyılın bu dinamik dünyasında, skolastiğin eserini tam uyuşum içinde inşa ettiği dünyada, işte, doğayı taklit eden ve insan emeğinin yarattıklarını tanımayan ve engelleyen antik sanat teorisinden kopmayı beceremememektedir.

Gene Jean de Meung, *"Sanat bu kadar gerçek biçimler üretemez. Doğanın önünde diz çökmüş ve çok dikkatli bir konumda olarak ona yalvarır ve ondan tıpkı bir dilenci veya bir muhtaç gibi bilim ve güç alır, ama onu taklit etmeye meraklı olduğundan, doğanın ona gerçeği şekilleri içinde kabullenmeyi öğretmesini ister. Doğanın nasıl işlediğini gözler, çünkü o da böylesine bir eser yapmak ister ve onu bir maymun gibi taklit eder, fakat insanın zayıf dehası, ne kadar saf olsa da gene de canlı şeyler yaratamaz..."* Heyhat işte, fotoğraf olmaya hazırlanan sanat!

DOĞALCILIĞIN ÇAĞRILARI

Skolastik, Tanrı ile Doğa arasındaki bağları aramaktadır; fakat entelektüellerin doğalcılığı birçok yönde gelişebilmektedir. Üniversitede hep canlı kalmış olan Goliardcı gelenek, gürültülü patırtılı bir şekilde sürmektedir, ancak eskiye nazaran daha az saldırgan, fakat kendinden daha emindir. Doğa ve Genius, Jean de Meung'de, Alain de Lille'de olduğu gibi inlemekle yetinmemektedirler. *Gülün Romanı*'nın ikinci bölümü doğanın bitmez tükenmez üretkenliğine bir övgü, onun yasalarına kayıtsız şartsız uyulmasına yönelik tutkulu bir davet, zincirlerinden boşalmış bir cinselliğe çağrıdır. Evlilik burada kaba bir şekilde ele alınmıştır. Onun dayattığı sınırlamalar, tıpkı oğlancılık gibi doğaya aykırı şeyler olarak vurgulanmışlardır.

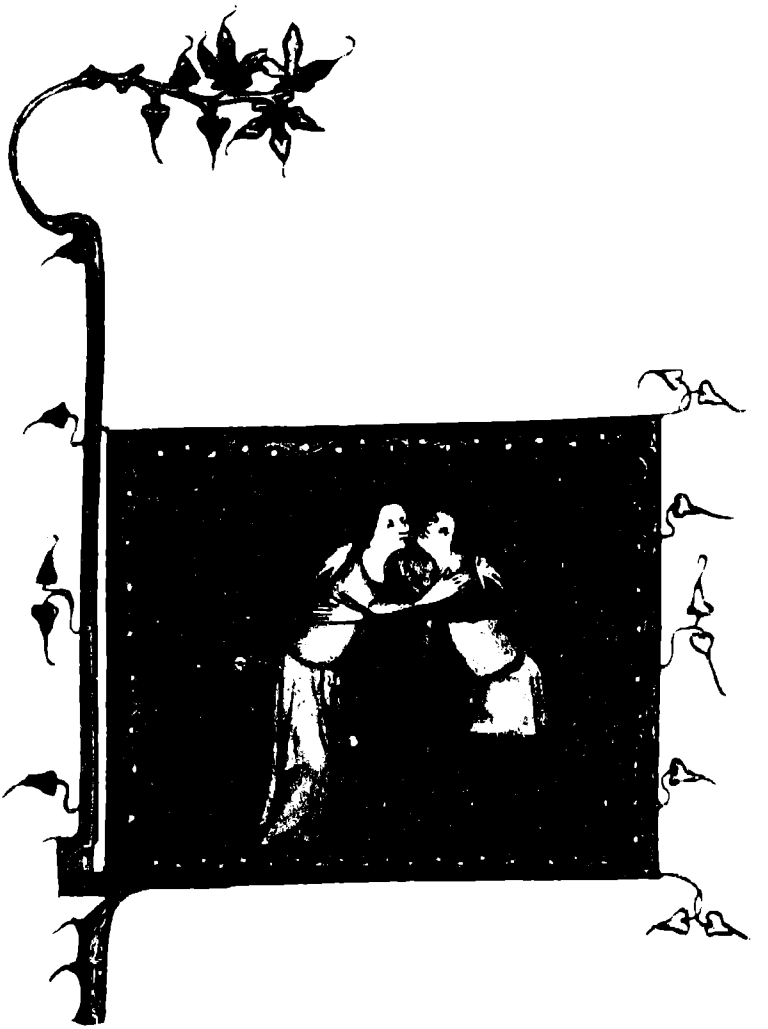
"Evlilik nefret edilecek bir bağdır... Doğa Marotte'u yalnızca Robichon için yaratacak kadar çılgın değildir; eğer yakından bakarsak Robichon'un da ne Mariette, ne Agnès, ne Pierrette için yaratılmadığını görürüz; güzel oğlum, bundan hiç kuşku duyma, doğa bütün erkekleri bütün kadınlar ve bütün kadınları bütün erkekler için yaratmıştır."

Ve tamamen Rabelais'ye özgü olan ünlü ilham: *"Baylar, Tanrı*

için, iyi durumdaki insanları taklit etmekten kaçınınız, doğayı inatla izleyiniz; doğanın eseri yönünde çalışmanız koşuluyla tüm günahlarınızı bağışlıyorum. Sincaptan daha hızlı ve kuştan daha hafif olunuz, hareket ediniz, sıçrayınız, atlayınız, soğumanıza izin vermeyiniz, tüm aletlerinizi çalıştırınız. Tanrı için toprak sürünüz, baronlar, toprak sürünüz ve soylarınızı adam ediniz. Rüzgâr biçmek için kolları sıvayınız veya öylesi hoşunuza giderse tamamen çıplak dolaşınız, ama ne çok ısının ne de çok üşüyün; pulluklarınızın kollarını iki elle kaldırınız..." Geri kalanı aşırı bir meydan okuma olmaktadır.

Bu taşkın canlılık, düşmana, Ölüme meydan okumaktadır. Fakat insan tıpkı Anka gibi hep yeniden doğmaktadır. *Tırpancı*'nın koşuşturmalarından kaçmanın çareleri her zaman vardır. *"Eğer ölüm Anka'yı yutarsa, Anka gene de kalır; bin kere yutsa da Anka kalacaktır. Bu Anka, doğanın bireylerde yeniden şekillendirdiği biçimdir ve bu biçim eğer başkasına yaşama şansı vermezse tamamen kaybolurdu. Evrenin bütün varlıkları aynı ayrıcalığa sahiptirler: Bir tek örnek kaldığı sürece, cinsleri onda yaşayacak ve ölüm ona asla ulaşamayacaktır...*" Doğanın Ölüme bu meydan okumasında, hep yeniden doğan insanlığın bu destanında, Diderot tarzındaki bu canlılıkta Hıristiyan zihniyeti nerededir, *Memento quia pulvis es et in pulverem reverteris*'e hangi yer verilmektedir?

Doğalcılık aynı zamanda Rousseau tarzında bir toplum teorisi halinde de gelişebilir. Jean de Meung altın çağ ve onu izleyen demir çağı tasvirinde, her toplumsal hiyerarşiyi, her toplumsal düzeni, mülkiyetin olmadığı ilkel eşitlik dönemi mutluluğunun yerine geçen bir kötülük saymaktadır: *"Bundan sonra kulübeleri koruyan, kötüleri kovalayan, şikâyetçilere adalet sağlayan ve otoritesini tartışmaya kimsenin cüret edemeyeceği birini aramak gerekti; bundan sonra onu seçmek için toplandılar. Aralarından bulabildikleri en kemikli, en gürbüz ve en güçlü, uzun boylu bir köylüyü seçtiler ve onu hükümdar ve senyör yaptılar. Bu adam eğer ona kendi mallarından geçinmesi için gerekeni verirlerse adaleti koruyacağına ve kulübeleri savunacağına yemin etti, onlar da buna razı oldular. Görevini uzun zaman sürdürdü. Fakat birçok kurnazlıklar bilen hırsızlar onu tek başına gördüklerinde toplanıyorlar*

ve birçok kereler başkalarının mallarını çalmaya geldiklerinde ona kötü davranıyorlardı. Bunun üzerine halkı yeniden toplayarak, hükümdara çavuşlar tutmak için herkese vergi salmak gerekti. Bunun üzerine kendi kendilerine ortak vergi saldılar, ona rant ve harç ödediler ve ona geniş topraklar temlik ettiler. Kralların, toprak sahibi hükümdarların kökeni buradadır: Biz bunları, bize antikitenin olaylarını anlatan eskilerin yazdıklarından biliyoruz ve onlara karşı yükümlülüklerimizi fazlasıyla biliyoruz."

İMAN İLE AKLIN ZOR DENGESİ: ARİSTOTELESÇİLİK VE İBN RÜŞDCÜLÜK

XIII. yüzyıl entelektüelleri başka bir dengeyi, imanla akıl arasındaki dengeyi korumayı başarabilecekler midir? Bu Aristotelesçiliğin XIII. yüzyıldaki tüm macerasıdır. Çünkü Aristoteles rasyonel zihniyetten çok daha başka bir şey simgelemekte ve skolastik akıl Stagyrialıdan başka kaynaklardan besleniyorsa da, tartışma onun etrafında dönmektedir.

XIII. yüzyılın Aristoteles'i XII. yüzyılınki değildir. Öncelikle daha karmaşıktır. XII. yüzyılın esas olarak tanıdığı mantıkçı Aristoteles'e, yeni bir çevirmenler kuşağı sayesinde fizikçi Aristoteles ve *Nikomakhos'a Etik*'in ahlâkçısı ve metafizikçi bir Aristoteles de eklenmiştir. Sonra da yorumlanmıştır. Başta İbn Sina ve İbn Rüşd gibi büyük Arap filozoflarının yorumlarıyla donanmış olarak gelmektedir. Bunlar onu uç noktasına kadar ileri götürmüşler, Hıristiyanlıktan mümkün olduğunca uzaklaştırmışlardır.

Batı'ya bir değil iki Aristoteles nüfuz etmektedir: Hakikisi ve İbn Rüşd'ünki. Aslında çok daha fazlası vardır, çünkü her yorumcu veya hemen hemen hepsi kendi Aristoteles'ine sahiptir. Fakat bu hareket içinde iki eğilim görünmektedir: Aristoteles ile Kutsal Kitap'ı bağdaştırmak isteyen Büyük Albert ve Aquinolu Tommaso gibi büyük Dominiken bilginlerin eğilimi ve çelişki gördüklerinde bunu kabul eden ve hem Aristoteles'i hem de Kutsal Kitap'ı izlemek isteyen İbn Rüşdcülerin eğilimi. Bunlar bu amaçla çifte hakikat doktrinini icat etmişlerdi: *"Bunlardan biri vahye aittir...*

diğeri de sadece felsefe ve doğal akla ait olanıdır. Bir çatışma çıktığında demek ki biz basit olarak şunu diyeceğiz: İşte filozof olarak aklımın beni yönelttiği sonuçlar, ama madem ki Tanrı yalan söylemez, o halde bize ifşa ettiği hakikate katılıyorum ve ona imanla bağlanıyorum." Bu arada Büyük Albert şunu bildirmektedir: *"Eğer bir kimse Aristoteles'in bir tanrı olduğunu düşünürse, onun yanılmadığına inanmak zorundadır. Ama eğer Aristoteles'in bir insan olduğuna ikna olmuşsa, onun da bizim gibi yanılacağından kuşku yoktur."* Aziz Tommaso ise İbn Rüşd'ün "bir *Peripateticien* değil de *Peripateticien* felsefeyi bozan biri" olduğuna inanmaktadır. İbn Rüşdcülerin başı olan Siger de Brabant şöyle iddia etmektedir: *"Aristoteles'in bilimleri tamamına erdirdiğini söylüyorum, çünkü onu zamanımıza kadar, yani yaklaşık bin beş yüz yıldan beri izleyenlerin hiçbiri onun yazdıklarına bir şey katamadığı gibi, belli bir öneme sahip herhangi bir yanlışını da bulamamışlardır... Aristoteles tanrısal bir varlıktır."*

İbn Rüşdçülüğe olduğu kadar, Albertci-Tommasocu Aristotelesçiliğe karşı da canlı bir muhalefet vardır. Bu muhalefeti, Aristoteles'in otoritesinin karşısına Platon'unkini çıkartan Augustinusçular yürütmektedirler. Fakat Aziz Augustinus skolastiğin büyük kaynaklarından biri olsa da Platonculuğa dayanan yeni Augustinusçuluk büyük skolastiklerin kararlı düşmanlığıyla karşılaşmaktadır. Onlara göre Akademia kurucusunun eğreltilmeye (metafora) dayalı düşüncesi, gerçek felsefe için ağır bir tehlikedir. Büyük Albert: *"Aristoteles Platon'un düşüncelerini çürüttüğü çoğu durumda, temeli değil de, biçimi çürütmektedir. Nitekim Platon'un kötü bir açıklama yöntemi vardır. Onda her şey mecazidir ve öğretisi eğretilemeye (metafora) dayalıdır ve bu öğretisi kelimelerin altına, bu kelimelerin işaret ettiklerinden başka şeyler koymaktadır, örneğin ruh bir çemberdir dediğinde böyle yapmaktadır."* Tommasoculuk bu karışık düşünceye karşı çıkmaktadır ve Augustinusçular ile Platoncular bu yüzyıl boyunca -ve daha sonraki yüzyıllarda da- rasyonel yeniliklerle mücadele edecekler, tutucu konumları savunacaklardır. Bunların XIII. yüzyıldaki en büyük taktikleri Aristoteles'i İbn Rüşd'le, Aziz Tommaso'yu Aristoteles'le ve buradan hareketle İbn Rüşd'le karşı karşıya getirmektir. İbn Rüşdcü-

İbn Rüşd Porphyres'le sohbet ederken.

lüğün arkasında, her zaman Tommasoculuk hedeflenecektir.

Yüzyıl aynı zamanda, her biri bir üniversite bunalımı olan Aristoteles karşıtı saldırılarla doludur.

Aristoteles'in *Fizik* ve *Metafizik*'inin 1210'da Paris üniversitesinde öğretilmesi yasaklanmıştır. Bu yasak 1215 ve 1228'de papalık tarafından yenilenmiştir. Ancak, çok ortodoks Toulouse üniversitesi, kurulduğu 1229 yılından itibaren, müşteri çekebilmek için Paris'te yasaklanan kitapların okutulacağını duyurmaktadır. Aslında yasaklara Paris'te de uyulmamıştır. Yasak kitaplar programda yer almaktadır. Hayranlık verici Tommasocu yapı, sorunu çözmüşe benzemektedir; İbn Rüşdçü bunalım her şeyi yeniden tartışmalı hale getirecektir. Sanatlar Fakültesi'nin, başlarında Siger de Brabant ile Dacialı Boetius bulunan bazı hocaları, filozofun en uç tezlerini öğretmektedirler -Aristoteles en mükemmel filozof haline gelmiştir- bunları İbn Rüşd aracılığıyla kavramışlardır. Çifte

hakikatın dışında, dünyanın ebediliğini -bu tez yaratılışı inkâr etmektedir- öğretmekte, Tanrı'nın nesnelerin etkin nedeni olduğunu reddetmekte, sadece nihai nedeni olduğunu söylemekte ve geleceğin bilgisine önceden sahip olabileceğini reddetmektedirler. Nihayet bazı hocalar -Siger'nin de bunların arasında olup olmadığı kuşkuludur- bireysel ruhun varlığını reddederek, etkin aklın birliğini iddia etmektedirler.

Paris piskoposu Etienne Tempier İbn Rüşdçüleri daha 1270'te mahkûm etmiştir ve Aziz Tommaso da onlara kendi cephesinden şiddetle saldırarak, araya mesafe koymaya özen göstermiştir. Aziz Tommaso'nun 1274'te ölmesinden sonra, Aristotelesçiliğe karşı büyük bir saldırı başlatılmıştır. Bu saldırı 1277'de Paris piskoposu Etienne Tempier ve Canterbury başpiskoposu Robert Kilwardby tarafından ilân edilen çifte mahkûmiyetle sonuçlanmıştır.

Etienne Tempier, sapkın olarak mahkûm edilen 219 önermeden meydana gelen bir liste düzenlemiştir. Bu tam bir çorbadır. Tamamen İbn Rüşdçü tezlerin yanı sıra yirmi kadar öneri az çok doğrudan doğruya Aquinolu Tommaso'nun öğretisine dokunmaktadır; öteki öneriler, Goliardların mirasçısı olan ve bazıları da İbn Rüşdçüleri zehirleyen, aşırı çevrelerce ileri sürülen inanışları hedeflemektedir:

"18- Ölümden sonra meydana gelecek dirilme filozof tarafından kabul edilemez, çünkü bunu rasyonel olarak incelemek mümkün değildir.

152- İlahiyat masallar üzerine kurulmuştur.

155- Mezardan kaygılanmamak gerekir.

168- Kendine egemen olmak bizatihi bir erdem değildir.

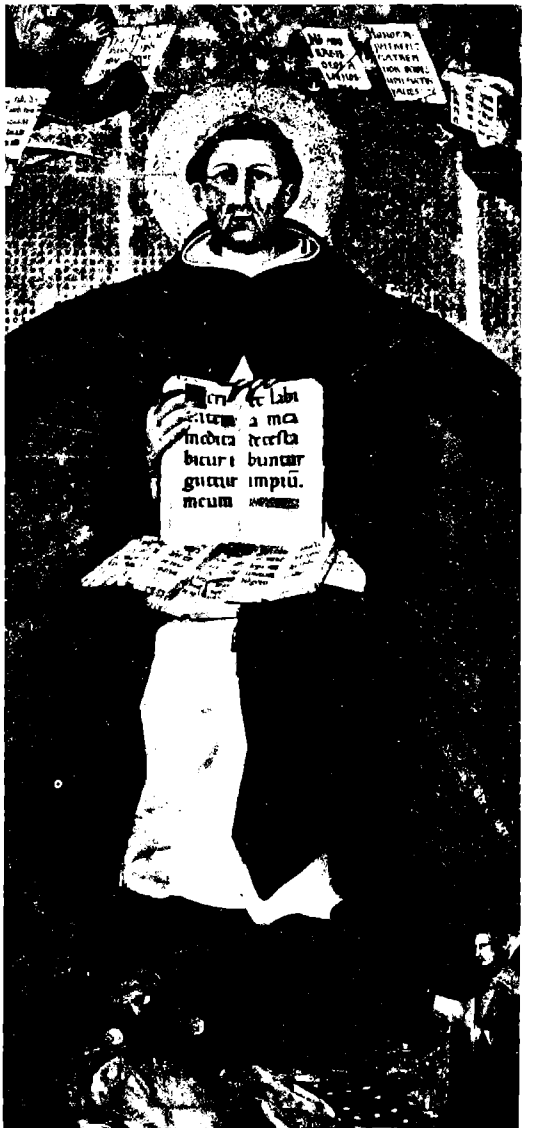
169- Tensel faaliyetin tamamen devre dışı olması erdemi ve cinsi bozar.

174- Tıpkı diğer dinler gibi, Hıristiyan dininin de kendi uydurmaları ve hataları vardır.

175- Bu bilime bir engeldir.

176- Mutluluk başka bir hayatta değil, bu hayatta bulunur."

Bu *"günah olarak gösterilen davranışlar listesi"* çok şiddetli tepkilere yol açmıştır. Dominiken tarikatı bunu hiç kaale almamıştır. Romalı Gilles şöyle ilân etmektedir:

Aziz Tommaso, Ibn Rüşd'ü ezerken.

Azt Augustinus Aristoteles'i ezerken.

"Bundan kaygı duymamak gerekir, çünkü bu önermelerin tümü, bütün Parisli hocaların toplantıya çağrılmasından sonra değil, bazı sınırlı kafaların isteği üzerine yapılmıştır."

İlahiyat fakültesinin laik hocalarından biri olan Godefroy de Fontaines, listenin ayrıntılı ve acımasız bir eleştirisine girişmiştir. Saçma maddelerin; yasaklanmaları bilimsel gelişmeyi durduracak olan, üzerlerinde farklı kanılara sahip olunmasına izin verilen maddelerin iptalini istemiştir.

Mahkûmiyetlere hiç uyulmamış olmasına rağmen, İbn Rüşdçü tarafı başsız bırakmışlardır. Siger de Brabant hayatını kuşkusuz sefalet içinde bitirmiştir. Sonu bilinmektedir. İtalya'da hapsedildikten sonra, orada öldürülmüş olmalıdır. Bu esrarlı çehre, onu cennete, Aziz Tommaso'nun ve Aziz Bonaventure'nin yanına koyan Dante sayesinde şana ulaşmıştır.

Bu Siger'nin ebedi ışığıdır
Fouarre caddesindeki öğretisinde,
*Hoşa gitmeyen hakikat kıyaslamaları getirmiştir.**

Bunun nedeni, iyi tanınmayan Siger'nin bir an için Paris üniversitesinin ruhu olan, daha da az tanınan bir ortamı temsil etmesidir.

Nitekim, her ne söylenmiş olursa olsun, üniversitenin tuzu biberi olan ve çoğu zaman kendi damgasını vuran Sanatlar Fakültesinin çoğunluğunun görüşünü temsil etmektedir.

Temel eğitim bu fakültede verilmekte; en tutkulu tartışmalar, en cüretkâr meraklar, en verimli değiş tokuşlar buradaki kalabalıktan fışkırmaktadır. *Licentia*'ya (lisans) varamayacak, pahalı doktoraya ise daha azı ulaşabilecek fakir okumuş rahiplere burada rastlanmaktadır, ama kaygılı sorularıyla tartışmaları canlandıranlar da bunlardır. Kent halkına, dış dünyaya burada daha yakın olunmakta, burada Kiliseden yemek ve yatak sağlama veya onun hoşuna gitme, peşinden daha az koşulan şeyler olmaktadır, laik zihniyetin en canlı, insanın en özgür olduğu yerdir. Aristotelesçilik meyvelerini burada vermektedir. Aquinolu Tommaso'nun ölümüne, telafisi olanaksız bir kayıp olarak, burada ağlanmaktadır.

* *Esse à la luce eterna de Sigieri/ Che, leggende nel vico degli atrami,/ Sillogizzo indiviosi veri.*

Bir doktora sınavı.

Duygulandırıcı bir mektup ile büyük bilginin kemiklerini Dominiken tarikatından isteyenler, Sanatlar Fakültesi mensuplarıdır. Ünlü ilahiyatçı onlardan biriydi.

En sağlam entelektüel ülküsü, Sanatlar Fakültesinin İbn Rüşdçü ortamında yoğrulmuştur.

"Filozofların -entelektüeller böyle adlandırılmaktadırlar- *doğal olarak erdemli, iffetli ve ılımlı, adil, güçlü ve özgürlükçü, yumuşak ve gönlü yüce, harika, yasalara saygılı, zevklerin çağrısından kopmuş..."* olduklarını iddia eden Dacialı Boetius'tur. Bu aynı entelektüeller onun zamanında *"kurnazlık, haset, cehalet ve aptallık"* nedeniyle takibata uğramışlardır.

Gönlü yüce. İşte büyük kelime söylenmiştir. Peder Gautnier'nin hayranlık verici bir şekilde gösterdiği üzere[1] daha Abélard'da girişim erdemi, *umut tutkusu* olan gönül yüceliğinin en yüksek ideali,

1. **Magnanimité. l'idéal de la grandeur dans la philosophie paienne et dans la théologie chrétienne**, 1951.

Okumuş rahip, astronom ve hesap yapan.

bu entelektüellerde ortaya çıkmaktadır. *"İnsani ödevler için coşku, insan güçlerinde enerji, insani ödevlerin başarısını sağlayacak yegâne unsur olan insan gücünün hizmetinde olan insani tekniklere olan güvendir." "Dünyaya bağlı kalan ve Tanrı'yı artık manastır ruhaniliği gibi, dolaysız olarak değil de insan ve dünya içinde arayan insanlar için yapılmış, tipik olarak laik bir ruhaniliktir."*

AKIL VE DENEY ARASINDAKİ BAĞLAR

Gerçekleştirilmesi güç başka uzlaştırmalar: Akıl ile deney arasındaki uzlaşma; teori ile pratik arasındaki uzlaşma.

Bu uzlaşmalardan birincisini (akıl ve deney arasındaki uzlaşmayı) gerçekleştirmeye çalışan büyük bilim adamı, Oxford şansölyesi ve Lincoln piskoposu Robert Grosseteste ile ve daha sonra, içlerinden Roger Bacon'ın çıktığı Oxford'un Fransisken gruplarından biriyle, birlikte İngiliz okulu olmuştur. Roger Bacon bunun programını *Opus Magnus*'ta tanımlamaktadır: *"Latinler dillere, matematiğe ve perspektife ilişkin olarak bilimin temellerini ortaya koyduklarından, ben şimdi deneysel bilimler tarafından sağlanmış olan temellerle meşgûl olmak istiyorum, çünkü deney olmadan hiçbir şeyi yeterince bilmek mümkün olmaz... Eğer hiç ateş görmemiş biri, akıl yürütme yoluyla ateşin yaktığını kanıtlarsa, nesneleri bozar ve tahrip eder, dinleyicinin zihni bundan tatmin olmayacaktır ve akıl yürüterek öğretilen şeyi deneyle kanıtlamak için, ateşin üzerine elini veya yanıcı bir şeyi koymaktan kaçınmayacaktır. Fakat zihin yanma deneyini bir kez yaptıktan sonra, artık güvenli hale gelir ve hakikat ışığı içinde yer alır. Demek ki akıl yürütme yetmez, deney de gerekir."* Skolastik burada kendini inkâr etmeye hazırlanmaktadır, denge bozulmaya hazırdır, ampirizm delik açmaktadır.

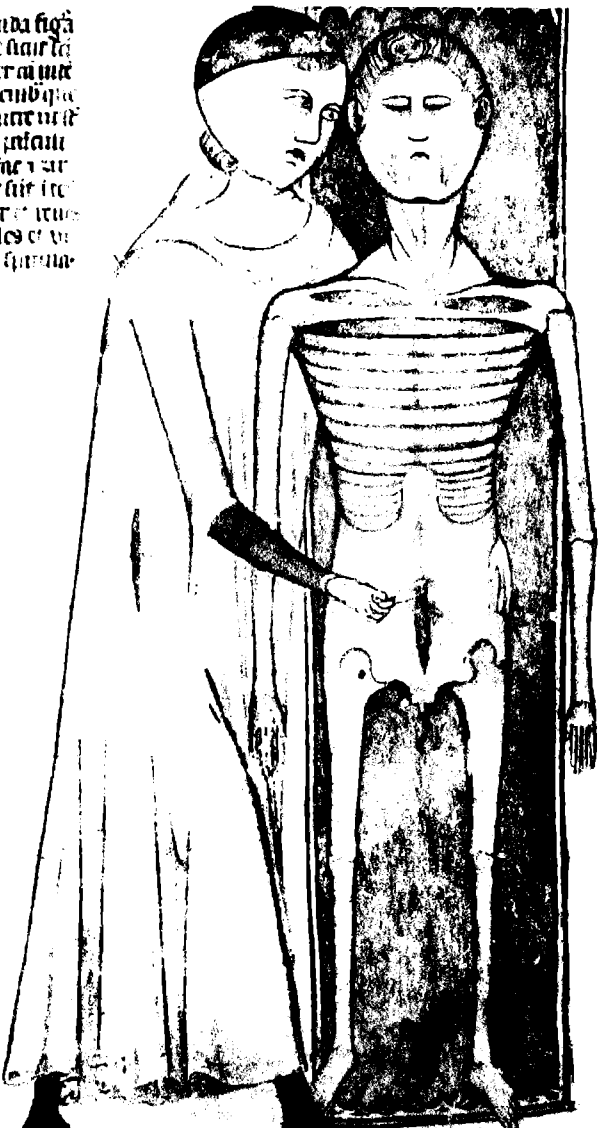
TEORİ İLE PRATİK ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Teori ile pratik arasında gerekli bir birlik olduğunu hekimler ve onlarla birlikte cerrahlar, optikçiler iddia etmektedirler. İbn Rüşd

"Yalnızca uygulamayla öğrenilen ve önceden zorunlu olarak teori öğrenilmeden uygulanan cerrahi, tıpkı köylülerin ve cahil kimselerin cerrahisi gibi tamamen mekanik bir iştir, esas olarak teorik değildir ve gerçekte ne bir bilim ne de bir sanattır" demektedir. Ama buna karşılık, *"Teorik incelemelerden sonra hekimlik, inatla pratik alıştırmalara yönelmelidir. Dersler ve tartışmalar cerrahinin ve anatominin ancak bir kısmını öğretirler. Nitekim, bu iki bilimde söylevlerle sunulacak az şey bulunmaktadır,"* diye iddia etmektedir.

Gözlük takan birinin ilk temsil edilişi. (Besançon Müzesi)

Fakat skolastik en önemli kötü eğilimlerinden biri olan soyutlamanın içine düşmeye hazır durumda değil midir?

Skolastiğin dili olan Latince, zamanın biliminin ihtiyaçlarına cevap vermeyi ve tüm yenilikleri ifade etmeyi bildiğinden, yaşayan bir dil olmayı sürdürüyorsa da, büyük bir atılım içinde olan yerel dillerin getirecekleri zenginleşmeden kendini mahrum etmekte ve entelektüelleri laik kitleden, onun sorunlarından ve psikolojisinden uzaklaştırmaktadır.

Soyut ve ebedi gerçeklere bağlı olan skolastik, tarihle, olumsalla, hareket edenle ve evrilenle bağını kopartma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Aziz Tommaso *"Felsefenin amacı, insanların neler düşünmüş olduğunu değil, nesnelerin gerçeğinin ne olduğunu bilmektir"* dediğinde, aslında yalnızca filozofların düşüncelerinin tarihinden ibaret olan bir felsefeyi reddetmiş olmaktaydı, ama böyle yaparak düşünceyi bir boyutundan yoksun bırakmış değil miydi?

Skolastik entelektüelleri bekleyen en büyük tehlikelerden biri, entelektüel bir teknokrasi oluşturmaktır. İşte üniversite hocaları, XIII. yüzyılın sonunda yüksek kilise ve sivil görevleri ellerine geçirmektedirler. Piskopos, başdiyakoz, katedral meclisi üyesi, danışman, bakan olmaktadırlar. Bu doktorlar, ilahiyatçılar ve hukukçular dönemidir. Bir üniversite masonluğu, Hıristiyanlığı yönetme düşünü kurmaktadır. Bu grup Jean de Meung'le, Dacialı Boetius'la *"entelektüel; bir hükümdardan, bir kraldan daha fazla bir şeydir"* diye ilân etmektedir. Bilimin ortaklaşa bir çalışma olması gerektiğinin bilincinde olan ve çok büyük bir bilginler takımı kurmayı düşleyen Roger Bacon üniversite mensuplarının, dünyevi ödevlerin yanı sıra dünyanın kaderine de hükmetmelerini arzulamaktadır. Papaya, bu yönetici zümrenin oluşturulması girişiminde bulunması için ricada bulunmaktadır. Salgın hastalıklar ve savaş habercisi olan, 1264'te görülen kuyruklu yıldıza ilişkin olarak *"Eğer o sıralarda göğün niteliği bilginler tarafından bulunsaydı ve bu, yüksek Kilise görevlilerine ve hükümdarlara aktarılsaydı, Kilise için ne kadar yararlı olurdu... Bu kadar çok Hıristiyan ölmezdi ve bu kadar çok ruh cehenneme gitmezdi,"* diye haykırmaktadır.

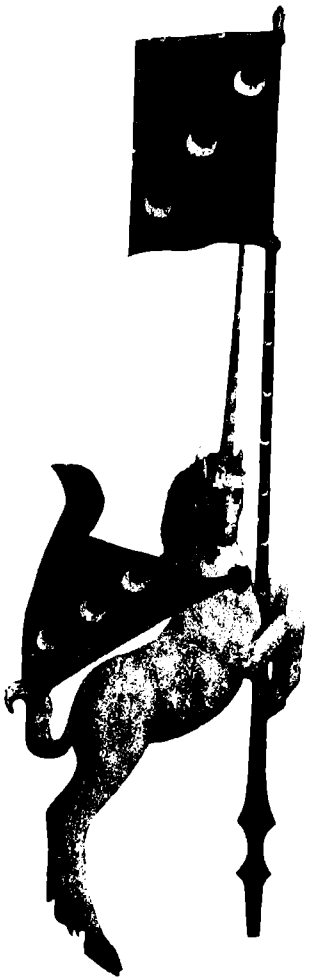
Korkulacak bir ütopyayı gizleyen sofuca bir itiraf. Entelektüele de *"sutor, ne supra..."* demek gerekir. Bilimin sonunda siyasete vardığı doğruysa da, bilim adamının sonunda siyasetçi olması ancak nadiren iyidir.

Dürer'in yaptığı Aziz Jérome tablosu.

ÜNİVERSİTELİDEN HÜMANİSTE

ORTAÇAĞIN GERİLEMESİ

Ortaçağın sonu bir deri değiştirme dönemidir. Nüfus artışının durması, sonra kıtlıklar ve salgınlarla ağırlaşan bir şekilde gerilemesi -1348 veba salgını afet düzeyinde olmuştur-; Batı ekonomisinin değerli maden kaynaklarındaki bozulmanın önce bir gümüş, sonra da altın kıtlığı yaratması; bu değerli maden kıtlığının savaşlar yüzünden daha da yüksek bir düzeye çıkması -Yüz Yıl Savaşları, İki Gül Savaşı, İberya Savaşları, İtalya Savaşları- Batı'nın ekonomik ve toplumsal yapılarının dönüşümünü hızlandırmıştır. Kitlesel olarak parasal bir biçim alan feodal rantın evrimi, toplumsal koşulları altüst etmiştir. Bu evrimin kur-

banlarıyla ondan kârlı çıkanlar arasındaki uçurum derinleşmektedir. Sınır hattı, kentsel sınıfların ortasından geçmektedir. Daha katı bir şekilde sömürülmekte olan zanaatkârlar bazı yerlerde (Flandre, Kuzey İtalya, büyük kentler) proleterleşmenin bazı biçimlerini gösterip, köylü kitlesinin koşullarına doğru gerilerlerken; hem gelişmekte olan bir önkapitalist faaliyetten, hem de edinmeyi bildiği topraklardan kaynak sağlayan kent burjuvazisinin üst tabakaları, eski egemen sınıflarla bütünleşmektedirler: Soyluluk, kurallı ruhban ve üst laik ruhban; bunlar, tehlikeli bir durumu, kendi çoğunluklarının lehine çevirmeyi başarmışlardır. Bu toparlanmada siyasal faktörler başat bir rol oynamaktadır. Siyasal iktidar ekonomik güçlerin yardımına koşmaktadır. Siyasal iktidar yüzyıllar boyunca "eski rejim"i destekleyecektir. Bu hükümdarın çağıdır. Ancak ona hizmet ederek, onun memuru veya sarayındaki görevli olarak zenginlik, iktidar ve prestij kazanılabilmektedir. Eskinin güçlüleri bunu anlamışlar ve tiranlıklar ile krallıklara katılmışlardır, onlarla birlikte, türediler de hükümdarın lütfuyla onların arasına sızmaktadırlar.

Bu bağlam içinde, ortaçağ entelektüeli yok olacaktır. Kültür sahnesinde yeni bir kişi yer alacaktır: Hümanist. Fakat bu kişi, selefini yok eden darbeyi ancak en son anda indirmiştir. Entelektüel katledilmemiş, kendini bu ölüme ve deri değiştirmeye hazırlamıştır. Üniversite mensuplarının büyük çoğunluğu XIV. ve XV. yüzyıllar boyunca, giriştikleri inkâr hareketleriyle ortaçağ entelektüelinin yok oluşunu hazırlamışlardır.

ÜNİVERSİTELİLERİN TALİHİNİN DEĞİŞİMİ

Üniversiteliler emek dünyasına mensup olmakla, ayrıcalıklı gruplarla bütünleşme arasındaki tercihlerini ortaçağın sonunda kesin olarak yapmışlardır. Artık Batı'da yüzyıllar boyunca entelektüel emekçi olmayacaktır. Veya daha doğrusu, bu adı yalnızca Komün okullarının karanlıkta kalan eğitimcileri hak edeceklerdir; bunlardan bazıları 1378'de Floransa'da meydana gelen Ciompiler Karışıklığı gibi devrimci hareketlerde bir rol oynayacak olmasına rağmen, bunlar entelektüel hareket içinde önemli bir yere sahip olamayacaklardır.

XIV. ve XV. yüzyılların üniversite mensupları kuşkusuz ücretli bir işten sağlayabilecekleri gelir kaynaklarını bir yana bırakmış değillerdir. Hatta bu güç zamanlarda bu küçük kazançlara dört elle sarılmışlardır. Öğrencilerden ders ücreti talep etmektedirler -kilise ücret alınmasına engel olamamıştır- ve bunu artan bir iştahla yapmaktadırlar. Öğrencilerin sınavlar sırasında hocalara vermeleri gereken armağanları belirleyen hükümleri güçlendirmektedirler. Kendi zararlarına olabilecek tüm üniversite harcamalarını kısıtlamaktadırlar. Öğrenimleri ve derece almaları bedava olan fakir öğrencilerin sayıları, yasalara konulan hükümlerle hızla düşürülmektedir. Padova'da XV. yüzyılın başında, fakülte başına yalnızca bir tane fakir öğrenci kalmıştır: Kilise tarafından savunulan ilkeyi koruyan teorik bir önlem. Bu, büyük tüccarın kârından fakirler için ayırdığı Tanrı parasının karşılığıdır.

Aynı anda, fakültelerin mayası olan mütevazı konumdaki öğrenci kaynağı da kurumaktadır. Artık bu konumdaki öğrencilerden

yalnızca bir koruyucunun bakımına sığınanlar, üniversitede okuyabileceklerdir veya entelektüel tutkuları ikinci derecede kalan bir Villon gibi bohem bir hayata razı olanlar üniversiteye devam edeceklerdir.

Padova üniversitesinin medeni hukuk doktorlarının ilginç bir kararı, hocalarla öğrenciler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan bu değişmeyi aydınlatmaktadır. Yasalara 1400 yılında yapılan bir eklemeyle, hocalar hesabına alman üniversite harçlarına eşel mobil sistemi getirilirken, burslu öğrencilere ödenen miktarlar sabit kalmıştır. Böylece üniversite politikası, Batı Avrupa'da kendini XIV. yüzyılın ikinci yarısında gösterecek olan bütüncül bir olgunun içindeki yerini almaktadır. Fiyat yükselmeleri karşısında yönetici odaklar ve işverenler ücretleri dondurmaya çalışmakta, hayat pahalılığı ile buna bir eşel mobil sistemiyle uyum sağlayacak ücretler arasındaki bağlantıyı kabul etmemektedirler; bu arada rant, toprak vergisi ve kira geliri elde edenler, gelirlerini hayat pahalılığına uydurmayı çoğu zaman başarmaktadırlar; bu uyum işlemi ya bu cins gelirlerin ayni olarak hesaplanması ya da muhasebe parası cinsinden hesaplanan ödentilerin reel paraya çevrilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Bu örnek, üniversite mensuplarının feodal veya senyöriyal veyahut kapitalist düzendeki gelirlerle geçinen toplumsal gruplara katıldıklarını göstermektedir.

Zaten üniversite hocaları kaynaklarının büyük bölümünü bu cins gelirlerden sağlamaktadırlar. Öncelikle kilise tarafından tahsis edilen maaşlar, bunun yanında taşınmaz mallara yapılan yatırımlar: Örneğin ev ve toprak. Bologna üniversitesi *cartilaris*'i* özellikle XIII. yüzyılın sonunda önemli üniversite servetlerinin oluşmasını izleme olanağı vermektedir. Hocalar zengin mülk sahipleri haline gelmişlerdir; bu durum özellikle daha fazla kazanan en ünlü hocalar için olduğu kadar, daha düşük oranda, çoğunluk için de geçerlidir. Diğer zenginlerin örneğini izleyerek, ayrıca bir spekülasyon faaliyetine de girişmektedirler. Tefeci olmaktadırlar. Özellikle muhtaç öğrencilere, faiz karşılığı borç verdikleri ve bu borcun güvencesi olarak kendileri için çifte bir değeri olan eşyaları, yani kitapları rehin aldıkları görülmektedir.

* Gelir ve vakıf sicili, (ç.n.)

Francesco Accuse'nin Budrio ve Olmetola'da mülkleri, Riccardina'da o çağ için bir harika sayılan su dolabı da olan muhteşem bir villası vardır. Bologna'da erkek kardeşleriyle birlikte, bugünkü

Francesco Accuse

belediye sarayının sağ kanadını oluşturan, kuleli güzel bir eve sahiptir. Başka yüksek bilginlerle birlikte, amacı Bologna'da ve dış ülkelerde kitap satışı yapmak olan ticari bir şirkete ortak olmuştur. O kadar büyük ölçekte tefecilik yapmıştır ki Papa IV. Nicola-

us'tan günahlarını bağışlamasını istemiş, o da her seferinde olduğu gibi bu talebi de kabul etmiştir.

Odofredolu Alberto için de aynı durum söz konusudur. Büyük Odofredo'nun oğlu olan bu adam *non paecial, ma sovrano* (*küçük değil, krallara layık*) bir tefeci olmuş ve aynı zamanda çok sayıda mülke, bir keten işletmesinde paya sahip olmuştur.

Üstat Giovanni d'Andrea kızı Novalla'yı 1326'da, çok büyük bir miktar olan 600 *bolognini*lik bir drahoma vererek evlendirmiştir.

Fakat bu gelirler, paranın değerinin ortaçağın sonundaki devalüasyonlar ve bunalımlar yüzünden düşmesi ve feodal rantlar ile toprak kiralarının paraya çevrilmiş olması yüzünden azalmaya başlamıştır. Birçok üniversite mensubunun zenginliklerinin çöküntüye girdiği, evlerin ve toprakların birbiri peşine satıldıkları görülmektedir. Bunun sonucunda başka gelirlerin tahsili konusunda katılaştıkları görülmüştür: Öğrenci vizesi, sınav ücreti. Gene bunun sonucunda, üniversite personelinin bir bölümünün ekonomik tabanı itibarıyla yenilendiği görülmüştür. Son olarak da gene buna bağlı olan mali düzlemdeki nedenler üniversitelileri yeni zenginlik merkezlerine, hükümdar saraylarına, Kiliseye mensup veya laik koruyuculara yöneltmektedir.

IRSİ BİR ARİSTOKRASİYE DOĞRU

Ancak bir personel yenilenmesi, üniversite hocalarının mesleği ırsi olarak devam ettirme eğilimleri tarafından kısmen engellenmiştir. Daha XIII. yüzyılda, ünlü hukukçu Accuse, Bologna'da boş kürsülere atama yapılırken, doktorların oğullarına öncelik tanınmasını istemişti. Fakat komün buna 1295, 1299 ve 1304'te engellemeler getirmiştir. Boşuna alınmış önlemlerdir bunlar. 1397'de hukukçular *collegium*'unun (lonca) yeni yasaları, yılda yalnızca tek bir Bologna yurttaşına doktora verilebileceğini hükme bağladığında, doktorların oğul, erkek kardeş ve erkek yeğenleri bunun dışında tutulmuşlardı. Bu bir kısıtlamanın tersine, onlara geniş bir yer açmak anlamına gelmekteydi. Padova'da 1394'te, bir doktorun erkek ardıllarından olan -soy zincirindekilerden biri doktor olmasa

bile- her doktorun hukukçular *collegium*'una ücret alınmadan gireceği hükme bağlanmıştır. 1409'da bir doktor oğlunun sınavlara bedava girmesi karar altına alınmıştır. Böylece bir üniversite oligarşisinin oluşması, entelektüel düzeyin düşmesine büyük ölçüde katkıda bulunurken, aynı zamanda üniversite ortamına soyluluğun esas karakterlerinden biri olan ırsiliği getirmekteydi. Kendini kast haline getiriyordu.

Üniversite mensupları bir cins aristokrasi haline gelebilmek için, Marc Bloch'un hayranlık verici bir şekilde gördüğü üzere, grupların ve bireylerin, soyluluğa dahil olabilmek için benimsedikleri alışılmış yolları kullanmışlardır: Soylulara özgü bir yaşam tarzı sürdürmeye başlamışlardır.

Kıyafetlerini ve görevlerine ilişkin unvanları soyluluk simgeleri haline getirmişlerdir. Kürsünün üzerine, giderek daha fazla senyörlük edası taşıyan bir tente çekilmekte, bu onları soyutlamakta, yüceltmekte, ihtişamlı kılmaktadır. Onlara *conventus publicus* veya *inceptio* günü verilen altın yüzük, serpuş veya bere, işlevi daha az belirten, ama giderek daha fazla prestij amblemleri haline gelen simgeler olmaktadır. Uzun bir cüppe, kürk külah, çoğu zaman samurdan olan bir yakalık ve hepsinin üstüne, ortaçağda toplumsal mertebe ve güç simgesi olan uzun eldivenler giymektedirler. Yasalar öğrencilerden, sınav zamanında doktorlara sunmaları gereken eldiven sayısını artırmaktadır. 1387 tarihli bir Bologna metni şu hükmü koymaktadır: *"Aday doktorasından önce, istenilen zamanda,* ***collegium*** *doktorları için yeterli sayıda eldiveni kayyumun ellerine teslim etmeye zorunludur... Bu eldivenler eli kolun ortasına kadar örtecek uzunluk ve bollukta olacaklardır. Bunlar iyi güderiden olacaklar ve ellerin içine rahat ve huzurla sokulabileceği kadar geniş olacaklardır. İyi güderiden, düzinesi en azından 23* ***sol****'e satın alınanlarını anlamak gerekmektedir."*

Doktora törenlerinin ardından, soyluların yaptıklarına benzeyen coşkulu eğlenceler giderek daha fazla yapılır olmaktadır; balolar, tiyatro gösterileri, turnuvalar.

Üniversite mensuplarının evleri lüksleşmekte ve Accuse gibi en zenginlerine ait olanları da teorik olarak soylulara has olan kulelerle çevrelenmektedir. Kabirleri ise gerçek anıtlar olmaktadır;

bugün Bologna kiliselerini hâlâ süslemekte olan bazıları, bina dışında bile yer almaktadırlar.

Bologna üniversitesi rektörlerine kısa bir süre sonra, yasa hükümleriyle *soylu bir hayat* sürdürme zorunluluğu getirilmiştir ve bunların arasında Burgonya dükleri ve Bade markileri ailelerinden olanlarına rastlanmaktadır. Silah taşıma ve beş kişilik bir muhafız grubunun eşliğinde olma hakkına sahiptirler.

Daha az itibar gören Sanatlar Fakültesi mensupları ise askerlik yapmama ayrıcalığını elde etmişlerdir ve öğrenciler de eğer yeteri kadar zenginlerse, askere kendi yerlerine başka birini gönderebilmektedirler.

Hoca (üstat, usta) unvanında da anlamlı bir değişme meydana gelmektedir. Başlangıçta, XII. yüzyılda *magister* ustabaşı, atelye şefidir. Okul hocası, tıpkı diğer zanaatkârlar gibi bir ustadır. Unvanı şantiyedeki görevini belirtmektedir. Kısa bir süre sonra bir şan ve şeref unvanı haline gelmiştir. Adam du Petit-Pont, İngiliz kırlarının derinliklerinden, Paris'e yazdığı mektupta, o kadar ihtimam gösterilen unvanıyla onu selâmlamayı ihmal eden yeğenini terslemiştir bile. Bir XIII. yüzyıl metni şöyle ilân etmektedir: *"Hocalar yararlı olmak için değil, haham (Rabbi) olmak için ders verirler"*, yani İncil metnine göre senyör olmak için. *Magister* XIV. yüzyılda *dominus*'un, senyörün eşanlamlısı haline gelmektedir.

Bolognalı hocalar belgelerde *nobiles viri et pirmarii cives* (*soylu adamlar ve başlıca yurttaşlar*) olarak ve gündelik hayatta da *domini legum* (hukukçu efendiler) olarak adlandırılmaktadırlar. Öğrenciler en beğendikleri hocalarına *"dominus meus"*, efendim, senyörüm demektedirler ve bu unvan vassallık bağlarını çağrıştırmaktadır.

Bir gramerci, Mino de Colle bile öğrencilerine şöyle demektedir: *"Bu kadar arzulanan bilime sahip olmak diğer herhangi bir servetten daha önemlidir; bilime sahip olmak fakiri tozların içinden çıkartır, soylu olmayanı soylu kılar ve ona parlak bir ün sağlar ve soyluya bir seçkinler grubuna dahil olarak, soylu olmayanı aşmasına olanak verir."*

İşte bilim yeniden mülk ve servet, güç aracı haline gelmiştir, artık çıkar gütmeden peşinde koşulan bir amaç değildir.

Huizinga'nın büyük bir kavrayışla kaydettiği üzere, ortaçağ gerilerken bir şövalyelik-bilim eşdeğerliliği kurmaya, doktor unvanına şövalyenin sahip olduğu hakların aynını vermeye yönelmiştir: *"Bilim, iman ve şövalyelik Philippe de Vitry'nin çiçekler kapellasının üç zambağıdır"* (1335) ve Boucicaut mareşalinin menkıbenâmesinde şunlar okunabilmektedir: *"Tanrısal ve insani yasaların düzenini yayacak iki temel direk olarak, Tanrı'nın iradesiyle iki şey ihdas edilmiştir. Bu iki temel direk şövalyelik ve bilimdir, bunlar bir arada çok iyi gitmektedirler."* Froissart 1391'de silah şövalyeleri ve *yasa şövalyeleri* ayrımını yapmaktadır. İmpa-

rator IV. Karl, Bartole'nin elini sıkmış ve ona Bohemya'da silah taşıma hakkı vermiştir. Bu evrimin sonu: I. François 1533'te üniversite doktorlarına şövalye unvanını vermiştir.

Bu kadar yüce kişiler haline gelen insanların artık emekçilerle karıştırılma riskini kabul etmemeleri anlaşılır hale gelmiştir. Bu, XI. Louis'nin boş yere mücadele etmesine rağmen Fransa'da çok güçlü olan, soyluluktan, ilga ilkesi gereği vazgeçmek olacaktır. Entelektüeller, el emeğini yeniden şiddetle hor görmeye mahkûm eden kanaate katılmaktadırlar. Henri Hauser'nin çok güzel gördüğü üzere, bu kanaat hümanizma çağında, Yunan-Latin edebiyatı tarafından beslenen önyargılarla daha da ağırlaşacaktır. Artık, XII. ve XIII. yüzyıl kentlerinde ortaklaşa bir dinamizm içinde, serbest sanatları mekanik sanatlara yakınlaştıran atılımın uzağında kalınmaktadır. Böylece skolastikte tehdit edici olan teori ile pratik, bilim ile teknik arasındaki ayrılık gerçekleştirilmektedir. Bu durum hekimlerde çok iyi görülmektedir. Okumuş-hekim, eczacı-baharatçı, cerrah birbirlerinden kopmuşlardır. İlki Yakışıklı Philippe'in 1311'de çıkardığı olmak üzere, XIV. yüzyılda Fransa'da bir fermanlar ve emirnâmeler dizisi cerrahların kaç çeşit olduğunu hükme bağlamaktadır. Artık *başöliye* veya lisansiye derecesine sahip olan ve bir cerrahi aristokrasisi oluşturan *cüppeli cerrahlar* -bunlara ilişkin olarak bilinen ilk yasa hükümleri 1379 tarihlidir- ile tıraş eden ve küçük cerrahi müdahalelerde bulunan, sülük satan, kan alan, yaraları iyileştiren ve cerahat çıkartan *berberler* birbirlerinden ayrılmaktadırlar. İki farklı meslek örgütü -din topluma göre biçimlenir- onları bir araya getirmektedir: Birinciler için Aziz Cosma ve Damianus'unki ikinciler için de Aziz Sépulcre'ünki. Bilginler ile uygulayıcıların dünyası arasına, bilim dünyası ile teknik dünyası arasına konulan bu engelin bilimin ilerlemesi konusunda ne büyük bir handikap oluşturduğu ölçülebilir.

KOLEJLER VE ÜNİVERSİTELERİN ARİSTOKRATLAŞMASI

Üniversitelerin bu aristokratlaşması, gerçek açılarına oturtulmaları gereken kolejlerin gelişmeleri içinde de belirgin hale gel-

Aziz Cosma ve Aziz Damianas doktor kıyafetiyle.

miştir. Hayır kurumu olan kolejler başlangıçta çok küçük bir ayrıcalıklılar azınlığını bünyelerinde barındırmışlar ve söylendiği gibi eğitim merkezleri de olmamışlardır. Bunlardan bazıları bazı eğitim konularını sahiplenmişler, örneğin 1257'de Robert de Sorbon tarafından kurulan kolej sonunda İlahiyat Fakültesiyle birleşerek adını Paris üniversitesine verdiyse de, Oxford ve Cambridge üniversiteleri bugün de büyük kısmı itibarıyla ayakta duran bir sisteme uygun olarak, eğitim sisteminin temeli haline gelen kolejlere dağıldılarsa, bu kurumlar genellikle geriye yönelik olarak kendilerine oynatılmak istenilen role sahip çıkamamışlardır. Bunlardan çoğu hızla ün kazanmıştır. Paris'teki Sorbonne'la birlikte Harcourt (1280) ve Navarre (1304) kolejleri; Bologna'da 1307'de Kardinal Albornoz tarafından kurulan İspanya koleji; Oxford'da Balliol (1261-1266), Merton (1263-1270), University (1280'e doğru), Exester (1314-1316), Oriel (1324), Queen's (1341), New College (1379), Lincoln (1429), Yüz Yıl Savaşlarında ölen İngilizlerin ruhlarına 1438'de kurulan All Souls, Magdalen (1448); Cambridge'de Peterhouse (1284), King's Hall, Michaelhouse (1324), University (1326), Pembroke (1347), Gonville (1349), Trinity Hall (1350), Corpus Christi (1352), Godshouse (1441-1442), King's College (1448), Quenn's College (1448), S. Catharine's (1475), Jesus (1497) kolejleri. Fakat kendilerine ait binaları olmayan bu kuruluşların bazı eğitim konularını kendilerine doğal olarak çekiyor olmaları, onların hakkında geleneksel olarak yaratılmış imgelerden çok farklı girişimlerdi. Bunlar bir senyörlüğün merkezi haline geliyor, önce civarda ev kiralıyor veya satın alıyor, sonra bu işi çevredeki kırsal alana yayarak, onları ticari olarak işletiyorlardı. Kendi hukuklarını mahalleye dayatmışlar, civar sokaklardaki trafiği düzene sokmuşlar, binalarında özellikle Paris'te olmak üzere yargıç ailelerine, en başta da parlamentoda yer alanlarına daire kiralamışlardır. Böylece Sorbonne mahallesi Paris'in "hukuki olarak kapalı" alanlarından biri haline gelmiştir. Kolejler eski manastırların tarzına geri dönmektedir. Bunlar hem üniversitelerin kapalı karakterini daha da artırarak hem de üniversite mensupları ve eğitimin bir oligarşiyle -özellikle kıyafet oligarşisiyle-

el altından anlaşmalarını sağlayarak, üniversitelerin aristokratlaşmasını net hale getirmişlerdir.

Böylece üniversitelerin bizatihi kendileri, dünyevi hayata kök salmış güçler haline gelerek, ekonomik kaygıları lonca işlerinin

Kuesli Nikolaus.

yönetimini aşan mülk sahipleri, senyörlükler oluşturmaktaydı. Loncanın alameti olmuş mühürler artık bu senyörlük yöneticisinin arması haline gelmektedir.

SKOLASTİĞİN EVRİMİ

Bu toplumsal evrime, bizzat skolastiğin kendisinde meydana gelen ve kendi temel taleplerini reddetme noktasına kadar ulaşan, paralel bir evrim denk düşmektedir. XIII. yüzyıl skolastiğinden uzaklaşılmasına yol açan bazı kuvvet çizgilerini XIV. ve XV. yüzyıllar felsefe ve ilahiyatının aşırı karmaşıklığından, çıkartmayı deneyelim: Kökenini Duns Scot ve Ockham'ın oluşturduğu eleştirel ve kuşkucu akım; Oxfordlu Mertoncular ve Parisli doktorlarda (Autrecourt, Buridan, Oresme) ampirizme yönelik deneycilik; ileride görüleceği üzere Padovalı Marsilio ve Jean de Jaudun'den hareketle özellikle siyasete varan ve Wyclif ile Jan Hus gibi büyük sapkınlara değinen İbn Rüşdcülük; son olarak da kısa bir süre sonra ortaçağın gerileme döneminin skolastiğini renklendirecek olan, üstat Eckhart'ın mistisizminin kaynaklarından beslenen ve XV. yüzyılda Pierre d'Ailly, Gerson ve Kuesli Nikolaus'la avamlaşan entelektüellik karşıtlığı.

AKIL İLE İMANIN BİRBİRLERİNDEN KOPMALARI

John Duns Scot (1266-1308) ve Ockhamlı William (1300'lere doğru-1320'lere doğru) gibi büyük Fransisken bilginlerle birlikte ilahiyat, skolastiğin en büyük sorununa saldırmıştır: Akıl ile iman arasındaki denge. Gordon Leff'in[1] iyi gördüğü üzere, 1320'lerde Anselmeci *aklı arayan iman* geleneği terk edilmiştir; aynı sıralarda hem Augustinusçuların hem de Tommasocuların farklı yaklaşımlara rağmen tutkularını oluşturan yaratılmışla tanrısal arasında bir birlik bulma çabaları da bir yana bırakılmıştır; öte yandan

1. **Past and Present,** Nisan 1956).

Augustinusçu iklim XIV. ve XV. yüzyıllarda daha geniş ölçekte görülürken, bunun tersine bu çağın düşünürleri Tommasocu zihniyete isyan etmektedirler.

İman konularından aklı atmaya ilk girişen Duns Scot olmuştur. Tanrı o kadar özgürdür ki insan aklına sığmaz. Tanrısal özgürlük ilahiyatın merkezi haline gelince, artık aklın ulaşamayacağı bir konuma sahip olmuştur. Ockhamlı William bu eseri devam ettirmiş ve Scotçu doktrinin sonuçlarını insan-Tanrı ilişkisine uygulayarak, pratik bilgi ile teorik bilgi arasındaki kopuşu mutlak hale getirmiştir. Soyut bir bilgiyle, vahye dayalı bir bilgiyi birbirlerinden ayırmaktadır. Vahye dayalı bilginin karşıtı olarak, soyut bilgi *"var olan bir şeyin var olduğunu veya var olmayan bir şeyin var olmadığını bilmemize olanak vermez... Vahye dayalı bilgi, onun sayesinde bir şeyin olduğu zaman olduğunu, olmadığı zaman olmadığını bildiğimiz bilgidir."* Paul Vignaux'nun gösterdiği gibi Ockhamcı mantık kuşkusuz, zorunlu olarak kuşkuculuğa götürmemektedir. Bilgi süreci, bilinen nesnenin varlığını zorunlu olarak gerektirmemekteydi. Hakikate, birbirlerinden tamamen ayrı iki yöntem düzeniyle ulaşılmaktaydı: Kanıt, sadece deneyle sağlanacak şeye ilişkindi; geriye kalan her şey hiçbir kesinlik getirmeyen, en fazlasından olasılıklara ulaşabilen spekülasyonun işiydi. Fakat bu ilkelerin bizzat Ockham tarafından ilahiyata uygulanması, kuşkuculuğa ulaşıyordu. Tanrı yalnızca mutlak gücü tarafından tanımlandığı için, *"belirsizliğin eşanlamlısı haline gelmektedir, artık her şeyin ölçüsü değildir... Bunun sonucunda akıl artık imanı destekleyemez veya doğrulayamaz. İmanın tartışma alanını terk ederek, yerini olguya bırakmaktan veya duyumötesi alanda hüküm süren kuşkuya tabi olmaktan başka yapacak şeyi yoktur."*

K. Moschalsky Ockhamcıların, bu verilerden hareketle felsefe ve ilahiyatı eleştiriciliğe ve kuşkuculuğa doğru nasıl geliştirdiklerini göstermiştir. Üniversite öğretimi de bunun derin izlerini taşımaktadır. O zamana kadar ilahiyat eğitiminin temel taşı olan Pierre Lombard'ın *Hikmetler*'inin yorumu da artık giderek daha çok küçümsenmektedir. Ockham'dan sonra *sorular*'ın sayısı azalmaktadır ve bunlar giderek mutlak güç ve serbest irade üzerinde yoğunlaşmaktadır. Doğanın ve tanrısal lütfun bütün dengesi de aynı

anda kopmuştur. İnsan Tanrı'nın beklediği her şeyi, bizatihi tanrısal lütfun dışında yapabilir. Tüm dogmatik eğitimin içeriği boş şeylerdir. Değerler bütünü altüst olmuştur. İyilik ve kötülük artık birbirlerini zorunlu olarak dışlamamaktadır. İnsani güç artık ancak deneyle karşılaştırılarak, doğal terimler içinde tartışılabilir.

Ockhamcılığın hasımları -Oxfordlu Thomas Bradwardine gibi- aynı düzeye yerleşmeyi kabul etmekte, ortaya aynı sorunları koymaktadırlar. Onların dogmanın otoritesini her hakikatin ve her bilginin merkezi haline getiren otoritecilikleri, aklın bir o kadar kökten reddine varmaktadır. Gordon Leff'in derinlemesine bir şekilde gördüğü üzere, kuşkucu ilahiyatı tahrip eden bu çaba olmasaydı *"ne Rönesans ne de Reform olurdu."* Artık biçimi bozulmuş, yozlaşmış bir volontarizmin güç iradesini meşrulaştırması, hükümdarın tiranlığını haklı çıkartması için yol serbest hale gelmiştir. Son utanma duyguları süpürülüp atılacaktır; örneğin hocası Ockham'ı savunurken her şeye rağmen entelektüellik mesleğine ihanet etmediğini de iddia eden Gabriel Biel'inki gibi: *"Bir ilahiyatçının imana ilişkin bazı akılları ve bazı nedenleri göstermemesi utanç vericidir."* Pierre d'Ailly de aynı taraftaydı ve saf bir üslûp içinde şöyle belirtmekteydi: *"İmanımız hakiki ve selâmete ulaştırıcı olduğundan, onu olası kanıtlarla savunmamak veya desteklemek uygun düşmeyecektir."*

DENEYSEL BİLİMİN SINIRLARI

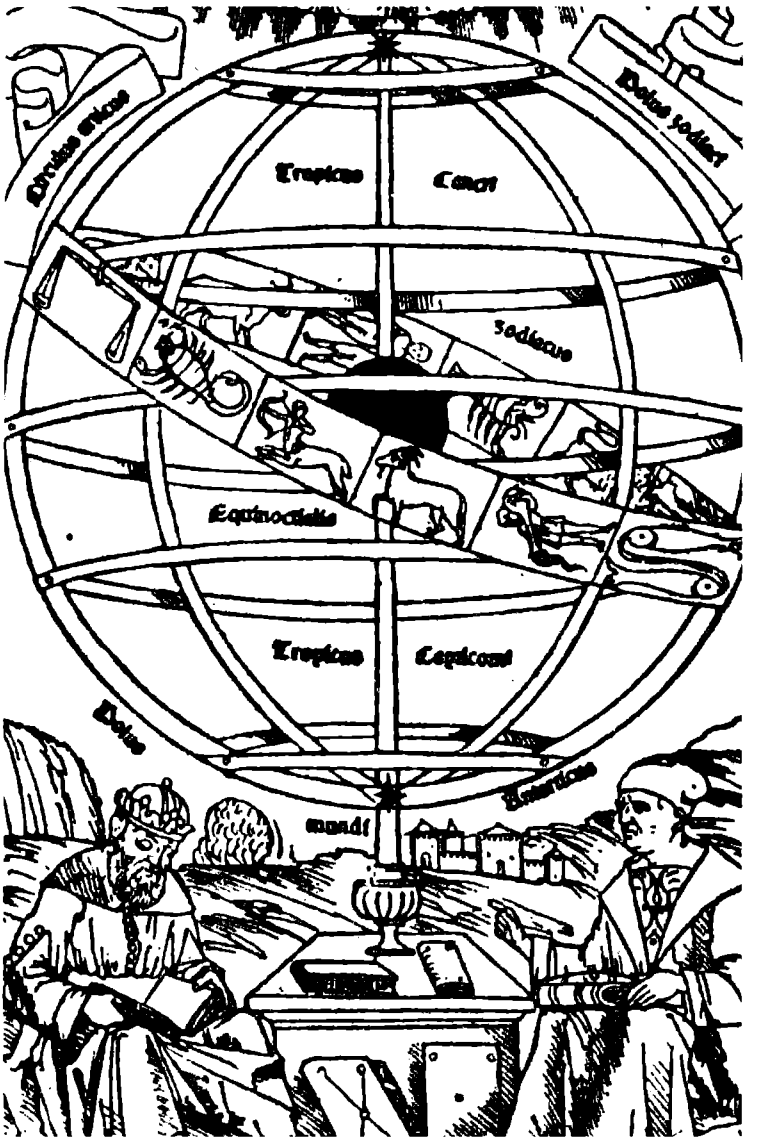
Willam Heybetsbury ve Richard Swineshead -zaten bunlar da Grosseteste ve Roger Bacon'ın soyundandırlar- gibi Mertoncular ile Nicolas d'Autrecourt, Jean Buridan, Albert de Saxe, Nicole Oresme gibi Parislilerin mantıki ve bilimsel eserlerini de alttan alta içeren işte bu eleştiriciliktir. Bunlar deneyle yetinmektedirler: *"Bütün bunların kesin olduğunu sanmıyorum, ama ilahiyatçı beylerin bütün bunların nasıl olabildiğini bana açıklamalarını istiyorum."*

Bu hocalar, modern çağın başının büyük bilginlerinin öncüleri sayılmışlardır; Paris üniversitesi rektörü olan ve daha sonraki ku-

şakların, Jeanne de Navarre'la rezalete varan sözümona aşkıyla ve ünlü eşeğiyle paradoksal bir şekilde tanıdıkları Jean Buridan, *modern dinamiğin temellerini hissetmiş* olarak, Galileo'nun *impeteo*'suna ve Descartes'ın *hareket miktarına* çok yakın olan bir cismin hareketinin" bir tanımını yapmıştır: *"Eğer gülle atan biri, hafif bir tahta parçasını ve ağır bir demir parçasını eşit hızla hareket ettirirse, aynı hacim ve aynı biçimde olan bu iki parçadan, demirden olanı daha uzağa gidecektir, çünkü ona verilen atılım daha yoğundur."* Albert de Saxe yerçekimi teorisiyle *"XVII. yüzyılın ortasına kadar statik alanındaki tüm gelişmeyi etkilemiş ve Leonardo da Vinci, Cardan ve Bernard Palissy'yi fosil incelemesine yöneltmiştir."* Cisimlerin düşüş *yasasını* dünyanın günlük hareketini ve enlem ile boylamların kullanımını açıkça fark etmiş olan Nicolas Oresme'e gelince, *Copernicus'un doğrudan öncelidir.* P. Duhem'e göre, bu uygulamalar *"açıklığı ve kesinliği, Copernicus'un aynı konuda yazdıklarını çok aşan"* kanıtlara dayanmaktadır. Tartışmalı ve tartışılmış bakış açıları. Ancak, bu bilginler bu dikkat çekici önsezilere sahip oldularsa bile, uzun zaman verimsiz kalmışlardır. Verimli olabilme konusunda, ortaçağ biliminin darboğazlarına çarpmaktaydılar: Bilimlerin ilkelerini yaygın ve kolay bir şekilde uygulayabilecek ve açık formüller halinde ifade edebilecek bir bilimsel simgeciliğin bulunmaması; teorik buluşlardan yararlanma yeteneği bulunmayan tekniğin geriliği; "sanat mensupları"nın açık bilimsel kavramlara sahip olmalarını engelleyen ilahiyatın ceberrutluğu. XIV. yüzyıl bilginleri, A. Koyré, A.-L. Maier, A. Combes, M. Claset, G. Beaujouan'ın çalışmaları sayesinde sırlarını açık etmeye başlamışlardır. Fakat bunlar rasyonalizmin gözden düşürülmesine, yalnızca çıkmaz sokaklara dalmak üzere katkıda bulunmuşa benzemektedirler.

ENTELEKTÜALİZM - KARŞITLIĞI

Bunların hepsi, artık zihinleri peşinden sürükleyen anti-entelektüelci akıma katılmışlardır. Üstat Eckhart'ın mistisizmi ortaçağ sonu düşünürlerinin çoğunu cezbetmektedir. Ortaçağın sonuncu büyük

Ptolemaios'a göre yerküre.

skolastik derlemesinin yazarı, kardinal Kuesli Nikolaus 1449'da Eckhart'ın savunusuna girişmiş, Aristotelesçiliğe saldırmış ve *Cehalet Doktrininin Methiyesi*'ni yazmıştır. *"Bilgelerin bizi uyardıkları en büyük tehlike, sırrın kaşarlanmış bir alışkanlığın otoritesine köle gibi bağlanmış zihinlere aktarılmasından kaynaklananıdır, çünkü uzun süreli bir tabiyetin sonucu olarak, çoğu kimse âdetlerinden vazgeçmektense hayatından vazgeçmeyi tercih etmektedir; bunun deneyini Yahudilere, Müslümanlara ve kanaatlerini zaman içinde doğruluğu anlaşılacak diğer bir yasa olarak ifade eden ve bunu hayatlarının bile üstüne koyan diğer katılaşmış sapkınlara uygulanan takibatlar vesilesiyle yapıyoruz. Oysa bugün Aristotelesçi mezhep öne çıkmış durumda ve mistik ilahiyata doğru yükselmenin ancak katılma durumunda mümkün olduğu zıtların birliğini sapkınlık saymaktadır. Bu mezhebin içinden beslenenlere göre, bu yol tamamen yavan ve kendi söylemlerine ters gözükmektedir. İşte bu nedenle onu uzağa atmaktadırlar ve Aristoteles'i bir yana bırakarak, gerçek bir dinsel dönüşümden geçerek zirvelere doğru ilerlemeleri tam bir mucize olacaktır...."* Ve Eckhart'ın savunmasına girişitikten sonra, sözlerini şöyle bitirmektedir: *"Bu, açıklamaları sana bunları okuman ve eğer gerekli görürsen başkalarına okutman için teslim ediyorum ki, senin iç sıcaklığınla bu harika tohum yeşersin ve tanrısal gerçekleri görmeye doğru yükselelim. Çünkü daha önce söylendiğini işittiğim üzere, senin coşkulu gayretlerinin sayesinde bu tohum tüm İtalya'da gayretli zihinlere aktarılmıştır ve çok verimli olacaktır. Alışılmış yöntemlerden vazgeçmek zor olsa da, bu spekülasyonun tüm filozofların akıl yürütme biçimlerine baskın çıkacağından hiç kuşku yoktur. Ve geliştiğin ölçüde, bu gelişmelerden beni de yararlandırmayı unutma. Çünkü ben gücümü yalnızca bu bir çeşit ilahilik taşıyan otlakta sevinçle yeniliyorum, bunu cehalet doktrinden yararlanarak ve şu an için yalnızca uzak imgeler aracılığıyla algıladığım, ama her gün biraz daha yaklaşmak için çabaladığım bu hayattan yararlanmayı aralıksız düşünerek, Tanrı'nın izin verdiği ölçüde yapıyorum... Tanrı bizim, bu kadar arzulanan ve ebediyete kadar kutsanan bu hayata sonunda ulaşmamıza izin versin. Amen."*[1]

1. M. de Gandillac çevirisi.

Daha XIV. yüzyılın ortasında, Richard Fitzralph, bizzat kendinin felsefeden, İsa'ya yapılan bir duada ifade edilen imanlı bir ilahiyata geçişinin örneğini vermiştir. İsa'ya şöyle seslenmektedir: *"Seni, beni yönlendirecek hakikat olan Seni görünceye kadar gevezelikleri Sana karşı olan filozofların, kurnaz Yahudilerin, kendini beğenmiş Yunanlıların, maddeci Müslümanların ve cahil Ermenilerin karmakarışık sözlerini duydum..."* Ve *Derleme*'sinde skolastik kanıtları bilinçli bir şekilde terk ederek, yalnızca Kitabı Mukaddes metnini kullanmaktadır.

Daha önce Kuesli Nikolaus'ta da gördüğümüz üzere, artık en büyük düşman Aristoteles'tir. Gene Fitzralph, *"Eskiden düşüncemi Aristoteles'in öğretilerine ve ancak gururları derin insanlara derin gözüken kanıtlamalara bağlamıştım..."* Paris üniversitesi rektörlüğü yapmış olan Pierre d'Ailly onun sözlerini tekrarlamaktadır: *"Aristoteles'in felsefe veya doktrininde, aşikâr bir şekilde kanıtlanmış neden ya hiç yoktur ya da çok az vardır... Aristoteles felsefesi veya doktrininin bilimden çok kanaat adını hak ettiği sonucuna varalım. Buna bağlı olarak, Aristoteles'in otoritesine tabi olmayı inatla sürdüren bu insanların çok kınanmaları gerekir."*

Paris üniversitesinin XIV. ve XV. yüzyılın dönemecindeki şu diğer ünlü rektörü Jean Gerson'un da düşüncesi böyleydi. *İsa'nın Çağrısı* yazısını ona atfetmek mümkündür. Burada şöyle denilmektedir: *"Birçok kimse bilim sahibi olmak için yoruluyor ve sıkıntıya giriyor ve Bilge bütün bunların boşuna olduğunu ve zihne acı verdiğini gördüm demektedir. Bu dünyanın şeylerini bilmek, bu dünyanın kendi de geçtikten sonra neye yarayacaktır? Sonuncu günde sizden bildikleriniz değil, yaptıklarınız sorulacaktır ve ona doğru koştuğunuz Cehennemde bilim olmayacaktır. Boşuna bir çabadan vazgeçiniz."*

Böylece skolastik yerini kutsal bir cehalete geri dönüşe bırakmakta, rasyonel bilim, Gerson ve d'Ailly'nin sofuca vaaz ve yazılarının ifadesini oluşturdukları duygusal bir iman karşısında silinmektedir. Bu durumda üniversite mensupları bir cins hümanist maneviyatçılığa, bir Erasmus'u ne kadar cezbedeceğini bildiğimiz *devotio moderna* hümanizmasına yaklaşmaktadırlar.

Haci olarak temsil edilen Gerson.

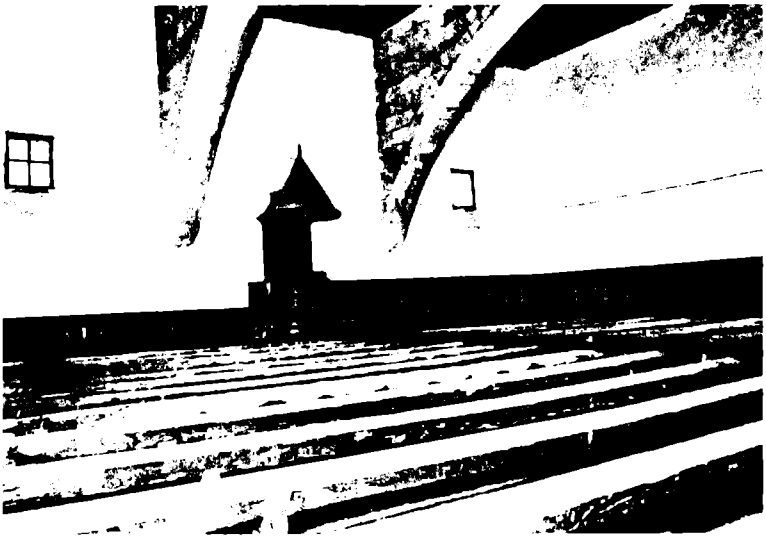
ÜNİVERSİTELERİN MİLLİLEŞTİRİLMESİ: YENİ ÜNİVERSİTE COĞRAFYASI

Üniversiteler bu iki yüzyıl içerisinde uluslararası niteliklerini de kaybetmişlerdir. Bunun başlıca nedeni, personel ve öğrencileri giderek daha büyük ölçekte ulusal veya hatta bölgesel tabandan devşirilen, çok sayıda yeni üniversitenin kurulmasıdır.

XIII. yüzyıldan itibaren İspanyol *reconquista*'sının ilerlemesi ve İberyalı hükümdarların otoritelerini sağlamlaştırmaları yarımadada, içlerinden bazıları eskiden beri var olan okulları geliştirseler de artık Bologna, Paris ve Oxford'dakilerin kendiliğinden oluşma niteliğine sahip olmayan kuruluşların doğmasına neden olmuştur. Bunlar çoğu zaman, hükümdarlar ve papaların katkıda bulundukları gerçek yeni kuruluşlardır.

Palencia'da bir üniversite kurma girişiminin başarısız olmasından sonra, Salamanca üniversitesi IX. Alfonso ve Leon'un gayretleriyle 1220-1230 arasında doğmuştur. Kendi de ünlü bir bilgin olan X. Bilge Alfonso'nun verdiği 1254 tarihli *ferman* ve Papa IV. Alexandre'ın 1255 tarihli teyit fermanıyla, nihai olarak ve sağlam bir şekilde yerleşik hale gelmiştir. Daha sonra birbiri ardına Lizbon ve Coimbre (1290), Lerida (1300), Perpignan (1352), Huesca (1354), Barcelona (1450), Zaragossa (1470), Palma de Majorca (1483), Siguenza (1489), Alcala (1499), Valencia (1500) üniversiteleri kurulmuştur.

Hareket XIV. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın merkez, doğu ve kuzey ülkelerine ulaşmıştır. Prag üniversitesi 1347'de, öncelikle kendi Bohemya krallığını kayırmayı amaçlayan IV. Karl'ın talebi üzerine, Papa VI. Clementius tarafından kurulmuştur. Bunu, IV. Rudolf ve V. Urbanus tarafından 1365'te kurulan, 1383'te III. Albert tarafından yeniden kurulan Viyana; 1379 tarihli VII. Clementius'un ve 1374 tarihli VI. Urbanus'unki gibi iki papanın fermanına sahip olmasına rağmen, ancak 1392'de açılabilen Erfurt; Heidelberg (1385), Kolonya (1388); 1409'da Prag'daki bunalımlar sonucu doğan Leipzig; Rostock (1419); 1454'te kurulan, ama gerçekte ancak 1473'ten itibaren var olan Trier; Greifswald (1456), Brisgau-üzeri-Friburg (1455-1456), Bâle (1459); Papa II. Pius'tan

Salamanca İlahiyat Fakültesi. Fray Luis de Leon bu kürsüden ders vermiştir.

1459'da ferman almasına rağmen ancak 1473'te örgütlenebilen Ingolstadt; Mainz (1476); Tübingen (1476-1477) üniversiteleri izlemiştir. Bu arada 1425'te kurulan Louvain üniversitesi Burgonya'dan öğrenci çekecektir. Büyük Kazimir tarafından 1364'te kurulan Krakow üniversitesi, 1397-1400'de Ladislas Jagellon tarafından, Papa IX. Bonifacius'un yardımıyla yeniden kurulmuştur. Peç üniversitesi 1367'den itibaren dinsel hukuk öğretmiştir. 1389'da kurulan Budapeşte üniversitesi 1410'da kısa bir süre için parlamış ve Presburg üniversitesi 1465-1467'de kurulmuştur. İsveç kendi üniversitesine 1477'de Upsala'da, Danimarka 1478'de Kopenhag'da kavuşmuştur. Oxford ve Cambridge İngiliz bilgin dünyasını kendi tekeline alırken, İskoçya kralları Saint-Andrews (1413), Glasgow (1450-1451) ve Aberdeen'de (1494) üç üniversite kurmuşlardır.

İtalya'da çoğunlukla hoca ve öğrencilerin Bologna veya başka yerlerden göç etmeleri sonucu Modena, Reggio d'Emilia, Vicenze, Arezzo, Verceil, Siena, Trevise, Napoli'de kısa ömürlü üniversiteler ortaya çıkmıştır; II. Friedrich tarafından papaya karşı bir

savaş makinesi olarak kurulan bu sonuncusu, yalnızca bu hükümdarın saltanat döneminde bazı parlak anlar yaşamıştır. Diğer üniversiteler ancak, bunları devletlerinin esas parçalarından biri yapmak isteyen İtalyan prenslerinin desteğiyle önem kazanabilmişlerdir. Bunların başlıcası, 1222'de kurulan, 1404'ten itibaren Venedik cumhuriyetinin üniversitesi haline gelen Padova'dır. IV. Innocentius 1244'te papalık sarayında bir üniversite kurmuş, sonraki papalar da kilise devletindeki otoritelerini sağlamlaştırdıkları ölçüde bu üniversiteyi XIV. ve XV. yüzyıllarda canlandırmaya girişmişlerdir. 1246'da bir üniversiteye sahip olan Siena, bunu 1357'de İmparator IV. Karl'ın fermanıyla yeniden kurmuş, sonra 1408'de Papa XII. Gregorius'tan sağlanan yeni ayrıcalıklarla bir kez daha kurmuştur. Kâğıt üzerinde 1248'de kurulan Piacenza üniversitesi, 1398'de Gian-Galeas Visconti tarafından canlandırılmış, bunun ardından Milano devletinin entelektüel merkezi haline gelmiş ve bu rolünü 1412 yılında, kuruluşu 1361'e geri giden Pavia üniversitesine bırakmıştır. Floransa üniversitesi 1349-1472

Cambridge üniversitesinin mührü.

arasında ilk hümanist merkez olarak önemli bir rol oynamış, ama Muhteşem Lorenzo bu dönemde, devletin üniversite merkezi olarak 1343'ten beri var olan Piza'yı Floransa'ya tercih etmiştir. Este ailesi, 1391'de Ferrara'da kurulmuş olan üniversiteyi 1430'da canlandırmıştır. Piemonte dükalığı 1405'te Torino'da bir üniversiteye sahip olmuş ve bu üniversitenin kaderinde büyük değişmeler olmuş, Aragon ve Sicilya kralı Muhteşem Alfonso, Papa IV. Eugenius'un yardımıyla 1444'te Catania'da bir üniversite kurmuştur.

Son olarak üniversitelerin bölgeselleşmelerine bir örnek de Fransa'dır. XII. yüzyılda bile çok önemli okul merkezleri durumundaki Paris, Montpellier ve Orléans üniversitelerinin yanında, tarihi karanlık olan Angers üniversitesinin yanında, Toulouse, bilindiği üzere, 1229'da Albili sapkınlığına karşı mücadele etmek üzere kurulmuştur. Büyük çapta askeri olaylara bağlı olarak ortaya çıkan diğer kuruluşlar, ancak geçici ya da karanlık üniversiteler yaratmışlardır. 1303'de VIII. Bonifacius tarafından kurulan Avignon ancak papaların ikameti sırasında refaha kavuşmuştur. 1332'de kurulan Cahors üniversitesi kısa ömürlü olmuştur, veliaht II. Humbert tarafından kurulan Grenoble üniversitesi 1339'dan sonra bitkisel hayata girmiştir; imparatorluk üniversitesi olan Orange, yalnızca 1365-1375 arasında başarılı olabilmiştir. Provence dükü II. Louis 1409'dan itibaren Aix'e, Montpellier'deki millet terminolojisine göre, Burgonyalıları, Provencelıları, Katalanları çekmiştir. Burgonya dükü İyi Philippe tarafından Papa V. Martin'in yardımıyla kurulan Dole üniversitesi, 1481'de sahneden silinmiştir. Valencia, geleceğin XI. Louis'si olacak olan veliahtın sayesinde bir üniversiteye sahip olmuş, ama bu kurum yalnızca hukuk alanında olmak üzere, ancak 1452'den itibaren faaliyete geçebilmiştir. Bu veliaht kral olunca, doğduğu kent olan Bourges'da 1464'te bir üniversite kurmuş, Brötanya dükü de 1460'ta Nantes'ta bir başkasını kurmuştur, bu sonuncusu kral VIII. Charles tarafından 1498'de tanınmıştır.

Fransa'nın İngilizlerle VII. Charles arasında bölünmesi, başarılı olacak üç üniversitenin doğmasına neden olmuştur: İngiliz tarafında Caen (1432) ve Bordeaux (1441) ve Fransız tarafında Poitiers (1431). Montpellier tıp alanında uzmanlaşmış olmasından

ötürü bir kenara bırakılmıştır. Paris Fransız topraklarının veya Fransa ekseninde yaşayan bölgelerin büyük entelektüel merkezi olarak kalmaya devam etmiştir.

Fakat üniversite sayısındaki bu artış, hoca ve öğrencilerin büyük çaplı uluslararası karakterini yok etmediyse bile, en azından azaltmaya ve her halükârda, bu oluşuma kadar üniversitede çok önemli olan -çünkü üniversitelerin yapı taşlarından biridir- millet sistemini çökertmeye yetmiştir. Pearl Kibre üniversite milletlerinin XIV. ve XV. yüzyıllarda yok oluşlarını anlatmıştır.[1]

ÜNİVERSİTE MENSUPLARI VE SİYASET

Bu süreç, büyük üniversitelerin ortaçağın sonunda siyasal güçler olmalarına, devletlerarası mücadelelerde faal bir rol oynamalarına, bazen ön plana çıkmalarına, içlerinde yer alan ve artık ulusal bir duygudan ilham alan "milletler"i de kıskacına alan şiddetli bunalımlara sahne olmalarına ve son olarak da devletlerin yeni ulusal yapılarıyla bütünleşmelerine tanıklık eden bütünsel bir evrimin içinde yer almaktadır. Bu evrimi Ockham ve Padovalı Marsilio'nun siyasal İbn Rüşdçülükleri, Prag üniversitesi bunalımları ve Paris üniversitesinin siyasal rolü çerçevesinde hemen hatırlatalım.

Georges de Lagarde, "Ortaçağ sona ererken laik zihniyetin doğuşu"na ilişkin ünlü bir inceleme dizisinde, Ockhamlı William ve Padovalı Marsilio'nun siyasal tez ve faaliyetlerini, olaya nüfuz ederek incelemiştir. Bu iki insanı ayıran farklılıklara rağmen, bunlar XIV. yüzyılın ilk yarısında, imparator Bavyeralı Ludwig'in yanında papalığa ve onun dünyevi iddialarına karşı ortaklaşa bir mücadele yürütmüşlerdir.

Bunların polemikçi ve siyasal kuramcı olarak yürüttükleri çalışmalardan, Padovalı Marsilio'nun başyapıtı olan *Defensor Pacis* çıkmıştır. İtalyan komünlerinin zihniyeti dışında, kitabın ilhamını aldığı gelenekleri fark etmek kolaydır. En başta, papalığın dünyevi egemenlik iştahına karşı ruhani ve dünyevi iktidarların ayrılığı ilkesini ve dünyevi iktidarın imparatora ait olduğunu savunan

1. **The nations in the medieval universities,** 1948.

Gibelinci gelenek. Felsefi olarak, Aristoteles'i Tommasoculuktan tamamen farklı bir şekilde yorumlayan ve toplumsal felsefe alanında, *siyaseti ahlâktan özgürleştirmeye* yöneldiği, bireysel iradeleri derin nesnel gerçeklerle paralel kıldığı, *toplumsal düzeni* mekanik bir dengeye indirgediği, *doğa*nın yerine *anlaşmayı* ikâme ettiği ölçüde *doğalcılık* kavramıyla tam açıklanamayan bir ampirizme ulaşan İbn Rüşdçü bir gelenek. Bunlara, daha XIII. yüzyıl ile XIV. yüzyılın dönemecinde, Yakışıklı Philippe'in çevresinde, doğmakta olan monarşinin savunulması için papalıkla acımasız bir mücadeleye girişmiş olan Dubois-Nogaret safındaki hukukçuların etkilerini eklemek gerekmektedir.

Sonuç *tam* devlettir, hukuk ile ahlâkın ayrılıkları üzerine kurulmuş olan devletin özerkliğinin doğrulanmasıdır. Toplumsal hayatın pozitivist kavranışı, kurulu düzenin tanrısal hukukuna götürmektedir. *"Eğer dünyevi otoriteye direnirseniz, bu otoriteyi ellerinde tutanlar ihanet içinde veya yozlaşmış olsalar bile ebedi lânete uğrarsınız..."* Kadir-i mutlak devlet, bütünlüğünü güçlü bir şekilde ilân etmiş olan toplumsal hayat üzerindeki bütün hakları talep etmektedir, devlet yasama, yürütme ve yargı güçlerine sahiptir. Devlet evrenseldir: Belli bir toprak parçası üzerinde, hiçbir uyruk hükümdarın otoritesinin dışında kalamaz. Sonuçta, laik devlet kiliseyi ruhani alana göndermekle yetinmemekte, kendi için bir ruhani görev, bu alanda da egemenlik istemektedir. Ruhani ile dünyevi arasında gerçek tüm ayrımları kesin olarak geçersiz kılmaktadır: *"Ruhani hükümleri, bunlar bizzat Tanrı'nın emirleri veya izinleri olduğundan, yaratmak veya durdurmak... kuşkusuz insan kanun koyucuya ait bir iş değildir, fakat laik veya ruhban, kilise görevlisi veya dünyevi bütün insanlar tarafından yapılan meşru veya gayrimeşru eylemleri veya onların yapmaktan kaçındıkları işleri bilmek insan kanun koyucuya ve yargıca aittir, ancak bunların kesinlikle ruhani işler olmamaları koşuluyla..."* Sanki Luther konuşuyor: *"Tanrısal inayete ilişkin hayata ait olmayan her şey, Kilisenin hayatını maddileştiren her şey dünyaya ilişkindir ve devlete aittir. Ahlâki yasanın bu dünyadaki uygulamasına ilişkin her şey kiliseden kaçar ve devlete düşer."*

Bu patlayıcı doktrin yol almayı sürdürecek ve Machiavelli

İsa, papa ve imparatora ruhani otoritenin ve dünyevi iktidarın alametlerini teslim ederken.

veya Luther, Hobbes veya Rousseau, Hegel veya Auguste Comte, Lenin veya Charles Maurras gibi birbirlerinden çok farklı kişilerin düşüncelerinde görülecektir.

Fakat Ockham'ı ve özellikle de Padovalı Marsilio'yu *Gibelin* geleneğinden ayıran nokta, bunların artık tüm insanlığı değilse bile, tüm Hıristiyan âlemini tek bir laik imparatorlukta birleştirmeyi düşünmüyor olmalarıdır.

Her şey -özellikle bu nokta- Padovalı Marsilio'yu Dante'nin karşısına koymaktadır. Dante'ye göre, imparator bu iddianın ta-

mamen tersine temel birliği yeniden kuran kişi olmalıdır. Skolastik siyaset Aristoteles'in, bir Hıristiyan sitesi haline dönüştürülmüş olan *polis*'ini tüm insanlara yaygınlaştırmak istiyordu. Marsiliocu siyaset ise ulusların ve devletlerin çeşitliliğini kabul etmektedir. *Defensor Pacis*'de, *"İnsan kendi kendine, dünyanın tüm yüzeyine yayılmış bir* ***sivil devlette*** *yaşayan bütün insanların kendilerine tek bir yüce başkan mı vermeleri; yoksa bunun tersine, coğrafi, dilsel veya manevi sınırlarla birbirlerinden ayrılmış çeşitli ülkelerin herbirinin özgün cemaatler olarak kendilerine uygun düşen hükümetleri kurmaları mı daha iyidir, diye sormaktadır. Bu ikinci çözüm kendini dayatıyor gibidir ve burada insan cinsinin belirsiz bir şekilde çoğalmasını engellemek isteyen göksel bir nedenin etkisini görmek gerekmektedir. Nitekim, doğanın bu çoğalmayı, savaşlara veya salgınlara yol açarak ve insanların önüne güçlükler çıkartarak sınırlandırmak istediği düşünülebilir."*

Siyasal Ockhamcılık ve İbn Rüşdçülük -bunların savundukları tez çok aşırı ve XIV. yüzyıl koşullarının çok ötesinde olmakla birlikte, büyük bir yankı yaratmıştır- siyasal evrimin incelenmesine uygulanan entelektüel düşüncenin genel bir eğilimine uyum sağlamaktadır. Bu eğilim birliğin sona erdiğini kabul etmekte, bu konuda da bölünmeye boyun eğmektedir; Hıristiyan âleminin parçalanması yanında yer almaktadır. Yerel ya da bölgesel özerkliği benimsemektedir.

İLK ULUSAL ÜNİVERSİTE: PRAG

Bu eğilim ulusal duyguyu bile kabul etmektedir. Örneğin Prag'da üniversite karışık bir ortamda kurulmuştur. Tüm üniversiteler gibi uluslararası olan bu üniversite, kısa bir süre sonra Alman hoca ve öğrencilerin eline geçmiştir. Bunlar o kadar kalabalıklaşmışlardır ki Büyük Kopuş esnasında Paris'e hücum etmişlerdir. Bunlar kendi özgünlüğünün ve beklentilerinin farkına giderek daha fazla varan Çek unsurla çatışmaktadırlar. Bu etnik zıtlaşma, bir de lonca düzeyindeki bir başka zıtlaşmayla katlanmaktadır: Söz konusu olan Almanların egemen oldukları *millet*lerin Çek *millet*ine üstün gelip gelemeyeceğini ve üniversite kürsüleri ile görevlerinin

Dante (Yapan bilinmiyor).

bunların arasında nasıl dağılacağını bilmektir. Bütün bunlar toplumsal bir zıtlaşmanın üzerinde yer almaktadır: Çek unsur halk sınıflarını -yerli köylü ve zanaatkârları-, ülkeye yerleşmiş olan Almanlar ise esas olarak kentlerin burjuva zenginliğini, soyluluk ve ruhbanın çoğunluğunu temsil etmektedirler.

Jan Hus gibi nitelikli birinin, dostlarının yardımıyla felsefi bir doktrin ve Oxford ile Wyclif'e çok şey borçlu olan bir ilahiyat getirmesi, üniversite çevreleriyle Prag ve Bohemya'nın halk ortamı arasında bağlantı kurmayı bilmesi, konuşma yeteneği ve tutkusuyla dinleyicilerini heyecanlandırıp, Bohemya'nın aklı kıt kralı IV.

Venceslas üzerinde etkin bir baskı kurması, çatışmanın patlaması ve 1409 tarihli Kutnà Horà krallık kararnamesiyle Çeklerin yararına çözülmesi için yeterli olmuştur. *Millet*lerin çoğu Çeklerin egemenliğine geçerken, üniversite mensuplarının hepsi artık Bohemya tacına sadakat yemini etmek zorunluluğuna bağlanmışlardır. Almanlar bu durumda Prag üniversitesini terk ederek Leipzig üniversitesini kurmuşlardır. Bu ortaçağ tarihinde önemli bir gündür; ulusal bir üniversite doğmuştur; entelektüel dünya siyasal dişlilerin arasına girmiştir.

Paris üniversitesini ulusal monarşiyle bütünleşmeye götüren yol engellerle doludur.

PARİS: ÜNİVERSİTE SİYASETİNİN BAŞARILARI VE ZAYIFLIKLARI

Yüz Yıl Savaşları boyunca çok sayıda İngilizin ve Büyük Kopuş sırasında da çok sayıda Almanın ülkelerine dönmeleriyle, Paris üniversitesi zaten hoca ve öğrenci kaynakları açısından Fransız olma eğilimine girmiş durumdaydı. En azından Yakışıklı Philippe'in saltanat döneminden beri ön planda bir siyasal rol oynamaktaydı. V. Charles ona *Kralın Büyük Kızı* adını takacaktır. Fransız kilisesinin ulusal düzlemdeki ruhani meclislerinde ve Etats Généraux toplantılarında resmen temsil edilecektir. Etienne Marcel ve Parisliler ile saray arasındaki mücadele sırasında; Maillotinlerin isyanı sırasında arabuluculuk yapması istenmiştir; Troyes antlaşmasına imza koyanlar arasında yer alacaktır.

Prestiji muazzamdır. Bunu yalnızca o sırada fiilen hoca ve öğrenci olan üyelerinin sayesinde değil, aynı zamanda Fransa'nın tümünde ve yabancı ülkelerde öncelikli görevlerde bulunan ve onunla sıkı ilişkilerini sürdüren eski hocalarının sayesinde sağlamaktadır.

Fakat papalığa bağlı kalmayı devam ettirmektedir, üstelik hepsi de Fransız olan Avignon papaları onu önemli ölçüde desteklediklerinden, bu bağlılık daha da artmaktadır. Bu papalar üniversiteyi kendilerine giderek artan cömertlik bağlarıyla bağlamaktadırlar. Artık her yıl Avignon sarayına bir *rotules nominandorum* gönde-

rilmektedir; bu görev, üniversitenin papalardan geçimlik ve kilise maaşları vermesini istediği hocaların adlarını içermektedir. Eğer *Fransa kralının büyük kızı*'ysa, aynı zamanda *kilisenin birinci okulu*'dur ve ilahiyat alanında uluslararası hakem rolü oynamaktadır.

Kopuş *(Schisma)* bu dengeyi bozmuştur. Üniversite önce Avignon'daki papayı tercih etmiş, daha sonra papalığın artan zulmünden sıtkı sıyrılıp, kilisenin birliğini yeniden kurma kaygısına düşerek, Fransız kralının -geçici olarak- onu terk etmeye karar vermesine etki etmiş ve rakip papaların tahtlarından çekilmelerinin sağlanmasıyla, kopuşa son verecek bir ruhani meclis toplanmasını bıkıp usanmadan talep etmiştir. Aynı sırada ruhani meclisin papaya üstün olduğunu ve Ulusal Kilise'nin papalık makamının karşısındaki özerkliğini, yani Gallicanizmi savunmaktaydı. Fakat birinci tutumunun ona Hıristiyan âleminde büyük bir prestij sağlamasına karşılık, ikincisi onu papalıktan kopartarak, krallığın artan etkisi altına sokmaktaydı.

Başarısı sonunda kanıtlanmıştır. Lider rolü oynadığı Constance ruhani meclisi, onun zaferini kutsamışa benzemektedir. Fakat bu toplantıda bazı üniversite hocalarının ilginç tavırlar içinde oldukları görülmüştür. E. F. Jacob'un[1] çok güzel gösterdiği üzere, İngiliz üniversite hocaları tüm beklentilerin aksine, bu toplantıda maaş dağıtımı konusunda papalığın tarafını tutmuşlardır. Sonuç olarak kendi çıkarlarını düşünüyorlardı.

Fakat, zaten küçük bir rol oynadıkları Bâle ruhani meclisi başarısızlıkla ve papalığın zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu arada, bu kez Fransızlara ait olan bir bunalım, Paris üniversitesinin konumunu çok sarsmıştır.

Paris'teki Caboche devrimi ve sonra da ülkenin İngilizler ve Fransızlar arasında paylaşılmasıyla VI. Charles'ın saltanat dönemindeki karışıklıklar zirveye çıkmıştır. Paris, İngiltere kralının başkenti olmuştur; üniversite kuşkusuz Burgonya tarafını ne hemen ne de tamamen tutmuştur. Dük, Dilenci tarikatlara yaslan-

1. **Bulletin of the John Ryland's Library** (1946)

Jan Hus.

maktadır ki, üniversite bunlara geleneksel olarak karşıdır. Üniversite Orléans dükünün katledilmesine alkış tutan Jean Petit'yi mahkûm etmiştir ve takibata tabi tutmuştur. İngiliz fethi sırasında çok sayıda hoca Paris'i terk ederek veliahtın çevresine dolmuş, Bourges krallığının iskeletini oluşturmuş, yeni Poiters üniversitesini doldurmuştur.

Fakat Paris'te kalanlar *Burgonyalılaştıktan* sonra, İngiliz iradesine boyun eğmişlerdir. Paris üniversitesinin bu *İngiliz* döneminin en ünlü olayı, Jeanne d'Arc'a karşı olan eylemidir. Zaten ona karşı olan husumetini belirtirken -Gerson'a rağmen- yabancı efen-

disinin hoşuna gitmekten başka bir amacı olmamıştır. Aynı zamanda Jeanne d'Arc'a karşı olan halkın kanaatini de izlemektedir. Diğerleri gibi *Bourgeois de Paris* (Paris Burjuvası) de bunun tanığıdır." Bu olay aynı zamanda bu kendini beğenmiş entelektüellerin, Jeanne'ın şanlı saflığı karşısında kendi bilgince kurumlarından çıkma konusundaki yeteneksizliklerini de göstermektedir. Jeanne d'Arc'a karşı açılan davayı üniversitenin yürüttüğü ve mahkûmiyet kararını İngiltere kralına, saklamadığı bir memnuniyetle bildirdiği bilinmektedir.

Rouen'daki odun yığınının üzerinde yakılan Jeanne'ın külleri üniversitenin prestijini de kül etmiştir. Bunun üzerine Paris yeniden fethedildikten sonra, VII. Charles, sonra da XI. Louis, aslında onların Gallicane siyasetlerini destekleyen ve *Pragmatique Sanction*'a bütün gücüyle omuz vermekte olan "işbirlikçi"ye karşı güvensizliklerini belli etmişlerdir.

Kral 1437'de üniversitenin mali özerkliğini kaldırmış ve onu, Montereau'nun yeniden fethi için toplanan *yardımlar*'a katkıda bulunmaya zorlamıştır. 1445'te yargısal ayrıcalığı da kaldırılmış ve parlamentoya tabi kılınmıştır. Kral, papalık temsilcisi Kardinal d'Estouteville tarafından 1452'de girişilen yeniden örgütlenme çabasını desteklemektedir. XI. Louis 1470'te, Burgonyalı hoca ve öğrencilerin kendine itaat yemini etmelerini istemiştir. Nihayet üniversite 1499'da grev hakkını kaybetmiştir. Artık kralın elindedir.

Bütün bu mücadeleler esnasında öğretim zihniyeti ne hale gelmekteydi? Skolastik ile hümanizma arasındaki ilişkileri daha iyi kavramaya, bunların zıtlığını daha iyi belirlemeye ve bu entelektüellik bayrağının el değiştirmesi sırasında, birinden diğerine geçişi kavramaya olanak veren çifte bir evrimden geçmiştir.

SKOLASTİĞİN KÖHNELEŞMESİ

Skolastik, ilginç yenileme gayretlerine ve geleneği yeni ihtiyaçlarla uzlaştırmaya çalışan Kuesli Nikolaus'un inşalarına rağmen, bir yanı itibarıyla kurumaktadır. Zaten kendi kendini parçalamayı da sürdürmektedir. Bir yanda şimdi Aristotelesçiler ve Tommasocu-

lardan meydana gelen, tıknefes ve ince işlerle uğraşan *Eskiler;* diğer yanda da Ockhamcılıktan kaynaklanmış olan adcılık bayrağı altında toplanan *Modernler.* Fakat bunlar kendilerini biçimsel mantık incelemelerinin içine, kelimelerin tanımlanması konusundaki bitmez tükenmez ince tartışmalara, uyduruk bilimlerin ve alt bilimlerin içine, *kavramcılığın* içine hapsetmişlerdir. *Eskiler* 1474'te XI. Louis'den modernlerin öğretimlerinin ve kitaplarının yasaklanmasını sağlamışlardır. Bu kral emirnâmesine 1481'den itibaren eklemeler yapılmıştır. Bunların en faal olanları herhalde, giderek daha sözel hale gelen bir eleştirmecilik ile, giderek daha bulanık hale gelen imancı bir volontarizmi uzlaştırmak için boşuna uğraşan Scotçulardır. Bunlar Erasmus ve Rabelais'nin en zevk aldıkları saldırılarının kurbanları olacaklardır; bu iki yazar alayları veya küçümsemeleriyle, skolastiklerin prototip *salaklıklarını* yere çalacaklardır. Zaten Rabelais onların hepsini, genç Pantagruel'in Saint-Victor kütüphanesinde karıştırdığı maskaralık kataloğunun içindekilerle aynı kefeye koyacaktır. İnsanların alay konusu haline getirilen, *adcıların çok dahi sözcüsü* Thomas Briscon, 1490'dan sonra Paris'teki Scotçuların önderi olan Pierre Tatoret, Tommasoculuğun öğretilme biçimini yenileyen Pierre Crochart, önde gelen Ockhamcılar olan Noël Bedier, Jean Mair (Major), Jacques Almain bu katalogda karmakarışık bir şekilde verilmektedirler.

Sorbonne'daki dersler esnasında, dikkatsiz kulağı kelimelerin boş sesini daha iyi duyan Villon da bu söz kalabalığı ile alay etmektedir.

Sonunda, yazarken
Bu akşam, yalnız, iyi,
Bu şiirleri yazdırır ve tasvir ederken,
Sorbonne'un çanlarını duydum
Hep saat dokuzda vuran
Meleğin önceden söylediği selâmet,
Buraya asılı kaldı ve oraya kondu
Kalbin çağrısı uyarınca dua etmek için.

Bunu yaparken kendimi unutuverdim
Şarap içmekten değil de,
Zihnimin bağlanmış gibi olmasından;
Bundan sonra Hafıza hanımı hissettim
Kendini topladığını ve koyduğunu
Bitişik parçalarını

Jeanne d'Arc yargıçların karşısında.

Israrlı, hatalı ve
Tıpkı diğer entelektüeller gibi.

Ve aynı şekilde tahmin,
Sayesinde perspektifin bize geldiği,
Benzeştirici, biçimlendirici,
Çoğu zaman bunlardan ortaya çıkar
Ki insan bunların karışıklığıyla olur
Aylar boyunca deli ve avare;
Bunu okudum ve iyi hatırlıyorum,
*Aristoteles'te hiç iman yok.**

Hümanistlerin bir yana attıkları skolastik, esas olarak bozulmuş, karikatürleşmiş, ölmekte olan skolastiktir.

ÜNİVERSİTELİLER HÜMANİZMAYA AÇILIYORLAR

Ancak, üniversite eğitimi, bu yeni zevklere başka bir yandan açılmaktaydı. Önce İtalyan üniversitelerinde; skolastiğin Paris veya Oxford'dakilerle aynı geleneklere sahip olmadığı, antik edebiyat geleneğinin daha iyi korunduğu ve Roma ıslahatıyla sırlarını daha erkenden ifşa ettiği, Türk tehlikesi karşısında kalan Bizans biliminin Helenizmin yeniden ortaya çıkışını desteklediği bu yerlerde. Bologna'da Pietro de Muglio 1371-1382 arasında hitabet dersi vermiş, Coluccio Balutati oradan geçmiştir. Yunanca burada 1424'ten beri öğretilmektedir ve Filelfe, başta kayıtsız kalan öğrencilerin bir kısmını kazanmayı başarmıştır. Özellikle de 1450 -1455 arasında ünlü kardinal Bessarion, kentin papa adına valisi ve rektör olarak üniversiteyi yeniden örgütlemiştir. *Hümanite* eğitimi *(Studia humanitatis)* artık Bologna'da kesintiye uğramayacaktır.

---

* *Finablement, en escriviant/ Ce soir, seullest, estant en bonne,/ Dictant ces lays et descrivant,/ J'oys la cloche de Sorbonne/ Qui tousiiours a neuf heures sonne/ Le salut que l'ange predit;/ Si suspendy et y mis bonne/ Pour pryer comme le coeur dit.*
Ce faisant, je m'entr'oublié/ Non pas par force de vin boire,/ Mon esperit comme lié;/ Lors je sentis dame Mémoire/ Reprendre et mettre en son aulmoire/ Ses especes colateralles,/ Oppiniative faulse et voire,/ Et autres intellectualles.
Et mesmement l'estimative,/ Par quoy prospective nous vient,/ Simulative, formative,/ Desquels bien souvent il advient/ Que, par leur trouble, homme devient/ Fol et lunatique par moys;/ Je l'ai leu, se bien m'en souvient,/ En Aristote aucunes foiz.

Ilahiyatçı. (***Deliliğe Methiye*** *için Holbein tarafından yapılan resim.*)

Padova belki de daha erken ortaya çıkmıştır ve XV. yüzyılda Venedik tarafından ilhak edilmesi, Aldo Manuce'yi büyüleyen Yunanca eğitiminin parlak gelişme göstermesine neden olmuştur.

Guarino, Filelfe ve Victorino de Feltre'den sonra; kente sığınan Bizanslılar, geleneği Demetrios Kalkondilas ve Marco Mousurus'la devam ettirmişlerdir. Bessarion'un etkisi burada, Bologna'dakinden de derin olmuştur.

Doğmakta olan *Signoria*'lar bu akımları teşvik etmektedir. Floransa'da ünlü Platoncu Akademi'nin yanında, Üniversite Camaldolili* Ambrosius, Aurispa, Guarino, Filelfe ile Ciceron, Teerentius, Lucianus, Pindarus, Demosthenos, Plotinus, Procus, Philon ve Strabon'u açıklamaktadır. Muhteşem Lorenzo Floransa Üniversitesi'ni 1472'de Pisa'ya taşıdığında, orada hemen şiir, hitabet, matematik ve astronomi kürsüleri kurulmuştur. Viscontiler, sonra da Sforzalar, Fransa'yla olan ilişkileri XV. yüzyılda ve İtalya Savaşları döneminde çok sıkı olan Pavia'da bunun aynını yapmışlardır. Esteler Ferrara'da bu siyasetin aynını gütmüşler ve o dönemin en başta gelen hümanistlerinden Theodore Gaza'yı hoca ve rektör olarak çağırmışlardır. Roma *Sapienza*'sında da Filelfe, Enoc d'Ascoli, Argyropulos, Theodore Gaza tarafından öğretilen klasik edebiyat derslerine aynı ateşli ilgi söz konusudur.

Fakat ne Oxford Paris ne de -Petrarca'dan Cola di Rienza'ya

* XI. yüzyılın başında Floransa yakınlarındaki Camaldoli'de aziz Romuald tarafından kurulan tarikata mensup din adamlarına Camaldolili denilmektedir. (ç.n.)

kadar- İtalya etkilerine açık bir hümanist çevrenin IV. Karl ve yeni üniversite etrafında XIV. yüzyılın ortalarında oluştuğu Prag, hümanizmin etkilerine karşı kapalı kalmışlardır. Oxford, Londra ve Paris'te ders vermiş olan Nicholas Trivery daha XIV. yüzyılın başında Yaşlı Seneca'nın *Okuma*'larını, Genç Seneca'nın trajedilerini, Titus-Livus'un eserlerini yorumlamaktaydı. Gloucester dükü Humphrey'nin Yunan ve Latin klasikleriyle, İtalyanca eserlerden yana zengin kütüphanesini 1439 ve 1443'te Oxford üniversitesine bağışlamasıyla, buradaki hümanist zihniyet özellikle yaygınlaşmıştır. Oxford, Linacre, Grocyn, Celet, Thomas More'un derslerine hazırlanıyor, Erasmus'u bekliyordu.

İçlerinde Jean de Montreuil, Nicolas da Clamanges, Gontier Col, Guillaume Fillastre'in yer aldığı birinci Fransız hümanistleri kuşağının Paris üniversitesiyle bağları vardır. Guillaume Fillastre'a yazdığı bir mektupta, Jean de Montreuil şansölye Gerson'u

Thomas More ailesiyle (Holbein'ın çizimi).

hümanist olmasından ötürü alkışlamaktadır: *"...sahip olduğun üne göre, bilinecek hiçbir şey senin meçhulün değilken ve ben bunun birçok işaretine tanık olmuşken, istisnai bir kültüre sahip olan ünlü Paris şansölyesinin izini takip etmemene şaşırmaktan kendimi alakoyamıyorum. Sana onun ne hayatından, ne eserlerinden, hatta ne de her ikinizin de çok yükseklere çıkmış olduğunuz Hıristiyan dini ve kuramsal ilahiyat konusundaki bilgisinden söz edecek değilim. Özellikle hitabet ve güzel konuşma kurallarına dayanan anlatma ve ikna etme sanatından söz etmek istiyorum; bunlar sayesinde amaca ulaşılır ve yokluklarında, kültürün amacı olduğunu düşündüğüm ifade etkisiz, boş ve anlamsız olmaya mahkûmdur..."* 1470'te matbaayı Sorbonne kolejine getiren ilahiyatçı Guillaume Fichet, Bessarion'un dostlarındandır ve Petrarca'ya duyduğu hayranlıkla, Tommasocu geleneğe duyduğu saygıyı uzlaştırmak istemekte, Platonculuğun yeniden canlanmasını temenni etmektedir. Petrarca'ya hayran hümanistleri etrafında toplayan Dinsel Hukuk Fakültesi Dekanı Robert Gaguin, Floransalılarla yakın ilişkidedir. Erasmus, Jean Standonck'un Montaigu kolejinde sürdürdüğü barbar disiplinden midesi kalkmış ve üniversiteye uğradığı zaman burada yalnızca çökmekte olan skolastiğin öğretiliyor olmasını küçümsemişse de Cardinal Lemoine Koleji'nde hoca olan sanat ustası Jacques Lefèvre d'Etaples, Paris'te hümanizmanın en saf biçimlerinden birini yaymaktadır; bu hümanizma konusunda Augustin Renaudet'nin çok güzel sayfalarını yeniden okumak gerekir.

Hümanizmanın, özellikle köhneleşmiş bir skolastiğe saldırmasına ve üniversite hocalarının kendilerini bazen hümanizmaya doğru götüren akıntıya kaptırmalarına karşılık, ortaçağ entelektüeliyle Rönesans hümanisti arasında derin bir zıtlık vardır.

ŞİİRE VE SOFULUĞA GERİ DÖNÜŞ

Hümanist, derinlemesine bir şekilde entelektüellik-karşıtıdır. Bilimsel olmaktan çok edebi, akılcı olmaktan çok imancıdır. Diyalektik-skolastik çiftinin karşısına, onun yerine geçmek üzere dilbilim-hitabet çiftini çıkarmaktadır. Dili ve üslubu yüzünden filozof

GVILLERMI Fichet Alnetani, artiu
& theologiæ parisiensis doctoris, rhetori
corum librorum præfatio;

Vanq̃ ea res est dicendi præcepti
quę longũ claro scriptori prouoc
ætuum: hanc tamẽ nõ auderem m
dicendi mea scriptiõe conari: nisi f
quens & assidua parisiorum scholasticorum effla
tatio, mea consilia repugnãtiamq; incidisset. N
enĩ amplissima, qua maxime deceret matre stat
tamã q̃spiam obibit prouincia: nisi præcelle
ti ingenio, singulari facundia, diuina sane re
omniũ cognitione præcellat. Neq; fere qui
oratoriũ inuenias: quod in illis q̃dem grę
ac latinis scriptoribus desit, aut redundet.
Contraq; nituntẽ, q nos ad scribendi partes i
puleruntAuctores sigdem illi, quos p̃mou
ducesq; sequaris: partim tam olim nõ extan
partim diuersis diuersi repugnant. Ipse q
q; Marcus Tullius, latini patet eloquii, nc
usqueadeo fonte suo manat, cum autem scribi

Sorbonne'da basılan ilk kitap.

olarak Büyük Albert'in gözünden düşmüş olan Platon, bu ikiliyle birlikte ve şair olduğu için *en yüce filozof* olarak kabul edilmiştir.

Lefèvre d'Etaples Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'inin hayranlık verici bir edisyonunu yaptıysa da, şairlere ve sofulara eğilimi daha büyüktür. Ülküsü iç dünyaya dalışın bilgisidir. Marsilio Ficino'nun çevirisiyle *Gizil Kitaplar*'ı, Düzmece Denys'in eserlerini, Fransisken Raymond Lull'ün eserlerini, Richard de Saint-Victor, Azize Bingenli Hildegarde, Ruysbroeck ve son olarak da kendini *Bilgin Cehalet* havarisi haline getirmiş olan şu Kuesli Nikolaus gibi mistiklerin derin düşüncelerini yayımlamaktadır.

Quattrocento'nun en sıkı hümanistlerinden olan sağlam dilbilgini Lorenzo Valla'nın bizzat kendisi Roma'da Dominikenler kilisesinde, 7 Mart 1457'de Aquinolu aziz Tommaso'nun şerefine verdiği vaazda, onun yönteminden uzağa düştüğünü ilân etmektedir: *"Çok kimse diyalektiğin, metafiziğin ve tüm felsefenin hükümlerini bilmeden ilahiyatçı olunamayacağına ikna olmuştur. Ne demeli? Bütün düşüncelerimi söylemekten çekinecek miyim? Aziz Tommaso'nun kişiliğinde ifadenin aşırı inceliğini alkışlıyor, dikkatine hayranlık duyuyorum; doktrininin zenginliği, çeşitliliği, mükemmelliği karşısında şaşkına dönüyorum... Ama sözümona metafiziğe, bilinmemesi daha iyi olan can sıkıcı bilgilere o kadar*

Salustius, eserlerini İtalyancaya çeviren iki çevirmeni, Lorenzo Valla ve Giovanni Bri'yle çevrelenmiş olarak.

hayranlık duymuyorum, çünkü bunlar şeylerin daha iyi bilinmesini engelliyor." Ona göre gerçek ilahiyat -tıpkı Lefèvre d'Etaples için olduğu gibi-, *boş ve aldatıcı filozof olarak (per philosophiam et inanem fallaciam)* konuşmayan Aziz Paulus'tadır.

Felsefe hitabetin ve şiirin kıvrımları arasında örtünmelidir. En iyi biçimi Platoncu diyalogdur.

XV. yüzyılın ilk yarısında, anlamlı bir kavga, bir skolastikle bir hümanisti, bir Aristoteles çevirisi dolayısıyla karşı karşıya getirmiştir.

ARİSTOTELES'İN ÇEVRESİNDE: GÜZEL DİLE GERİ DÖNÜŞ

Leonardo Bruni, Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'inin yeni bir çevirisini Floransa'da yayımlamıştır. Bu çevirinin yapılması gerekiyordu, demektedir, çünkü eski çevirmen Robert Grosseteste -sanıldığı gibi Guillaume de Moerbeke değil-, Aziz Tommaso hesabına çalışıyordu ve Yunanca ile Latinceyi iyi bilmediği için hata yapıyor ve barbar bir dil kullanıyordu.

Burgos piskoposu ve Salamanca üniversitesi hocası Kardinal Carthagenalı Alonso Garcia ona sert bir cevap vermiştir.

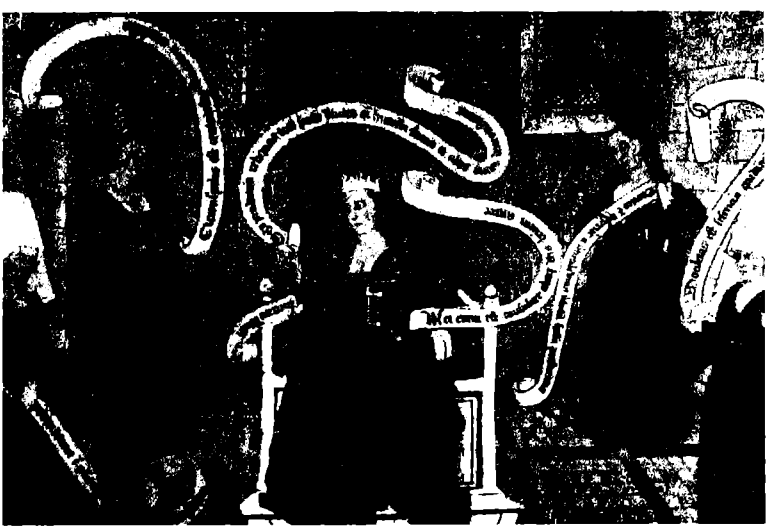
Doğru saptamıştır; tartışma biçim ile öz arasındadır. Hümanistler için biçim her şey, skolastikler için ise yalnızca düşüncenin hizmetkârıdır.

Alonso Garcia: *"Cevabım, Leonardo'nun yeteri kadar hitabet göstermesine karşılık, pek az felsefe kültürüne sahip olduğunu kanıtlamasıdır,"* der. Güzel cümleler peşindeki hümanistin Aristotelesçi düşünceye ihanetlerini ortaya çıkartmakta ve amacını açıkladığı eski çevirmenin savunmasına girişmektedir: *"Yalnızca Aristoteles'in kitaplarını Yunancadan Latinceye çevirmekle kalmamış, aynı zamanda bunları olduğunca gerçek bir şekilde yorumlamış ve eğer kullansaydı metni bozacak çok güzel sözler katmadan, büyük bir hitabet örneği vermiştir... Fakat felsefi gerçeğe daha fazla bağlı olan eski çevirmen, yeni çevirmenin içine düşmüş olduğu hatalardan kaçınmak için aşırı süslemeye gitmeyi istememiştir. Nitekim Latin dilinin Yunancayla aynı düzeyde ifade zenginliğine sahip olmadığını iyi görmekteydi."*

Ve hümaniste bir tarihsel filoloji dersi vermektedir: *"Latin dili yalnızca Yunancadan değil, barbar halklardan ve dünyanın tüm dillerinden kelime almaya hiç ara vermemiştir. Aynı şekilde, Latince daha sonra Keltçe ve Germence kelimelerle de zenginleşmiştir. Halk diline ait kısa ve tam bir karşılık olduğunda, klasik dilden uzun dolambaçlara girmektense, bunu benimsemek daha iyi değil midir?"*

Erasmusçuların ve *Fabrecıların* gotiklerin kabalığına yönelik alaylarından rahatsız olan skolastik Jean Mair'den de aynı cevap: *"Bilimin güzel dile ihtiyacı yoktur."*

Kuşkusuz, skolastik Latince ölüyordu ve kendi de fosil hale gelmiş bir bilimden başka bir şeyi dile getiremiyordu. Geleceğin sahibi yerel halk dilleri saygınlıklarını kazanıyordu ve onlara yardım etmek üzere hümanistler vardı. Fakat hümanist Latince, Latinceyi sonunda ölü bir dil haline getirdi. Bilimin elinden, rakamlar ve formüllerin dışındaki yegâne uluslararası dili almaktaydı. Onu bir *elit* tabakanın kullanılmayan hazinesi haline getirmekteydi.

Aristoteles'in ***Etica****'sını süsleyen, Nicolas Oresme tarafından yapılma minyatür.*

Çünkü hümanist bir aristokrattır. Ortaçağ entelektüeli sonunda bilimsel çalışma eğilimine ihanet ettiyse, bunu kendi doğasını reddederek yapmıştır. Hümanist daha baştan zihni ve dehayı hemen bayrak etmişti, ama gene de metinlere dayanmaktaydı ve hitabeti çok özentiydi. Cemaate mensup olanlar için yazmaktadır. Erasmus *Atasözleri*'ni yayımladığı zaman, dostları ona *"Sırlarımızı ifşa ediyorsun!"* demişlerdir.

Evet, hümanistin içinde doğduğu ortam, tüm teknikleri aynı zamanda geliştirmek ve onları ortaçağ entelektüellerinin içinde biçimlendikleri ortaklaşa bir ekonomiye bağlamayı isteyen, herkese açık, ateşli kentsel şantiyeden çok farklıdır.

Hümanistin ortamı, kapalı *Akademi* grubunun ortamıdır ve gerçek hümanizma Paris'i fethettiğinde, bu öğreti üniversitede değil, bir seçkinler grubu için olan bu kurumda öğretilmekteydi: *Krallık Hocaları Koleji*, geleceğin *Collège de France*'ı.

Hümanistin ortamı, hükümdarın sarayıdır. Onu Leonardo Bruni'yle karşı karşıya getiren filoloji kavgasının tam ortasında bile, Alonso Garcia bunu önceden hissetmişe benzemektedir: *" 'Kentlilik' size göre, sözleri kadar hareketleriyle de şan peşinde koşan şu 'insanlık'ı belirtmektedir. 'Kentli' adı altında, dizini bükme, kukuletalarını aşağı indirme, eşitler arasında bile önceliği ve ön yerleri reddetme alışkanlığını elde etmiş olanlar belirtilmektedir. Ama biz onlara 'beldeliler' adını veriyoruz, ama bu kelimenin medeni hukukta başka bir anlamının olmasından ötürü bu söz hoşuna gitmezse ve eğer bana halk dilini kullanma iznini verirsen, onlara 'saraylılar' diyoruz ve 'kentliliğe' de 'beldelilik' veya şövalyelik dilinden bir kelime kullanırsak, 'saraylılık' diyoruz."* Balthasar Castiglione daha bir yüzyıl geçmeden, hümanistlerin ülküsünü *Il Cortegiano*'da -Saraylı'da- özetleyecektir.

Etimoloji burada tüm anlamını kazanmaktadır. Kent *(urbs)* dünyasından saray dünyasına geçilmiştir. Ortaçağ entelektüellerinden entelektüel olarak farklı olan hümanistler, onlardan toplumsal olarak daha da uzaktırlar.

Daha başlangıçtan itibaren, onların ortamı güçlülerin himayesi,

memurluk, maddi zenginlik olmuştur. Gontier Col, Fransa ve Normandiya'da (Orada Charles de Navarre'la ticaret yapmaktadır) yardım vergisi toplayıcısı ve Berry dükünün kâtibidir. Daha sonra kralın noteri, arkasından kâtibi, yardım vergileri genel yöneticisi, kralın iki hazinedarından biri, elçi olmuştur. Halkın nefret ettiği bu adamın Paris'teki konağı Cabochelular tarafından yağmalanmıştır. Zaten zengin burjuvaların çocuğu olduğu için, eğitimini kör topal yürütebilmiş, servetini önemli ölçüde artırabilmek üzere koruyucularından ve görevlerinden yararlanmıştır. Soyluluk unvanı verilmiş, Sene'deki birçok evin vergileri ona devredilmiş, bir bağla birlikte Paron senyörlüğüne, Paris'te Vieille-du-Temple caddesinde bir konağa sahip olmuştur. Çok şaşaalı bir hayat yaşamaktadır; çok kalabalık bir hizmetçi grubuna, halılara, atlara, köpeklere, şahinlere sahiptir; kumar tutkunudur. Bütün bunlar, *sancta simplicitas*'ı eskilerin tarzında övmesine engel olmamaktadır. Başkanlığını Burgonya ve Bourbon düklerinin yaptıkları, IV. Charles'in *Aşk Sarayı*'na mensuptur.

Jean de Montreuil, koruyucularını ve görevlerini çoğaltmaktadır; kralın, veliahtın, Berry, Burgonya ve Orléans düklerinin sekreteridir, etkisini ilişkilerinde kullanmaya meraklıdır (Ona dalkavukluk yaparak, şöyle söylenmektedir: *"Sen ki saraydaki kredini kendin için değil de dostların için kullanmayı tercih edersin."*) Aynı zamanda kilise ödentilerini de elinde toplamaktadır. Bekâr kaldıysa, bu tamamen egoizmindendir.

Bizi şımarttın, Efendimiz, alleluya!
Bizi evliliğin boyunduruğundan kurtardın, alleluya! *

Kardinal Saluzzolu Amadeo'ya yazdığı bir mektupta kendini *"tıkabasa doymuş"* olarak belirtmektedir. *"Bir sürü kitabı, bir yıllık zahiresi, birçok konutu, elbiseleri, atları, gereksize varacak kadar çok sanat eşyası"* vardır. *"Bekârdır, kimseyle kıyaslanamayacak dostları"* vardır; bunların sayesinde entrikalara girişerek, bol kârlar edinmenin peşindedir.

* Tu nous as gâtées, Seigneur, alleluia!/Tu nous as délivrés du Joug du mariage, alleluia!

Hükümdar medeni hayatı kendine ayırmıştır. Hümanistler ona sıklıkla hizmet etmekte, ama toplumun yönetimini her zaman ona bırakmaktadırlar. Sessizce çalışmaktadırlar. Zaten çalıştıklarını da gizlemektedirler. Övündükleri şeyler boş zaman, edebiyatla doldurdukları aylaklık, antik aristokrasinin *otium*'udur. Nicolas de Clamange, Jean de Montreuil'e *"büyük zihinlerin her zaman tadını çıkardıkları bu parlak ve şanlı aylaklıktan utanç duygusu,"* diye yazmaktadır.

KIRA GERİ DÖNÜŞ

Bu seçkin ve inceleme yapmaya ayrılmış olan boş zaman kırdan daha iyi nerede bulunabilir? Entelektüeli kentlerden çeken ve onu gene kırlara yönelten hareket burada sona ermektedir. Ekonomik

ve toplumsal evrim arasındaki uyum burada da tamdır. Zenginleşen burjuvalar ve hükümdarlar servetlerini toprağa yatırarak, villalar veya saraylar yaptırmakta, bunlar servetlerinin büyüklüğüne göre mütevazı veya parlak olmaktadır. Floransa'nın yeni-Platoncu Akademisi Medicilerin Careggi'deki villalarında toplanmaktadır.

Jean de Montreuil, Nicolas de Clamanges, Gontier Col, bunların hepsinin "hümanist vakit geçirme" için çekildikleri villaları vardır. Jean de Montreuil Châlis manastırının sükûnetini, Nicolas de Clamanges Fontaine-au-Bois manastırının huzurunu övmektedir. Burada Aziz Bernard'ın *iç insan*'ını bulmaktadırlar, ama aynı zamanda Ciceron ve Horatius da onlarla birliktedir. *"Sarayların debdebesinden ve kentlerin karışıklığından kaçarak, kırda oturacaksın, yalnızlığı seveceksin"* demektedir Jean de Montreuil.

Ve işte Erasmus'un *Dinsel Şölen*'inin başı:

"EUSEBIUS- *Şimdi tarlalarda her şey yeşerdiği ve gülümsediği için, kentlerin dumanından tat alanların olmasına bayılıyorum.*

TIMOTHEAUS- *Herkes çiçeklerin görünüşü veya yeşermiş çayırlar veya pınarlar ve nehirler karşısında hassas değildir, hassas olsalar da başka şeyleri tercih etmektedirler. Çivinin çiviyi sökmesi gibi, bir tutku bir başkasını kovmaktadır.*

EUSEBIUS- *Herhalde spekülatörlerden veya onlara benzeyen şu utanmaz tüccarlardan söz etmek istiyorsun.*

TIMOTHEAUS- *Evet, ama azizim bunlar yalnız değiller ve hiç kuşkusuz kazanç hırsıyla kentlerde, hem de en kalabalık olanlarında yaşamayı tercih eden ve bu konuda Pythagoras veya Platon'un kanaatini değil de kalabalık (**populus**) olduğu yerde, kazanılacak bir şeyler vardır diyerek kalabalık tarafından sıkıştırılmayı hoş gören kör dilencinin kanaatini izleyen papaz ve keşişlere kadar varan başkalarının oluşturduğu muazzam kalabalığı düşünüyorum.*

EUSEBİUS- *Körlerin kazançlarının cehenneme kadar yolu var; biz filozofuz.*

TIMOTHEAUS- *Ancak, Sokrates o kadar büyük bir filozof olmasına rağmen kentleri kıra tercih etmekteydi, çünkü öğrenme tutkusuna sahipti ve kentler eğitim alanları sunarlar. Dediğine göre, kırlarda kuşkusuz ağaçlar, bahçeler, pınarlar, nehirler vardır ve*

bunlar gözleri okşar, ama konuşmazlar ve sonuçta hiçbir şey öğretemezler.

EUSEBIUS- *Sokrates'in söyledikleri ancak tarlalarda yalnız dolaşırsan geçerlidir. Üstelik doğa bana göre dilsiz değildir, her yanıyla konuşan ve seyredene, dikkat eden ve yumuşak başlı olana çok şey öğretir. Eğer bahardaki doğanın şu çok tatlı çehresi tanrısal zanaatkârın iyiliğe eşdeğer bilgeliğini ilân etmiyorsa, acaba ne yapmaktadır? Fakat Sokrates bu inzivasında Phedres'ine çok şey öğretmiş ve ondan karşılığında birçok şey öğrenmiş değil midir?*

TIMOTHEAUS- *Eğer bazen bunlara benzer kişilere rastlanabilseydi, kırda oturmaktan daha hoş bir şey olmazdı.*

EUSEBIUS- *Bu riske girmeyi ister misin? Civarda küçük bir mülküm var, çok büyük değil ama, zevkli bir şekilde bakılmış durumda; yarın sizi orada akşam yemeğine davet ediyorum.*

TIMOTHEAUS- *Kalabalığız; mülküne sığmayız.*

EUSEBIUS- *Ne önemi var! Şöleni kırlarda verir ve Horatius'un dediği gibi parayla satın alınmamış bir ziyafete dönüştürürüz. Şarap orada üretiliyor; ağaçlar kavun, karpuz, incir, armut, elma ve cevizi, eğer Lucianus'a inanılacak olursa, Talihli Adalar'dakiler gibi sunuyor. Bunlara belki kümesten bir tavuk eklenir.*

TIMOTHEAUS- *Tamam, öyleyse kabul ediyoruz."*

BİLİM İLE ÖĞRETİMİN BİRBİRİNDEN KOPMASI

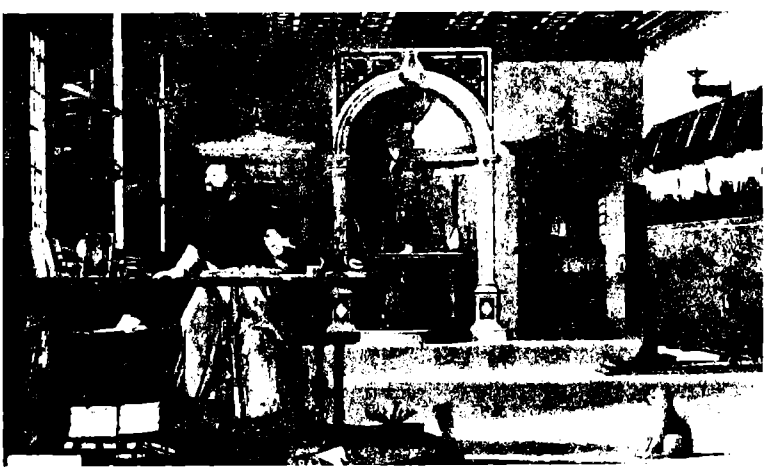
Hümanistler böylece, entelektüellerin başta gelen ödevlerinden biri olan kitleyle temas kurmayı, bilim ile öğretim arasındaki bağı terk ederler. Rönesans uzun dönemde, kuşkusuz insanlığa gururlu ve tek başına sürdürülen birçok çalışmanın meyvelerini getirecektir. Bilimi, fikirleri, başyapıtları daha sonra insanın gelişmesini besleyeceklerdir. Ama başlangıçta bir kendi üstüne kapanma, bir geri çekilmedir. Yazılı kültürü her yana yaymadan önce, matbaa da esas olarak düşüncenin yayılmasında bir daralma yaratmıştır. Okuma bilenler -ayrıcalıklı bir küçük seçkinler grubu- boğazına kadar kitaba batmıştır. Diğerleri ise artık yalnızca hepsi de

üniversitede yetişmiş olan ortaçağ vaiz ve sanatçılarının getirdikleri skolastik döküntüleriyle beslenmektedirler. Bir bakıma herhalde tartışmalı olan, ama öğretici ve eğitici niyetlerle dolu bir sanatın sıyrılarak, halkı kültürel hayata ortak etmeye çalışması için herhalde karşı-reformu beklemek gerekecektir.

Ortaçağ entelektüeli ile hümanisti çalışırken gösteren resimler arasındaki kadar çarpıcı bir zıtlığı, başka bir yerde bulmak olanaksızdır.

Bunlardan biri, öğrencileriyle çevrili, dinleyicilerin üzerlerinde tartıştıkları sıralarla kuşatılmış bir hocadır. Diğeri ise çalışma odasında sakin, boş bir alanda rahat ve fikirlerini serbestçe hareket ettirebilen yalnız başına bir bilgindir. Bir yanda okulların karmaşası, sınıfların tozu, ortaklaşa çalışma dekoru karşısındaki kayıtsızlık. Diğer yanda ise:

> Orada her şey yalnızca düzen ve güzellik
> Parlaklık, sükûnet ve tutkudur.*

Carpaccio tarafından yapılan Aziz Jérome tablosu.

* *Là tout n'est qu'ordre et beauté,/ Luxe, calme et voluptê.*

BİBLİYOGRAFYA

Çok eski eserleri, yabancı dilden çalışmaları ve makaleleri zikredemeyeceğimiz için üzgünüz. * İşaretini taşıyan kitaplar bize en önemlileri olarak gözükenlerdir.

ABÉLARD, *Morceaux choisis, avec introduction de M. de Gandillac,* 1945.

J. ANCELET-HUSTACHE, *Maitre Eckhart et la mystique rhénane,* 1956.

M. D. CHENU, * *Introduction à l'étude de saint Thomas d'Aquin,* 1950. * *La Théologie au douzième siècle,* 1957.

M. M. DAVY, *Les sermons universitaires parisiens, de 1230-1231,* 1931.

PH. DELHAYE, *La Philosophie chrétienne au Moyen Age,* 1959.

O. DOBIACHE-RODJESVENSKY, * *Les poésies des Goliards,* 1931.

P. DUHEM, *Le système du monde de Platon à Copernic,* 5 cilt. 1913-1917.

R. A. GAUTHIER, *Magnanimité. L'idéal de la grandeur dans la philosophie païenne et dans la théologie chrétienne,* 1951.

I. GÉNICOT, *Les lignes de faite du Moyen Age,* 2. yay., 1951.

ÉTIENNE GİLSON, * *La philosophie au Moyen Age, 3. yay.* 1944. * *L'esprit de la philosophie médiévale,* 2. yay. , 1948. *Le thomisme,* 4. yay. 1942.

* *Heloïse et Abélard,* 1938.

A. FOREST, F. VAN STEENBERGHEN, M. DE GANDILLAC, *Le mouvement doctrinal du IXe au XIVe siècle.* 1951. (FLICHE et MARTIN, *Histoire de l'Eglise,* 13.)

Histoire générale des sciences, C. I. *La science antique et médiévale,* yay. R. Tator. 1957.

J. HUIZINGA, * *Le déclin du Moyen Age,* Hollanda dilinden çev. 1948.

ST. D'IRSAY, * *Histoire des universités françaises et étrangères des origines à nos jours,* C. J. 1933.

E. JEAUNEAU, *La Philosophie médiévale,* 1963.

G. DE LAGARDE, *La Naissance de l'esprit laique déclin du* Moyen Age. 6 cilt. 1934-1946. Yeni yay. 1956-1963.

CH. V. LANELOIS, **La connaissance de la nature et du monde du* Moyen Age, 1991.

LÉVI-PROVENÇAL, *La civilisation arabe en Espagne,* 1948.

NICOLAS DE CUES, *Morceaux Choisis,* (M. de Gandillac'ın Girişi'yle), 1942.

J. NORDSTROM, *Moyen Age et Renaissance* (İsveççeden çeviri), 1933.

G. PARÉ, A. BRUNET et P. TREMBLAY, * *La Renaissance du* XIIe *siècle. Les Ecoles et l'Enseignement,* 1953.

G. PARÉ, * *Les idées et les lettres au* XIIIe *siècle. Le Roman de la Rose,* 1947.

A. RENAUDET, * *Préréforme et humanisme à Paris pendant les premières guerres d'Italie (1494-1517).* 1916.

P. RENUCCI, * *L'aventure de l'humanisme européen au Moyen Age,* 1953.

RUTEBEUF, *Poèmes concernant l'Université de Paris,* (H. H. Lucas'nın şerhleriyle), 1952.

G. SCHNURER, *L'Église et la civilisation au Moyen Age,* (Almancadan çev.), 3 cilt, 1933-1938.

S. STELLING-MICHAUD, *L'université de Bologne et la pénétration des droits romains et canonique en Suisse au XIIIe et XIVe siècles* (Toplumsal tarih/., 1955.

G. THÉRY, *Tolède, grande ville de la Renaissance médiévale,* 1944.

C. TRESMONTANT, *La métaphysique du Christianisme et la crise du XIIIe siècle.* 1964.

P, VIGNAUX, * *La pensée au Moyen Age.* 1938, *Philosophie au Moyen Age.* 1938, yeni yay. 1958.

M. DE WULF, *Histoire de la philosophie médiévale.* 2 cilt, 6. yay. 1934-1936.

1100-1166	El-İdrisi.
1121-1158	Aristoteles'in *Yeni Mantık*'ının Latince çevirisi.
1121'e doğru	Abélard'ın *Sic et non*'u.
1126-1198	İbn Rüşd.
1140	Gratianus'un *Decretum*'u.
1141	Sens ruhani meclisi Abélard'ın mahkûm edilmesi.
1143	Ptolemeiaos'un *Düzlemküre*'sinin çevrilmesi.
1144-1203	Alain de Lille.
1145	Chesterli Robert, El-Harizmi'nin *Cebir*'ini çevirdi.
1146	Aziz Bernard Vézelay'de 2. Haçlı Seferi'ni vaaz ediyor.
1147'den önce	*Cantar de mio Cid.*
1148	Roma ruhani meclisi. Gilbert de la Porée'nin mahkûm edilmesi.
1154	Friedrich Barbarossa'nın Bologna üniversitesi hoca ve öğrencilerine ayrıcalıklar vermesi.
1155-1170 civarı	Thomas: *Tristan ve Yseut.*
1160	Béroul: *Tristan ve Yseut.*
	Niebelungen.
1163	III. Alexandre'ın keşişlere tıp ve hukuk eğitimini yasaklaması.
1163-1182	Notre-Dame de Paris'nin inşa edilmesi.
1167-1227	Cengiz Han.
1174	III. Celestinus'un Paris üniversitesi hoca ve öğrencilerine ayrıcalıklar vermesi.
1177'den sonra	*Tilkinin Romanı*'nın yazılmaya başlanması.
1180	Notre-Dame de Paris kurul başkanı ilk koleji kuruyor: Onsekizler Koleji.
1197	Selahattin'in Kudüs'ü alması.
1200	Philippe-Auguste'ün Paris üniversitesine ayrıcalıklar vermesi.
1206-1280	Aziz Büyük Albert.
1208	Vaazcı Biraderler tarikatının kurulması.
1209	İlk Fransisken cemaati.
1210'doğr.-1295	Roger Bacon.
1214	Oxford üniversitesinin ilk ayrıcalıkları.
1215	Robert de Courson'un Paris üniversitesi için hazırladığı statüler.
1226-1270	Aziz Louis'nin saltanatı.
1221-1274	Aziz Bonaventure.
1224-1274	Aziz Aquinolu Tommaso.

1230-1250	İbn Rüşd'ün Batı üniversitelerine girişi.
1235'e d.-1284'e d.	Siger de Brabant.
1235-1315	Raymond Lulle.
1240	Robert Grosseteste'in Aristoteles'in *Ethica*'sını çevirmesi.
1245-1246	Aziz Büyük Albert'in Paris'te ders vermesi.
1248-1254	Aziz Louis'nin ilk Haçlı Seferi.
1248-1255	Aziz Bonaventure'nin Paris'te ders vermesi.
1252-1259	Aziz Aquinolu Tommaso'nun Paris'te ders vermesi.
1254-1323	Marco Polo.
1255	*Yeni Aristoteles*. Jacques de Voragine'in *Altın Efsane*'si.
1257	Robert de Sorbon'un Paris'te ilahiyatçılar için bir kolej kurması.
1260-1327	Üstat Eckhart.
1265	Aziz Tommaso İlahiyat Derlemesi'ne girişiyor.
1265-1321	Dante.
1266-1268	Roger Bacon: *Opus majus, opus minus, opus tercium.*
1270	Siger de Brabant'ın ve İbn Rüşdcülüğün ilk mahkûm edilişleri.
1276	*Gülün Romanı*'nın ikinci bölümünün Jean de Meung tarafından yazılması.
1277	Tommasocu ve İbn Rüşdçü doktrinlerin mahkûm edilmesi.
1282	Adam de la Halle: *Robin ve Marion'un Oyunu.*
1291	Akkâ'nın Müslümanların eline geçmesi.
1293-1381	Jean Ruysbroek.
1294	V. Celestinus, ruhanilerin papası.
1300'e doğr.	-1361 Jean Tauler
1300'e doğr.	1365 Henri Suso
1300'e doğru	-1368'den sonra Jean Buridan
1304-1374	Petrarca
1309	Papa V. Clementius Avignon'a yerleşiyor.
1312	Dante'nin *Cehennem*'i.
1313-1375	Boccaccio.
1329	Üstat Eckhart'ın mahkûm edilmesi.
1337	Yüz Yıl Savaşları'nın başlangıcı. Ockhamcılığın Paris üniversitesi tarafından ilk kez mahkûm edilmesi.
1337-1410	Froissart.
1340-1400	Chaucer.
1346	Crécy çarpışması.
1349-1353	Boccaccio'nun *Decomeron*'u.

1376	Montpellier tıp fakültesi teşrih için yılda bir ceset elde ediyor.
1377	XI. Gregorius'un Roma'ya geri dönmesi.
1379	Oxford'da New College'ın kurulması.
1387-1455	Fra Angelico.
1395	Gerson, Paris şansölyesi.
1401-1465	Kuesli Nikolaus.
1402	Jan Hus, Prag rektörü.
1405-1457	Lorenzo Valla.
1420'ye doğr.	*Imitation de Jésus-Christ*
1424	Aurispa, Bologna'da ilk Yunanca hocası.
1425-1431	Jan van Eyck'in *Mistik Kuzu*'su.
1430-1470	François Villon.
1431	Papa IV. Eugenius, hümanist incelemeleri Roma üniversitesine dahil ediyor.
1433-1499	Marsilio Ficio.
1440	Kuesli Nikolaus'un *De docte Ignorantia*'sı.
1450	Gutenberg Mainz'da bir matbaa atelyesi açıyor.
1450-1537	Lefèvre d'Etaples.
1453	İstanbul'un Türkler tarafından fethi.
1463-1494	Pico de la Mirandola.
1466	Paris üniversitesinde bir Yunanca kürsüsü kurulması.
1466-1536	Erasmus.
1469	Kastilyalı Isabella ile Aragonlu Ferdinand'ın evlenmeleri.
1469-1527	Machiavelli.
1470	Paris üniversitesine matbaanın gelmesi.
1475	Picquigny antlaşması. Yüz Yıl Savaşlarının Bitmesi.
1488	Bartalemeo Diaz Ümit Burnu'nu dolaştı.
1492	Cristobal Colombus'un Amerika'yı keşfi.
1497	Granada'nın Katolik Krallar tarafından alınması Leonardo da Vinci'nin *Cène*'si. Vasco de Gama'nın yola çıkması.

- Ölüm Dansı: Ortaçağda, her sınıf ve tabakadan insanları bir rondo halinde peşinden sürükleyen Ölüm'ün, heykel veya resimde alegorik olarak temsil edilmesi.
- *Bourg:* Aşağı Latincenin *burgus* (tahkimli şato) kelimesinden türemiştir. Pazar kurulan büyük köy olan ilk anlamı, sonradan kasaba ve kent olarak genişlemiştir.
- Merovenjler: Frank krallığını 6. yüzyılın ortalarından 751'e kadar yöneten hanedan.
- Karolenjler: Frank krallığını 751-987 arasında elinde tutan hanedan.
- *Scriptoria:* Ortaçağ manastırlarında, rahiplerin yazma çoğalttıkları çalışma yeri.
- *translatio studii:* Bilgilerin aktarımı.
- *Quadrige:* Dört at tarafından çekilen araba (atların herbiri bir bilimi temsil eder).
- *Veritas, filia temporis:* Zamanın kızı gerçek.
- *Monophysite:* İsa'nın hem tanrısal, hem de insani doğaya sahip olduğunu reddederek, tek bir doğası olduğunu (tanrısal; insani) ileri süren doktrine mensup olan kişi.
- Nasturi: İsa'nın iki doğasının her birinin, kendi bireyselliğine sahip olduğunu iddia eden doktrin yanlısı.
- *reconquista:* Yeniden fetih (İspanyolca). Hıristiyanların, müslümanların fethettikleri topraklarını geri almaları.
- *Quadrivium:* Ortaçağ üniversitesinde, matematik nitelikli dört serbest bilim: aritmetik, astronomi, geometri, müzik.
- Capet'ler: 987-1328 arasında hüküm süren Fransız kral hanedanı.
- *Cité:* Bir kentin en eski bölümü, burada Paris'in ilk bölümleri.
- Citeaux (cistercien) tarikatı: Robert de Molesme tarafından 1098'de Citeaux manastırında kurulan, 1113'te Aziz Bernard tarafından ıslahattan geçirilen tarikat.
- *Gibelin* akımı: 1138'de Almanya imparatoru seçilen Weibelingen'den gelir. Ortaçağda, İtalya'da Almanya imparatorunu destekleyen hareket. Papayı destekleyenlere ise *guelfeler* denilir.
- *Gümüş Mark:* İncil'in dört yazarından biri olan Aziz Marc (Markos)

ile bir sikke türü olan Gümüş Mark arasındaki benzerlikten yararlanarak yapılan kelime oyunu.

- Roman dili: Latinceden türeme halk dili, örneğin Fransızca, İtalyanca, İspanyolca gibi.
- *Mater generationis:* Doğurgan ana.
- *Disputatio:* Tartışma.
- Skolastik: Ortaçağda üniversite tarafından öğretilen ilahiyat ve felsefe, buna ilişkin eğitim biçim ve yöntemi. Bu eğitimi veren veya bu yöntemle felsefe yapan kişi.
- *Citramontain-ultramontain:* Dağın bu tarafındaki-Dağın öte tarafındaki. Yani Alplerin bu tarafındaki, İtalya'dan gelen; Alp-ötesinden gelen, Fransız, İngiliz, Alman vb.
- *Corpus Christi:* İsa'nın bedeni.
- *Stella Maris:* Deniz Yıldızı. Meryem'in adıyla (Maria) olan benzerlikten ötürü (Yıldız Maria) yapılan kelime oyunu. Deniz yıldızı yol gösterir.
- *Genius:* Soyut bir düşünceyi kişiselleştiren alegorik bir varlık.
- *Tırpancı:* Azrail.
- *Peripatetecien:* Aristoteles'in derslerini gezinerek vermesinden ötürü, Aristoteles felsefesi yanlısı.
- *Devotio moderna:* Modern iman.
- *Signoria:* İtalya'da, Cumhuriyet adını taşımakla birlikte, oligarşik bir yönetim altında olan kent devletleri.
- *Quattrocento:* 1400'lü yıllar. İtalyan Rönesansını ifade eden terimlerden biri.

ORTAÇAĞDA ENTELEKTÜELLER

Jacques Le Goff

Aydınlanma aklı, kendi zorbalığını gizlemek ve tarihin "kötü"den "iyi"ye doğru bir "ilerleme" olduğunu kanıtlamak için Ortaçağı "karanlık bir çağ" olarak gösterir.

Bu kitap, Ortaçağın da diğer zamanlar kadar "karanlık" ve "aydınlık" olduğunu göstererek bu yanılgıyı yıkan, bugün yenilik diye adlandırdığımız kimi düşünsel tavırların geçmişteki kökenlerine işaret eden bir tür "karşı-tarih" çalışmasıdır.

Ortaçağda Entelektüeller'de batı aydınının doğuş koşulları ve evrimi anlatılırken, modern kültürün temellerini oluşturan "hümanizma", "mikrokozmos insan", "doğa" ve "akıl"ın tarihsel kökenleri de eleştirel bir biçimde sorgulanır. Entelektüelin emekçi olmak isterken aristokratlaşması, skolastikten kutsal cehalete geri dönüş, üniversitenin uluslararası niteliğini yitirerek millileşmesi ve politik çatışmaların aracı haline gelmesi Ortaçağdan çıkışın hiç de "ilerleme" sayılamayacak göstergeleridir.

Ve ortaya çıkan entelektüel karşıtı bir "hümanist" tipidir: Bilimsel olmaktan çok edebi, akılcı olmaktan çok imancıdır; kapalı akademi ortamının ve siyasi iktidarın adamıdır.

Günümüz "tek tip" toplumlarının sunduğu hayat imkânlarının çoktan tükendiğine inanıyorsanız bu kitap size başka bir şeyi de gösterecektir: "Çok sesli" gelecek tasavvurları imkânsız ve hayali değildir; insanlık tarihi bunun mümkün olabileceğini gösteren örneklerle doludur. Yeter ki geçmişimize, "resmi tarih"in gözlüklerini çıkararak bakalım.

AYRINTI • TARİH
ISBN 975-539-041-3
9 789755 390413